वैवर्त
॥ ब्रह्मपुराणप्रारभः ॥

ब्रह्म० ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ भवानीतनयाद्याय तन्न्यानेवरर्हुन ॥ काशिवासिजनाघौघहारिढुंढे नमोस्तु ते १ ॥
॥ २ ॥ जयतिजयतिकाशीकाशितज्ञानराशिः शिवहरिर विधातृश्रीगणेशांधिकानां ॥ निवसतिरियमाद्याता
भजध्वंभजध्वंस्मरजनमतञ्जहोस्तुद्धयेकीर्तय ध्वं ॥ ऋषय ऊचुः ॥ युगानियुगमानंचयुगधर्माः
सनातनाः ॥ युगेषुलोकचरितंश्रुतमस्माभि रीरितः ॥ पुनःकलियुगस्यास्यस्वरूपंवर्णयादृ
तः ॥ कलिनाऽधर्ममित्रेणवंचिताश्रपिस्त ज्जनाः ॥ सूतउवाच ॥ मंडस्यसर्वस्य भस्यहयो श्रीं ५
हरिरूपः प्रवृद्धोपुसंमेश्वस्तरानाभेस्त्रा यत ॥ पद्मंप्रादुरेमहाकल्पेत्रैलोक्यरचनात्मकं ॥
तन्मध्येसर्ववेदात्मास्वयंभूःसमजायत ॥ श्री स्यानंचपरंचापिनवेत्तिस्मपरामहाद् ॥ ततो भ राम०
गवताप्रोक्तोमांभजस्वेतिसत्तम ॥ तच्छ्रुत्वाश रणंयोगिनाज्ञानगम्यंविरंडवन् ॥ जयदेवजगन्ना ॥ २ ॥
थ न ॥ द्वांज्ञानापित्वतः प्रसीदस्वातवरदे किंकरोमि तवाज्ञया ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तात मातेव्यथाकाचि
द्व्रस्थिकर्मणिजायतां ॥ कुरुष्वमहतींसृष्टिंहृद्वचतुर्लक्षणांशुभां ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अज्ञस्यमपकाशक्तिःसृष्टेसर्ववरेश्वरदेहि
सामर्थ्यमतुलंयेनसृष्टिःप्रवर्द्धते ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वेदान्गृहाणद्रुहिणाज्ञाज्ञासरस्वतुलंभाव ॥ वेदाध्ययनगांनकरा

स्त्विषपरामवः ॥ ओंशृन्त वेदानगृशापततोवेधाःससर्जविविधाःप्रजाः स्थावराञ्जंगमांश्चैवोद्गजादिचतुर्विधान ॥ भगवच्छक्तियुक्तस्यस्परतो
नजगत्त्रयं ॥ आविर्भवमनायासंवेदानृद्धाप्रकुर्वतः ॥ सृष्टिकर्मप्रवृत्तानामिच्छणांचपरमर्षयः ॥ यथाकृतंयथाज्ञानंयथाश्रुताक्रमेष्टरेः ॥
ब्रो०सं०स्क कृष्णद्वैपायनेन तंतेभिनिनापिच ॥ वेदापापनपैलाद्यैःकृतंचऋषिभिःपृथक् ॥ सनकादीनृब्रह्मनिष्ठान्मरीच्यादीनस्तुकर्मगान् ॥ तद्धा
रोरवं मादीनस्त्रेजन्तगरीश्वरः ॥ सतारीनियुगान्यादौसृष्ट्वाधर्मानुविभक्तवान् ॥ युगादिमध्यांतवर्मानकलिधर्मान्स्वयंकृतविधान् ॥
व्यभजद्देवदेवेशोलोकानुग्रहकाम्यया ॥ सस्माद्वयभगवानृच्छंतेनिरुद्यमः ॥ कथयाचवरस्वेतितमपृच्छद्वचनेन ममसुवाच ॥ नम
स्मध्येपुण्यदेवेति ऽपेयुरथ्यज्जनाः ॥ सर्वेनिहन्तिधर्मज्ञाःसवेषांताहरिप्रियाः ॥ सर्वेस्तुमनसःप्राणरेदेहियपराङ्मुखाः ॥ नियतमांकं
यंतेयुतेषुधर्मेषुसत्तमाः ॥ शांतेनिहन्त्रेभगवत्प्रियंजनेनक्रमेकलादिगुणाः ॥ प्रवर्तकाः ॥ अशांतमात्रंभगवत्पराङ्मुखेवृदंति
देवाधिकृतास्मरारयपः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गच्छलोकेविशस्वाशुतद्धर्मःसंप्रवर्द्धतां ॥ कालएकोनैलोकान्प्रवर्तयतिसर्वदा ॥ युगेष्वपि
चसर्वेषुसर्वेतिभावएवहि ॥ भवेत्सर्वस्वसततंपुण्यापुण्यजनेःकृतः ॥ सूतउवाच ॥ रूपमस्यानिकर्माणियुगानांश्रूयतांद्विजाः ॥ युक्त
वायुगरूपंचनस्यपेरभिश्रयतेसमंवैराग्यबहुलंज्ञानिनंप्रणांविग्रहं ॥ यज्ञोपवीतासमालापकौश्चाप्रपाणिप्रियं ॥ इत्यादिलि
गस्वभगेसमंप्राप्याययत्रेप्रभः ॥ ततस्त्रेताद्वापरेचकलिश्चेतियुगत्रयं ॥ स्वाचमगतानवेधास्त्वाधाराः प्रवर्तितां ॥ त्रेताऽदेवता

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

॥ब्रह्म ॥३॥

त्त्रः सद्भिः स्तुतः कृत्वा वकरो नृपः धर्मप्रवर्तकः सर्वापि मिप धर्मः प्रकीर्तितः द्वापरः खलु खड्गपाणिः शरधनुर्धरः लक्ष्मीलीलितोत्तमः तत्पुराणपापा
त्मकः कटुः कलेः स्वरूपं प्रशस्तं तु विमा विवेकिनां शीघ्रमस्पर्शम् विचारहीनाः प्रपतंत्यधोधः कलोपतस्तेषु विचारहीनाः पिशाचवत् नक्रूरः
कलिः करवल्लभः वामेनास्ति रूपं सदा लिंगजिह्वां धृत्वा नर्तनं च पाणिना पामरैः सकलः पुरा पापपुराणमिमिष्टकः ब्रह्मरणाय इह सर्वेषु नत्वदुरत्
मुद्यत्वं स्थितः मिमतश्च वेषु वा वेन त्रयस्य पद्ममहारानतः ब्रह्मोवाच लिंगं जिह्वां हरन् हस्ते किं नमसि कलेर्मुहुः गच्छ सकोऽर्पणं मत्प्रभावेन क ४
मंत्रवान् कलिरुवाच मामांप्रेषयसे वेशि सर्वं त्वत्करांकरं निरंकुशं निरानंदं निग्रहं कलहं हवं स्वभं परदारापरद्रव्यपरद्रोहपरापरं बंधकं
दंभमात्सर्यदंभस्थिपजनेभिपं एकांतेषोगसन्मानस्थलेनो हरस्तकाः आत्मानं च परं चापि चं चपं तिमपि प्रभो ब्रह्मोवाच पापात्मा नक्षा
पिनरापुरापात्मा त्वमस्त्ययोद्भिरः भविष्यंति जनाजीर्णाः सोऽपि मा शुभाशुभे वृषिपेसादयानास्कः पुण्यभारकृतो जनाः सर्वमापुर्विरिद्वा
नुकारिष्यंति स्वकेरिते तेषां त्वमेव साहाय्यं कुरुष्व मम शासनात् कलिः विभेमि शत्रुवर्गेभ्यः क्षितिर्मम सुदुर्लभा यैः कृता भारनेस्व
देकयं मा स्थामि तद्वद ब्रह्मोवाच केषां त्वं वस्तव वद किं शत्रुवेकगेचेतेः वं कालात्मा दुराधर्षो दुर्जेयः शापि पंडितैः कलिः देवदेव सुरश्रेष्ठ रम-॥
बाधशत्रुवर्गं ममानघ उपद्रुतो हंत सुखं प्राप्स्ये येनिर्दिष्यैरहं शिवनाम हरेर्नाम गंगा वाराणसी पुरी सत्संगं स्नानतीर्थादिकाया विस्मोः ॥२॥
शिवस्य च अस्मांमपि च ग्रापिनि ममज्जोभ कराणि च संति देवेशाकि महत्त्वराः मितवसंनिधो यदा शांतः त्वगोकोऽपि भवति शास्त्रता

य

स्तत: ४

पिहि तदा मम भयं भूरि जायते दांभिकादपि स्वयानव्याप्तनचित्तोऽशुभ्रकरारपरिहृताः द्रष्टा स्थामि भगवन् वेदसिद्धांतविद्विषः जितेंद्रि
येर्विष्णुपरैः रागद्वेषविवर्जितैः सहनस्थातुमिच्छामि धीरैर्धर्मविवर्द्धकैः उन्मूलितुं मापि मिच्छंतिविभेम्यितरस्मात्ते ब्रह्मोवाच तवप्रभावा
न्नेषां हि प्रचारो विरलः सदा भविष्यति न संदेहो गच्छ निश्चयथासुखं कलिः मम तेषां समावस्क विरुद्धं के च हेतुना उन्मूलितुं मामिच्छं
तितेमां तानहमप्पहा ब्रह्मोवाच त्वं कालमलरूपकालो मलेषु द्विनैर्विघ्नते शत्रुवो निर्मलाः संत ऽकुलहर्षवहि यदायः प्रबलश्चिष्यत
दासज्जयनेपरं नेषां प्रचारो विरलस्त्वं यशोदाभविष्याति विवेकिनां समीचीनस्त्वं विचारवतां सतां धीराः खलु कलौ जनाः गां छंतिभगव
त्तुष्टिः संपादितानरैः न तेषां कलिदोषोऽस्ति लोभादिजनितः क्वचित् ये भजंति महात्मानः शिवं वापि जनार्दनं न तेषां तरकृतो दोषः
दावन् गुरुसेवापराणांश्चपि रमाद्विजनम्बनं गोवैस्वयमहाशैवतुलसी सेविनामपि उपसर्गस्तिरस्कृतो हि वाधनेनकृ
सारासारविवेकस्कतनोभवतिवस्कृतः आत्मसारं विशिष्यात्तः काशीं संसेवते कृती काश्यां संसेविता यांतु लभ्यते नाप्यतेपदं यतः
सुकृतहीनानां न शर्म न कलेर्भयं भयात् सम्पन्नोत भवेत् कलौ सुकृतन्तत्परः कलिः गुरुशब्दस्य तात्पर्यं वद सर्वेश्वरेश्वर को गुरुः किं
चवात सम्पद्यंकस्तवा गुरुः ब्रह्मोवाच गकारः सिद्धिदः प्रोक्तो रेफः पापस्य हारकः उकारो विष्णुरव्यक्तस्त्रितयात्मा गुरुः परः।

ब्रह्म
३

गणेशो ब्राह्मिना प्रोक्तो विष्णुना च समन्वितः । वर्णद्वयात्मको मंत्रश्चतुर्वर्गफलप्रदः । गुरुः पिता गुरुर्माता गुरुर्देवः परः शिवः । शिवे रुष्टे गुरुस्त्रा-
ता गुरौ रुष्टे न कश्चन । गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुरेव परं ब्रह्म तस्माद्गुरुं प्रपूजयेत् । हरौ प्रसन्नेपि हि वै सर्वाजनाः संप्रार्थयंते
गुरुभक्तिमव्ययां । गुरौ प्रसन्ने जगतामधीशो जनार्दनस्तुष्यति सर्वसिद्धिदः । गुरुं भजन्न शास्त्रमार्गादि प्रवेत्ति तीर्थव्रतं योगसमाधिमार्गा-
न् । आचारवर्णादिविवेकपन्नाः ज्ञाने परं भक्तिविरागयुक्तं । कलिरुवाच । देवदेव महत्त्वित्वं सर्वदेवमयो गुरुः । त्वयोक्तः सकलाध्यक्षः
शिव एव गुरुः कथं । ब्रह्मोवाच । गुरुं विना न श्रवणं भवेत्कस्यापि कुत्रचित् । शास्त्रस्य यस्य श्रवणान्न मुच्यते त्वत्कृताद्याद् । अत्रार्थे
संप्रवक्ष्यामि कथां सर्वार्थदायिनीं । यां श्रुत्वा गुरुभक्तश्च धर्मेण च युतो भवेत् । अस्ति गोदावरीतीरे मुनेरंगिरसः शिवः । आश्रमः
सर्वविख्यातः पुण्यद्रुमसमाकुलः । ब्रह्मसूत्रार्थमालज्ञ तत्रैव तेन पवित्रमे । तन्मध्ये वेदधर्माख्य ऋषिः पैलात्मजः कृती । तस्य शिष्यास्त-
बहवो वेदवेदांगपारगाः । तेषु संदीपको नाम शिष्यो गुरुपरायणः । कृत्वा शास्त्रपुराणानि निगमान्प्राप्य सद्गुरोः । नैष्ठिकोऽसौ वसन्
गेहे गुरोः सेवार्थमादृतः । एकदा तं महतां सकलां पार्थ महात्मना । आगच्छ संदीपकेति गुरुणाहूत एव सः । आगतो जयजीवेति वद-
न्नथाग्रतः प्रह्वः । वेदधर्मोवाच । मम शिष्येषु वत्स त्वं मयि प्रीतिसमन्वितः । विदार्यं वद मत्त एवं यादि कैर्न त्वमो यामि । पूर्वजन्मसहस्रेषु पा-
स्पष्टानि कृतानि मे नानि सर्वाणि हि ज्ञाने क्षालितानि तपोबलात् । वाक्कायमानसानि मोचानि ... कानि चित्तेषु शिष्ट-

राम
३

निभी कृतानि मतिर्मम । अभुक्तानि विनश्यंति न क्वापि विहर ध्रुवं । पापानि सर्वशास्त्रेषु विहितेयं स्थितिः परा । वाराणस्यां स्वसम पिष्ठा-
यश्चित्तं महावहं तत् पापद्वयस्य युगपद्भोग आरभ्यते मया । शुश्रूषा च त्वया कार्या वत्स सम्यङ्महामते । अथवा मंहणो शिष्यं सेवार्थमहमा-
रभते । दीपक उवाच । आहूतानि समाप्यानि ... पापानि पापदहन किमर्थं दुःखसंग्रहः । वेदधर्मोवाच । जीवता मनुजेने-
ह प्रायश्चित्तं कृतं नचेत् । तस्य देहं भजंते त्वापापानि विविधानि च । देवादपीद्रमनुष्याणां न त्यजंति कृतानि प्र । तस्माद्रपापक्षया-
य शुपतितस्यं विजानता । दीपक उवाच । करिष्यामि गुरो सेवां यथाशक्त्या विधानतः । आज्ञापय तु गुरवो यसंक्रोचेन मोक्षति । वेदध-
र्मोवाच । अहं कुष्ठी भविष्यामि चक्षुहीनः स्वत्वतः मद्रूपं पालय स्व वर्षाणामेकविंशतिं । दीपक उवाच । विद्यमाने मयि विभो कथमेवं
प्रभाषसे । कुष्ठी कुरु ममांगं तत्व पापार्थमेव च । आरोप्य तं मयि शिरसि पापं त्वं कुशली भव । वेदधर्मोवाच । न युक्तं यद्धि शिष्यापपा-
पं फलं निवेदनं । पापभोगस्तु कर्तारं बाधते नान्यं कुत्रचित् । अतो मयैव भोक्तव्यं त्वं शुश्रूषापरो भव । भोगादपि महानेकः शुश्रूषा-
यां भविष्यति । नयमो काशिकां शुद्धां पुरीं देवस्य धूर्जटेः । समाप्य सर्वं प्रारब्धं मोक्षं यास्यामि शाश्वतं । दीपकः श्रवणमेवं गतत्वं ते
:देवस्य धूर्जटेः । मया च त्वं चरणाभोजसेवके नाशितो व्याधिना । अस्मात् तत्र सोमादितो विप्रो काशीं गत्वा स्थितो सुखं । मणिकर्णिकारे को-
रे कंबलेश्वरसंनिधौ । स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य विश्वेशं विश्वयासह । प्रारब्धभोगमशुभं गुरुर्भोक्तुं प्रचक्रमे । कुष्ठरोगं समासाद्य नेत्राध्वं

॥ब्रह्म॰ ॥४॥

मपिप्रभुः स्थितः परमदुःखार्त्तश्चार्त्तनादुःखमोचकः दीपकोकरोत्तस्मै वोग्रश्रासमन्वितः४ हयविराग्रुतनिष्ठीवमपसारयतिद्वि
ज४ भिक्षित्वा चान्नमाहारपभोजयेत्स गुरुं गुरुं जितेंद्रियोपि सन्नपि वैरधर्मो जितेंद्रियः जातो रोगवशात्तस्मा गुरसाधुर्भुसुपागतः क
दाचित्ससेवपानीतमन्नं भुंक्ते क्रुद्धा च न सुलभं ज्ञातिसंक्रुद्धोमिष्टं नेति वदत्युच्चैः कदाचिद्दत्तमन्नातेति कदाचित्प्रपाप४रु५ वदन्नति
तेसर्वं महारोगसमन्वितः पापेनैव तृणां वाणी सद्यः कुट्टकभाषिणी दैन्यमात्सर्यपरमाशुभाशुभविवर्जिता दैन्यसदुःखदस्मात्तम
हापातकेरूपिणः अमानिदुःख पापानि कलौ नारीति षोडशी निरंतरं वेदधर्मा शिष्यरोषपरायणाः दैन्यत्र लोवदन्मे वरो हि देहि
त्तशोत्तणे सर्वे सोढ्वा श्रद्दधानः स वेत्ते गुरुमीश्वरं यथा यथा मनस्तस्य मिष्टान्नादिषु सस्पृहं तथा तथा समभिज्ञाय यच्छति स
दीपकः प्रश्रमस्तु सर्वगतं ज्ञानाद्दिनं गुरुं गणेशः सततदीपक४ क्रमतो ऋतिस्मृतीशःस्वल्पुपार्वतीशः४स एव साक्षादिति दीपकः
कुती ननीर्थयात्रानचदेवयात्रा स्वदेहयात्रापिनलोकयात्रा अहर्निशं ब्रह्महरीशबुध्या गुरुं प्रपन्नो नहि सेव्यमन्यत् भिक्षित्वे वड
तरंतचेत्स्वेनस्वस्मै मेव किलभक्तपरस्ततो नस्वपितस्य पिकदापि दीपकः सावधानहृदयः सदार्थदृक यद्गुरुः प्रार्थयते तु भात्र राम॥
भं तत्र तत्समानीय समर्पयत्यसौ स काश्यवद्यापरमाद्देणस्नेहेन वालस्य विवर्जितेन न निर्घृणो नातिवदन्सनाद्विनेनना ॥४॥
यकः खेदयुतोपिनोगुरो नाहं तवारी नविराग बुद्धिस्त्यसप्रहत्तोन परेषि चिंतयेत कदाचिदेकापमनास्यदीपकः सेवापरो

व्यजनासक्तकरस्तः ददर्शविश्वेश्वरमग्रतः स्थितं वरं प्रदातीति गणाश्च पुनःपुनः श्रीभगवानुवाच गुरुभक्त महाप्राज्ञ वरं ब्रूहि स
नातनं गुरुभक्त्यानयावत्स तोषितोस्मि जगत्प्रभुः दीपक उवाच प्रभो जय महादेव प्रसन्नोसि परेश्वर गुरुशुश्रूषया पुनर्वसे
नाहं जानामि किंचन दत्तक्रा गिरिशो दीपः श्रीगुरुं पर्यपृच्छत अविमुक्तेश्वरो देवो दत्तानि वरमुत्तमं श्रीगुरो राज्ञया देवं प्रार्थ
ये रोगनाशनं प्रहृष्ट मन्यमसे कार्यमगते त्वत्हृदस्तमे वेदधर्मो वाच तथा प्रार्थ्य रोगनाशाय देवदेवं कृपानिधि ममकृते पातकेच
यं भुक्ता भुक्तेन चान्यथा देहे रोगनिकृन्तर्थे कोदेवं प्रार्थयेच्छिवं संसाररोगदहनं मनोमलविशोधकं १ इति श्रुत्वा गुरो दीपकं गत्वा
देवस्य सन्निधौ प्रणम्य न वरं देवं गच्छामीक्षकैतान्वुदुः पुनःपुनः शिवेनोक्तो नगच्छामि वरं वरं शंकरोपि निजं स्थानं जगाम
तगणाः परः शंकरो प्रभ पार्श्वे स्थित्वा निर्वाणमंडपे उवाच सर्वदेवानां शृण्वतां मधुसूदनः नारायणार्रविंदाक्षः समभाप्या
स्वदीपक गुरुभक्तिर्विचित्रा मे दृष्टा संतोषकारिणी श्रीविष्णुरुवाच कोस्य गुरुः कस्य वा शिष्यः कुत्र देशो वृषध्वज कीदृशी वा गुरो
र्भक्तिः प्रोक्तव्या साविशेषतः श्रीमहादेव उवाच शृणु पद्म महराश्चर्य मे कार्यं गजनादेन बालेन दीपकेनाहमाकृष्टोस्मि य
था तथा गोदावरीतीरवासी वेदधर्मा महातपाः काशीमाहात्म्यविज्ञातो विरक्तः सर्ववस्तुषु तस्य दीपकनामासौ शिष्यः शान्ति
तविग्रहः एतादृग्गुरुभक्तस्तु केन दृष्टो न मया श्रुतः गतो वरान हं दातुं न गच्छामि गुरुप्रियः पुनर्भितोपि बहुधा गुरुप्रार्थितेपि २१

ब्र.प्र.
५

हि२

निश्चयपथस्तहृदयोनास्यसंशयेद्गुरुंविना। गुरवेदेहमारोप्यतत्वंनःकरोत्सले सेवांसकलशास्त्रेषुसेममतोपुत्तपोत्तम त्वोचमोचस्व
रात्मनोस्मितत्तीर्थस्पृषद्विजान ४८ सर्वंपश्यतिसर्वात्मायोगोगुरुस्तरोर्भकः किंच कौनमेविस्मादृष्टंयोगयःपरीपकः दीपसचभ
वध्वांतनाशकोगुरुवस्नयः धर्मज्ञानादिसकलेश्वरो सर्वविभावसः भक्तिकरोतिविविधांगुरुपादयोर्यःकृती इतिश्रुत्वाशि
वसुखाद्विष्णुःसकलधर्मवित् गुरुशिष्यसमीपेश्रागतोसकोयवल्लभः दृष्ट्वाशीघ्रंविष्णुःसेवेतंगुरुमात्मनः यथोक्तंशंकरे
णाश्रुद्धरदृशीयेनतोधिकं श्रारूपवोक्तवाश्चेवोवरंब्रूहिनिजेच्छया दीपकउवाच वासुदेवनमस्तेस्तुशंखचक्रगदाधर कृपाप
त्मायसन्नोस्मिसंसालापनद्दर त्वामात्मनतसंजगतामधीश्वरं भजंतियेसाधनकोटिकोटिभिः नतोप्रयश्यसपिसर्वगंहरे
नेपिस्वमात्मानमधोक्षजंपरं श्रहंत्वनाथःखलुबालबालोयावज्जनिस्मरणंनापितेमे तथापिरात्रंप्रवराद्वरप्रदःसमागतोसी
तिमहद्विचित्रं श्रीभगवानुवाच गुरुभक्त्याप्रसन्नोस्मिश्रद्धयावरमेनघ गुरुभक्त्यामयाप्रज्ञाःप्राप्तनीयाःप्रयत्नतः दीपकउवा
च वेदवेदांगतत्वोज्ञःपठित्वासर्वचारितं अयमेवपरोदेवोह्ययमेवपरंतपः अयमेवपरंतीर्थयस्मसारान्मयोत्तितं ज्ञानंसर्वा ब्र.प्र.
त्मकेशुद्धेपरस्मात्रेश्वयकं अतोगुरुंविहायान्यस्मात्थ्येनकथंचन परिदेयोवरोमह्यंगुरुभक्तिमयचक्षमे गुरुस्वरूपंज्ञाना ५
मियथातद्वदादिश्यतां श्रीभगवानुवाच ज्ञातंत्वयानिजगुरोःस्वरूपंब्रह्मरूपंपरं तथापिवक्ष्येत्वत्प्रीत्याज्ञवतानतत्वधरं

DR. BHAU DAJI

सद्गुरुर्द्विजोत्को किंकोयत्नकपयच्छतिसमानभाक्त्यत्तकाधर्मोपदेशात्सगुरुस्त्वतत्तोधिकः देशमःपादयेत्सांगांस्ततोपिसविशि
ष्यते। वेदार्थरूपकस्तस्मात्ततोपिसपवित्रकः मंत्ररूपंयतःशुद्धेश्राप्यतेश्रवणाद्यतः स्वयंज्ञात्वाश्रावयति सगुरुस्तदृमेवाहि।
यद्वोमिः सुधामुक्तिःस्तावितेहृदयेसतां नविमुंचतियोशीमासगुरुस्तदृमेवाहि कामादिदोषकलिलेमनस्यासौविशोधनं।
नविमुंचतिदोजेस्मिन्नरकेपातयत्यपि तच्छोधयतियःशास्त्रैःपुराणैर्मलदाहकैः ततःपरःपरोदेवःकोस्मास्तिजगतीतले ४९
शुभाशुभंदर्शयति कृत्यंवाकृत्यमेवच। मार्गामार्गोविरागादिरहस्यंसंप्रकाशयेत् अयमेवाद्युग्रदेवोह्ययमेवपरोभवः
अयमेवपरःस्वार्थोयद्गुरुःसेव्यतेनिशं ५२ परामश्रिवस्यापिब्रह्मणोब्राह्मणस्यहि अनुग्रहोभवेत्पूर्णोसेवांतेसद्गुरुंनरा
दीपकउवाच महावरस्तेयास्तोगच्छदेवयथासुखं कृतार्थोस्मियुरुंज्ञानात्तत्वसाराद्गुरादरेन सूतउवाच इत्युक्तांतर्दधे
विष्णुःसगुरुंपर्यतोषयत् आहूतश्चैवगुरुणाशुश्रूषांसंचारसद्गुरौ गुरुःप्रणोदीपकेनाक्तिस्तुकस्तामिभिःशुभं श्रीगुरुरुवाच
वत्सदीपककेनत्वंसंचारंकृतवानसि किंवाप्रासंत्वयातातनिवेदयममाग्रतः इतिपृष्टःसगुरुणाशिष्यःप्राहकृतांजलिः
दीपकउवाच विष्णुनानुग्रहीतोस्मिशिवेनचसुरैरपि वरार्थकोवरोयाच्यःकिंवरेणवरेणच अयमेववरोस्माकंतवपा
दांबुजार्चनं सर्वदामममस्तिध्येह्येकस्थपात्वत्प्रसादतः सूतउवाच एवमुक्तोगुरुःशिष्यस्तसेवानमरोभवत गुरुःप्रारब्धकर्द

ब्रह्म नात्रीर्त्वम्मिर्व्वंगसुंदरः अभवद्धर्मपरमः कृतार्थः काशिसेश्रयः दीपकंप्राह संहृष्टः क्रोधादिमलवर्जितः वेदधर्मोवाच तीर्णोहं कर्मपाशा
६ च्चिंकृष्णु प्रसादचेतजितात् सेमारादरपितीर्णोहं काशिवासपराश्रयः नकाशिकापापयतितोपिधर्मकृत दुःखंसमाप्नोतिमम प्रसादात्
इति प्रतिज्ञा जगदीश्वरस्य महानुभावस्यशिवस्यनित्या काश्यांश्वरीपप्रभयाप्रकाशितः पापांधकारःखलुनाशमेति विश्वेशदेहो
द्भवपापस्त्रविघयामहात्म्यंनोपुण्यकृतांकृतात्मनां ॥ ॥इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेकाशीमाहात्म्येतृतीयविभागेप्रथमोध्यायः सूतउवाच
कदाचित्तु प्रसन्नो भूद्वेदधर्मामहामुनिः शिष्यायसुविनीताय वरदानमचिंतयत् वेदधर्मोवाच दीपकागच्छभद्रं तेवरंवरय सु
व्रत त्वयाहं तोषितः सोम्यसेवयाद्ययातथा एवमेवाग्रचित्तेनोवदयाहयस्मिविनो पुरः सर्वामहाभागास्तिद्वयोश्चैमवं तिदिव्यान
देवः पर्वतायेश्च नदेवो चिन्तुसयांति देवश्चिदानेरमयोहरिभावेनदृश्यते यत्र कुत्रददाभक्तिर्यदापद्मसमहात्मनः तत्रतत्रैवमहा
देवः प्रकाशमुपगच्छति अहोतवप्रभावप्रसन्नोस्मितवानघ येनसूचित्रकुहरात्सिद्धयः साधितांशुभाः दीपकउवाच सेवा राम
याणातवाद्याहं कृतार्थः सद्गुरोर्गतः जातोस्मिभगवंस्तुष्टस्त्वत्तेवकइतिश्रुतः किंचिदिहास्तुकामोहमाख्यापयतिचेद्गुरुः पृच्छामि
संदिग्धपदंपरमाश्चर्यकारणं गुरुरुवाच पृच्छदीपकभद्रंतेनावक्तव्यंतपिकचित पृष्टस्तेगुरुभक्त्याचयदहं देवाःप्रसादिताः शि ६
ष्यउवाच त्वंसाक्षात्तपसांसूर्त्तिर्धर्मवेत्ताप्यथामतुः येनपुत्रोभाष्यकर्ता वेदार्थावारवं श्रुत सर्वतः सर्वदर्शीच सर्वज्ञपरिहन्तितः

(शिष्यउवाच त्वंसाक्षात्तपसांसूर्त्तिर्धर्मवेत्ताप्यथामतुः येनपुत्रोभाष्य... ...र्थावारवं श्रुत सर्वतः सर्वदर्शीच सर्वज्ञपरिहन्तितः) म्यति
द्वेयेहादिममतारहितः स्वहृष्ट नमराद्वरजोपिमेस्तितेविषयवासनाः नस्पृशंतिहिदुर्द्धर्षाः स्वर्पेत्वम्भिरिकाप्यथा यत्रतत्रतीर्थानि —
तत्रदेवाम हर्षयः नित्यंसंतिसदाब्रह्मन्नुकाश्यांकिंत्वमिहागतः गुरुरुवाच आदौत्वमेवचाम्भानंपश्यवत्सविचार्यच बहुकालंवादि
सेवाकृतातेममसुव्रत देवोनकश्चिन्नेहृष्टःसेवयादीर्घयापिहि काश्यांस्वसेनकालेनदृष्टोदेवउमापतिः लक्ष्मीपतिरपिप्रीतः पश्यत्ते
त्रमहीशुभो अस्मत्तपः कृतोधर्मः सांगःशुश्रूषयासुतः अनेककालसंपाद्यः साक्षिद्धोत्रक्षणाद्ध्वेत वर्षायुतसहस्राणि येसेवंतेहरं
हरिं तेत्रक्षणमात्रकंवंतिवत्सतत्त्वमिवथापिका: काश्यांकृतेस्वल्पमपिपुण्यंसास्तुगुणेतरंपुण्यमपिस्वभावात् शिवःशिवःश्रीदुर्गे
रत्नहारीविधिर्विधिः सर्वजनेभुवने।शिष्यउवाच यदिप्रसन्नोसियुरोयदिदेयोवरोमम स्मरिष्यानेकाशिवुर्यविहस्वशरणार्थिने
ससमेतत्वयोक्तंमेआश्चर्यसर्वथाहितम अस्त्रवहुकालेनस्वधर्मैःसत्कर्मैरपिविस्फुरदेश नदृश्यतेहरावानेरकाननेअन्या
सुदेवताः सर्वादृश्यंतेधर्मकर्मगैः अत्रगच्छदृष्टीनांप्रकाशोत्रप्रजायते।काश्यांपापैःक्षारयंतिस्वहृदिस्थेनराधमाः काश्यांस्थि
तोपिविश्वात्मा हृश्यंतेनेकर्हिचित ॥इतिश्रुत्वामयासद्योवेदविद्योमहत्फला ॥८॥ काकाशीकेनरचिताकथमाश्चर्यकारिणी ॥ म
हाप्रभावामहतीमहादेवहरिप्रिया ॥ कथंजातामहानंदरूपिणीरूपवर्जिता ॥गुरुरुवाच ॥ धन्योसिवत्सभद्रंतेयस्यतेमतिरी

ते२

॥प्रस-॥ ७॥ दृशी यथावशीकृताः सर्वैस्त्वाविप्राः तद्दात्मना। सर्वधर्मफलं सम्यक्कृत्वा ध्यांयं पच्छुद्दते मनः काशोत्रयेति विख्याते तद्विवर्जो जगद्गुरुः।
अविवर्जितदेवाद्भुः काशीति ब्रह्मचारिणः। यथा विष्णोः शंकरस्याथनाम्नालोकः शोकं नाशमेत्यनपायाति। वाराणस्यां नाम्नः कृ शे
षात्रीत्वा पृष्ठकं जेतास्वपंस्यात्। तीर्थानि संति विविधानि इष्टप्रदानि कामप्रदानि धनधामसुखप्रदानि। जीवद्विवेकसुखम्माप्य
सुखेन नीत्वा काश्यां भवार्णवमहोपरिपश्यतिस्व। यत्राहिताः आः श्वपचाल्क नित्यायेव कृत्वा निश्चिपि धर्मरूपाः येत्वा रात्रिहा परमात्रिमाजः
समानरूपां गतिमाप्नुवंति। मृत्वा शीत्वा काशिकायां स्थितापि विघ्नान्सर्वान्नापनाशयंति। तेदेहांतेनारकं पापमुग्रं हंसुदंबस्थयाप्नुवंसेव
सर्मवासः काश्यां सत्तु नानांय संयोगे गात्वा नैपापकर्माहि विघ्नाः उपेपशीति स्वेच्छपालाभसौ रव्यंहा नैशक्त्वानपतियात्मन। अशुभेते
यम्मसंती हृयोगा पोगाभ्यासे सत्कि काशिकायांपैत्रस्थित्वा शंकरं वा हरिं वा नोपासते ते विघ्नश्रृंगाल्कतेषां। कर्यस्थलोकं मनसापि
येन पंथर्षपंते सह सामहातः। ते हृद्गतान्स्वान्नपरानजनैर्ध्यातुहृद्गतमीशाः परेशप्रमाः काश्यांस्थित्वा हंगिदिपारंगाम्यं नोकुर्या
ध्यात्वा तु कृतं रत्नशी यो अंतर्यामी प्रेरकः कारणानां सो यं हृषीकेशिंद्रियैर्नालक्षितैर्हि। पेत्र स्वेच्छाचारेण प्रनेषालोकाः कामार्द्धं तिष्ठ एक-
ज्ञो भवंति। तस्मात्सद्भिर्नात्र पंथाविरुद्धः सेव्यः सेव्योवेदप्रलोहि धर्मः। ज्ञानं पत्रानपूजनं कुर्वंतोयत्नाप्यं काशीलीलपातकत्स्वर्घात स ॥१॥
साधेर्यदुर्लभंस्वात्मरूपं तिष्ठेकाशी संप्रदायारपापांपकारणं वाऽग्रनः। कर्मभिर्नीकुर्यात्कुर्याद्वाग्रनः कर्मभिस्तत। यद्देसात्ताद्दिष्टु

नाशं पुनाचस्मासाद्येत्सुपोप्यतेसर्वकालोपत्रका। लभपंकाम्निपत्रपापमपंनहि। जन्मांतरसहस्रेषु कृतं नश्यति दर्शनात्। तज्ज्ञेत्रमहिमा
नेकः सम्यग्वर्णापितुंक्षमः। तीर्थानि यानि लोकेस्मिन्नंतनामयहासुहेम्नानि सर्वाणि युगपत्काशीमाप्नोति निमशः। यत्र काश्यां वसेज्जो
वः सर्वथा पारकृन्नरः। तस्यापि या गतिः प्रोक्ता न सा यज्ञैर्नचान्यतः। स्मरंति ये न यः काशीं यत्र कुत्रापि संस्थिताः। तेप्यघौघविनिर्मुक्ता
भवंति ज्ञानभागिनः। परं साहसमालेख्य स्वेपं काश्यां सुसुदृढाभिः। साहसात्सिद्धिमाप्नोति नरो विकलमानसः। दीपकउवाच। किं तत्सा
हसमाख्यातं गुरुणा येन मानवः। सिद्धिमाप्नोति विकलां मुहावेधविद्यातिनी। गुरुरुवाच। सत्यं दंतस्यांवस्य महागर्भलभत्वता। स्व
शिरःछेदनेहरूपपतनं चाग्निभक्षणं। पर्वतात्पतनं सर्पदंशविकैःसहखेलनं। स्त्रीमात्रगमनं मद्यपानं अन्नधारियते। पापं तत्कुगवदो
हननं चगजस्य च। एते तु साहसाभासाः कृता नश्यंत्यपि क्वचित्। अजितेंद्रियवर्गस्य कृतेकस्य शतैरपि। न जयपतिमहाबुद्धेसाहसं
किमतः परं। अजितेंद्रियवर्गस्य स्वात्मानं स्वपमेवच। अनेकगर्भजालेषु पातयत्यनिशं हठात्। अतो महासाहसिनो जितेंद्रिया
ज्ञात्वा पिनष्टंति सुशास्त्रजाले। जितेंद्रियास्त्रापि हि साहसैर्युता अशक्यमप्याशु यतः प्रकुर्वते। अन्नरं नेतुयः कुर्याद्यस्कस्मावि
दृष्यहो। यावन्ति काननि तावंति युगानि सवसेद्दिवि। वाराणस्यां निवसतां यत्सुख्यमुपजायते। न तदेवसंवासपितुःफलं भवति ना
मया। येये स्वदेजितोजंतवस्ते काश्यां सुदुर्लभः। तेते नरकजालेषु पच्यंते पितृभिः सह। यं कं चिद्देश... स्तगं काशिकायाम

॥ब्रह्म॰ ॥८॥

ध्यायैर्योगासयेत्तं प्रतर्प्य। त्रैलोक्यं स्याद्वृत्तिनं तेन वात्मा सात्मा मयः संसृतेस्तद्गतस्य॥ आनंदारण्ये कानने ये वसंति ते च ब्रह्मा संसेविधाय
त्रिपुत्रैस्तैर्वस्त्रं संरूढरूपैर्हर्षियल्लायुतो रुद्रो धर्मपालः प्रसिद्धः। ये ते च ब्रह्मा सकरामघा मते ते वेदनीयाः कृतबुद्धयः सदा ते शंकर त्वेस्मय
प्र जीवा भवंति चेरिंद्रियार्थेषु लोलाः। ते रोभिकावंचकाद्यर्थकामाः कामारिमप्यात्मनावंचयंति। लक्ष्मीपतिः किं वृदभिक्रुवत्स्मादृहे देरी ८३
नमन्यः परिभ्रमन् संमस्तदेहः किल काशिकापां पः कृष्णुनेशः स्तुकर्णीमहेशः सचेद्रूवैदेम परोजनेषु ततः परः को न्यतमः शिव भुक्
।शिवक्षेत्रात्काशिकाखेह एवमवत्सवशं न विचार्य मत्रा। प्रसेप्रविक्रीय पुनर्नतस्य वित्तं प्रकुर्वीत पिपामरापे। संतः पुनः किं नरेह
हं समर्प्यजनं जनेरीनवत्सार्थयंते। तेन संन्यासशब्देन नैष्किंचंपसंविदुः। नैष्किंच्यमेव परमम विमुक्तस्वं विदुः अमत्रयो गाम्यास्
नयावद्धीवं कृतेन च। वाराणस्यां शरारे यान्नत्वुणं प्रसमवाप्यते सर्वतीर्थावगाहाच्च यत्पुण्यं प्राप्नुयान्निह। तत्पुण्यं कोटिगुणितं
मणिकर्णिकमज्जनात् अन्यत्र ब्राह्मणानां तु कोटिसंप्रोज पत्फलं। वाराणस्यां तु दैकेन भोजितेन तदाप्यते। दिने दिने कृतं यच्छ्रेयो है
लयालभ्यते न यत्। वर्षाणां तु शतेनापि तदस्य च न लभ्यते। यः कोटितिस्मये काशी यः कीर्त्यति मानवः। तेन तन्मुहूर्तेन तं परं तं चित्तम ॥राम॥
हानिशं महापातकयुक्तोपि शुद्धाहिरहितोपिहि। काशीप्रवेशादनघः सम्यक्छित्वा सुखी भवेत्। अस्मिन्कलियुगे घोरे लोकाः पा ॥८॥
पानुवर्तिनः। भविष्यंति महाबुद्धे वर्णाश्रमविवर्जिताः। नाम सप्तामि जंतूनां मुक्ता वाराणसी पुरी। सर्वपापप्रशमने प्रापश्चितं कलौ

युगे कलौ विश्वेश्वरो देवः कलौ वाराणसी पुरी कलौ भागीरथी गंगा दानं कलियुगे महत्। निरंतिन कलिधीराविनिर्निन्द्यमानस्
मगच्छन्नजनेरक्षाः रक्षा धर्मेष हर्निशं। कलिमलमपहंतु काशिकाकाशते यास्मरहरही सर्वब्रह्मविश्रामभूमिः। नहि विरमितचि
त्तो दुःखमाप्नोति किंचिज्जनन्नशतेस्मरवै दुर्दशंब्रह्मस्य मायात्र। शिष्य उवाच। अन्यत्र येमृतो जीवास्तेषां हे वाघरिप्रभो कीकसं प्रपतेदत्र ने
षां का गतिरुच्यते। गुरुरुवाच। अन्यत्र पतितानां तु जीवानां कीकसं यदि। वाराणस्यां प्रपतति नरकं न यतीतिते स्वर्गं दुष्कृतिनः पापा
अपि गच्छंति नान्यथा। अस्थि केशान्नखानां संप्रपरिकाश्यां पतेदिह। महापापारस्वर्गं प्राप्नोति सा हस्सव संराव। पुनः काशी समासाद्य
मुक्ताः स्युः सर्वजंतवः। शिष्य उवाच॥ अहो माहात्म्यमतुलं काश्याः पापाशनेः कृतं। महानुभावा ऋषयः पंडिताः शुद्धबुद्धयः। वसंति का
शीं न कथं तपसः फलरूपिणीं। पारिभागीरथी तीरे अर्द्धचंद्राकृतिः कृता। केशवेन महाबुद्धिना पुरा परमोत्तरा सरा। तच्छ्रोतुमहमिच्छामि
विष्णुना शिवसात्कृता। गुरुरुवाच॥ शृणुवत्स महाश्चर्यं कथां पापप्रणोदिनीं। यस्याः श्रवणमात्रेण काशिका काशिका भवेत्। पा
दाहृकम्यहृन्ते तद्दरामितवानघ। करविरस्थिवीमसा घलपाखेतलंगता। महर्तेन स्वपो लोकवासि भिक्षु जनार्दनः। स्कंतः कृत
चुकलाभिर्वाग्भिः सर्वेश्वरो हरिः। प्रकटोभून्महाविष्णुर्मुनीनां भावितात्मनां। उवाच च महाविष्णुः किमर्थं संस्कृतस्त्वहं। वरं त्वं न व्यप
पांचं ऋषयः स्वार्थसुनंमं। ऋषय ऊचुः। देवदेव जगन्नाथ दीनानाथाश्रयाश्रय। सर्वज्ञस्य पुरा तस्यतवाग्रेमधुसूदन। विज्ञाप्य मस्ति

ब्रह्म· ९ विश्वेशमहीमग्नामहंपश्यामि।तस्मादुद्धरणोपायंकुरुष्वजगदीश्वर॥छत्राकारंत्वकिंसो।निर्जलादूर्ध्वप्रकाशते।निमग्नापांधरण्यांतु
ननिमज्जतितत्कथं।किमेतच्छाश्वतंब्रह्मवेदांतश्रुतरूपितं।तापत्रयाग्निदग्धानांजीवनंछत्रतांगतं।दर्शनादेवभगवन्कृतार्थाःस्मज
गत्प्रभो।वारंवारंनवाप्यत्रदृष्टिर्लीयाजनार्दन।परमात्मस्वरूपेपिश्रात्स्वरूपेणप्रपश्यसि॥श्रीविष्णुरुवाच।वाराहरूपमास्थायपृथिवीमु
द्धराम्यहंयतीन्नेत्वंकिंपत्कालेपावेदैस्सम्यागमः।दैत्यंहत्वानिमग्नांगामानयिष्येजलोपरि।ततःप्रवर्त्ततांधर्मोवर्णाश्रमनिबंधनः।
छत्राकारंपरंज्योतिर्दृश्यतेगगनेचरं।तत्परंपरमंज्योतिःकाशीतिप्रथितेक्षितौ।रत्नेसुवर्णेरवचितेपयाभवेन्नयाहर्म्यैरवचिता
हिकाशिका।नकाशिकाभूमिमयीकदाचिन्नतोनमज्जेत्प्रमसत्कृतिपतः।जलेषुसर्वेषुपिमज्जमानेष्वियंविदानंदमयीनमज्जेत्।स्व
यंनिमग्नःकथमुद्धरेत्प्रराह्लोकेपिवेदेपिविचार्यमेतत्॥ऋषयऊचुः॥देवदेवजगन्नाथविश्वनाथजगन्मय।वासुदेवमहादेव
ब्रह्मरूपनमोस्तुते।मत्स्वरूपाकथंकाशीकथंवासुविनात्वया॥भूमोभुवननाथेशकिमर्थंवाश्रयकृता॥श्रीभगवानुवाच॥
कस्मिंश्चित्तुमहाकल्पेलोकाधर्मपरायणाः।साधनानिप्रकुर्वंतिमोक्षार्थंतपआदिभिः।तथापीन्द्रियवैषम्यान्मोक्षसिद्धाभवेन्नहि।
आगमस्तैर्विवित्तस्सःकथंमुच्यामहेविभो। नानातीर्थैस्तपोभिश्चव्रतैर्दानैर्जपैर्हवैः॥कृतैरपिमनःशुद्धिर्नदृश्येतनृणामि राम· ९
ह।मनःशुद्धिंविनादेवनमोक्षोधर्मदुर्लभः।कथमुच्ये महिवयंदुस्तराद्भवसागरात्।नतेधर्मेतत्स्वरूपंविरामोनिस्तीर्णाःस्मो

पिनपापाद्भवाब्धेः।तेनत्वाम्नानेजीवजीवंगताः।मोविद्याबीजंबीजनिर्मूलहेतुं।नानापाशैःपाशितान्नःस्वरेशत्राहित्रस्तांस्त्वत्रचाम
त्रमुक्तिः।मुक्तिःसेयंवेदशास्त्रानुकूलाशलात्त्वत्तानश्यतित्वत्प्रसादात्।विष्णुरुवाच।इतिश्रुत्वावचस्तेषांजगन्नाथोगुणपक्षर्मिणां।
महाशिवोमहादेवोलिंगरूपधरःप्रभुः।मयास्तुतोलोकमुक्त्यैआदेशपरिमाणतः।लिंगरूपधरःशंभुर्हरपादद्विरागतः।ब्रह्मा
मासाधमहतीपंचक्रोशात्मकोभवत्।आपातालाद्विकुंठंव्याप्यचोर्ध्वमवस्थितः।ममेष्टदेवोहपितःपरमात्मापिनाकधृक्।कैला
सादप्यगाद्दृश्यामवामाप्तद्धितःप्रभुः।दृष्ट्वालिंगं पराने देशोतीरूपंतुनिर्मलं।हृष्टेनापुकथानशंभुस्तयासम्यग्गिरेकृते।सो
तिर्लिंगंप्रकटितंसर्वप्राणिविमुक्तिदं।रुद्रस्तवचनंकृत्वामयातेभ्योगणरूपधृक्।शुद्धंसत्वात्मकंज्ञात्वाकृतंकाशितशैतःपृथक्।लिं
=प्रं ५ गाकारंक्वचिद्दृष्टिःराकारंक्वचित्पुनः।छत्राकारंक्वचिद्भातिपिंडाकारंत्रिकोणकं।दृश्यतेमुनिसंघैस्तद्यथामतितथैवतत्।ज्ञा
त्वारिदंलिंगंछत्राकारमवस्थितं।चैतन्यजडयोरैक्यंकथमेकस्थयोरपि।भवेदितिमहाभागाज्ञानेतिकथयंतिच।तस्मात्का
शीब्रह्मरूपाजडापृथ्वीरसंगता।महर्जनस्तपोलोकवासिभिर्मुनिभिर्मही।जलेप्रविष्टादृष्टासाछत्राकारेमहन्महः।दृष्टंतत्का
शिकारूपंनिर्मितंनमयापरं।वदंतिलोकाःसततंकाशीकेशवनिर्मिता।निर्मातोजडरूपाचकीपतेनोपरात्मनः।उद्धरिष्या
मिचमहींवाराहरूपमास्थितः।तदापुनःपृथिव्याहिकाशीस्थास्यतिमत्प्रिया॥सूतउवाच॥इत्युक्त्वाऋषिमुख्येभ्योभगवा

॥ब्रह्म०॥ नारिष्टकरः। उद्धारमहात्से गोमहीमणौमहां भसि। एकीकृता काशिकायां तु नजीवान मोचयत। यस्यां स्थावरा जंगमाजरायुजः स्व
यांः स्वधर्मान्विताः पापाश्चैव सदा शिवेन मिलिता जीवा भवंति ध्रुवं। यागंगादिसमस्ततीर्थशरणं यान्देवतादेवतं सा काशी मम शं
॥१०॥ करस्य वसतिः प्रार्थ्या नैकैः सद्गुरोः॥ ॥गुरुरुवाच॥ ॥एवं विष्णुर्महाभागैः प्रार्थितो ऋषिभिः पुरा। इमां कथां कथितवान् काश्यपः
संदेहशांतये गुरुरूपकोविष्णुभक्तः शिवभक्तस्त्वमेवहि। यस्य काशीकथायां तु प्रीतिर्जाता विमुक्तिदा। अस्मिन् किंचिद्रहस्यं मे त्वया
हेतोषितः शिशोमहत्मा सैव या प्राप्ता दुर्लभया निशं। काश्यां ये पशुपक्षिकीटनरवः ते कमलेमारिषि हिंसाः पापकृषादिसुदृस
नमः कुर्वंति नो कर्हिचित। पश्चाः पापविकारका ममनस्तः कुर्वंति पिस्वारतः पापं पापरतास्तथा यद्वहितायामे वत घातनं। म
नुष्याणां सहस्रेषु पापभीरुः सुदुर्लभः। भीरुष्वपि सहस्रेषु दुर्लभः पापवर्जकः। वर्जकेष्वपि धर्मात्मा धर्मात्मस्वपि जितेंद्रियः। जितेंद्रि
येष्वपि च पापासु स्वरूः साधनैः पुंतः साधनैः साधनैः पुंसः समदृक्पशांतमानसः। ब्रह्मात्मभावं प्रयाति तत्काश्यां हेलयाप्यते। स्वेनापले
त्वंपेवा सुश्रूषयुगुरुकृपाक्कतं। नहि पापायुपेर्यं किं कुर्वंति श्वानमेवं च काः। यत्र सारासारा कुर्वंति शाश्वतं परमव्ययं गुरुभक्ता शिवो ॥राम०॥
दृष्टा गुरुभक्ता जनार्दनः। गुरुभक्त्या महासिद्धिः काशिकायां शीनं गता। ममापि तस्य मत्वेन गुरुणा काशिका गुणाः। उपरिष्टावदु ॥१०॥
मताः मतो न त्वस्मतो वने। मत्तःसेव्याः सम्मुखा काशिकायाः क्षेत्रस्यास्ति सद्गुणाः सिद्धिरूपाः। यस्यां वासः पापनिर्दलकारी।

यस्यां मृत्युः पीयरः काशिकायां॥ ॥इति श्रीब्रह्मवैवर्ते काशीमाहात्म्ये तृतीयपविभागे द्वितीयोध्यायः॥ ॥शिष्य उवाच॥ ॥काशिकायाः
स्वरूपं मे श्रुतं वेदगोपितं। त्वमसारादेव देव शरणागतवत्सल। वह्मादयस्तपो देवा दृष्टमेतन्मसारतः। धर्मस्वरूपमपि वक्तानं
त्वत्कृपामहत्। अविमुक्तस्य माहात्म्यं श्रुतं त्वत्प्रसादतो गुरो विचित्र मपृतं चैतच्छृण्वतां मम्तृतं परं। नहि धर्मोस्यालोके प्रयच्छं तिमु
ताः फलं। अयमेव वरो मह्यं भगवन् काशिसत्कथा। कथं पुण्यकृपासिंधो नतृप्याम्यमृतेपि वच। गुरुरुवाच। इक्षा काशी मोक्षभूमि सु
रवार्णवासंसारान्मोहस्यारकें के शवं च। ब्रह्माणं च ब्रह्मघोषे रूपं न कस्ता काशीसंगजे मोक्षराज्ञी। ये ये पराधापविनो भवेयुर्भवाप
हा काशिका नोहत्मेत। शिवं शिवं केशवं काशिकां यः स्मरन् वसेत्स पापभीरुः सदात्र। बुद्धे नेश्वद्विविहिता नथागमे नतीर्थमंत्रादुनि
हानपावनैः। वाराणसी प्राप्यजितेंद्रियाणां यथा भवेच्छंकरभक्तिभाजां। पत्रामप्रात्रेणा समस्तदोषान्हृषा न्सुतीर्थी कुरुते हिजं
तुः। तां काशिकां काशितकाशरम्यां को विस्मरेत् सुकृती शांतचित्तः। ये स्थावराः काशिकायां वसंति ते सर्वयोगीश्वपियोगनिष्ठाः
कृते मनोनेव सुखा यय त्र संप्राप्यते तत् सुखशांतचित्तैः। काशीस्थलोकानयमा हि मेंतेन दुःखमेधात्रचगर्भवासात्। विप्रो
तिचेकाम्रहतो भयात्संरंयत्मात् पंजन्म शिवे न हीनं। नकुर्वंति त्रिधा पापं त्रिधा पुण्यं प्रकुर्वते। लोकाः काशितकाशास्तु वसंति
शिवसंपन्नि। केचिद्दृवानीशाजपंति वोचुः काशीशगंगेशमहेशके चित। केचिद्द्रयं काशि निवासिनां गतं दृष्टेपरानंदमयं परेशं॥

ब्रस्र॰ केचिन्महास्वशिवेशशंभो केचिज्जगन्नाथक विश्वमूर्त्ते। केचिन्महापातकनाशनाथ केचिन्महायोगदभोगदेति। पश्यतात परमा
११ र्चितां पुरीं योगिभिः सुकृतिभिर्मुनीश्वरैः। यां निरीक्ष्य पुरुषः पुराकृतैः पातकैः शरमितैर्विमुच्यते। सर्वजन्मशतकोटिसंचितं पापराशि
मतुलं विनाशयेत्। काशिका परपरस्य काशिका दर्शनश्रवणकीर्त्तनादिभिः। पश्य पत्र निवसंति साधवो माधवैकशरणाः शिवाज्ञया।
मानयंति सुकृतं न पातकं सांतका दुर्गमुमापते भवेत। शरीरसंस्कारकृतोमहाजनाबहिस्तयांतः शिवदर्शनार्थं। असंस्कृतं पश्यति
नो हरः स्वयं ह्यसंस्कृतानो भगवंतमीश्वरं। पश्य तत्र माबद्धभमीश्वरं पतिं पतिव्रतावृन्नियतैकमानसाः। सकिं महात्मास्यभिचारिणीनां
दृगां स्तु दर्शनं याति रतिप्रियः स्यात्। लिंगानि नीर्थानि सुमंगलानि दिशो दिशं प्राप्य पुरा वहानि। स्थितानि सद्दिः पुरि सज्जितानि काश्यां
नकः प्राकपाद्दर्भमार्पः। काशी महोत्तवमथाप्य महाजनो यं संप्रार्थयत्सखिलसाधन सिद्धिरूपं। विश्वेश्वरं सकललोकयुतं सदा
मद्दं स्तु भाग्यभविनाशकरं शिवाद्यं। पश्य वल्गत्तरणा तरीतलानां स्थिता गगनवर्जितागतिः। हरकुलोहरहितामवार्णवात्तारिकाखि
लजनौघकाशिका। काश्यांयेषां नाम पादेच्युतिर्लोकावीजं तेषां जायते मोक्षमार्गे। काश्यां येवे संप्लुतं संप्रसेवेऽधुतानण्वाःशंकरस्मा रामः
रयेत्स। काश्यांपुवेशे। प्रमापुर्वयेनुसिद्धाःप्रास्तेनुगीर्णभवाब्धेः। ईशः कालो लोकयोमनत्कमी। सिध्येदुष्टानाशमायांति सर्वे। ११
वंदंति जानंति च रत्नातुर्भिर्यां पश्यंति पुण्यानि च पातकानि। तथापि मुत्त्यंति कलावधर्मजैः सौरव्यं स्ववर्णाश्रमधर्मवर्जिताः। कलौ
वै

सर्वाश्च स्थानभवनिपरास्तवं जगतां यथा समे सम्यकृतिरिनमपारः स्तुमयपः। अतः काश्यां सर्वैर्विविविधलोल्ये गुरुतैः प्रथस्त
मनिसं हरिहरकथा सारनपरैः। नकाशिकाया मजितेंद्रियाणां स्तवायका शीहरवासभूमिः। तपोभिरुग्रैर्नियमैर्यमैश्च दानैर्विविक्ता
सनभक्तियोगैः। श्रीभैरवाज्ञा प्रतिपालनैश्च वैराग्यसत्प्राप्तसुखैर्विशोकैः। शरीरशोषैर्मलपूत्रादिशोषैर्द्धागमाचारगुरूपसत्त्रिभिः। मान
पमानादिविवर्जनैः सदाह्यसेषु मानप्रियहानराषकैः। कामैः पवित्रैरभिमानवर्जनैः पापैद्धनिंदापरदारवर्जनैः। अन्यैरनेकैः कृतिसा
धनैर्येयुक्ताः स्वधर्मप्रतिपालकाश्च। वसंति काश्यां शिववासभूमौ युक्ताः परत्रेह च शंलभंते। ये लिंगं विश्वमूर्त्तेर्भवभयदहने शोकशोषं
विशोके सेवंते चेतिपश्यं तत्र थविमलजलैः पुष्पधूपादिभिश्च। तोत्रैः स्तुत्वा गिरीशं बहुविधनटनैर्भाव्यंते दिनेनसंपरणार्थाः कृतार्थाः
परमसुकृतिनो यांति ते शुद्धमीशं। स्थित्वाविमुक्ते शिवदर्शनं नो कुर्वंति कुर्वंति वहनि लोकाः। कार्यानिपकार्याणि भवंति ते यांत स्माछि
वं प्रसह्य मर्त्यपेरिह। स्थिता काश्यां विश्वनाथं नरस्य स्वास्यं यः स्तुमारूत नमोप्रस्तवितः। दृष्टेर्दुःशोधयसेवसर्वं तस्मात् सश्यप हेदेवदेवं महे
शं। पश्य तात सुकृतैकसंश्रयं ब्रह्मकाननमिदं परात्परं। तारिणे कृभुवने धुवेगतंश्रूधा चितमसुराचिता चिन्ते। आनंदकाननमितिप्रव
दंति स्वाधमोसमयं इतमितिप्रवदंति विप्राः। अर्थार्यकाननमितिप्रवदंति लोकाः कामारिकामरमपिप्रीतकृतकामं। विश्रांतिं प्राप्य
यत्र व्रजति परस्तत्वं मूलविश्रांतिरूपं विश्रांताः साधवो पेश्रमयनेरहिताव्यग्रतो स्तमनंति। वेषश्य यस्त्रोचत्रा विषयवनमिवात्ता

ब्रह्म· यमस्यकृष्ठत्नाःप्रारब्धव्याधिरूपाश्चश्रुतमिवखलाःशौचकार्यापकुर्युः।यथाकथंचिन्मरणंशुभात्मनांशुभंतथापापकृतांसुदुःखदं॥
अतःकुलावष्टंभेमृत्तथोन्नमेर्धर्मैःसदासेव्यंद्वारबुद्धिभिः।यत्रशैवेणहृदयरस्युतुष्यरःसरीसृपाःस्थावरजंगमाःपरे।सर्वैंद्रियैःसर्व
१२ सुखानिभुंजतेनभुंजतेतेसुखदुःखंप्रात्मनः।केचिद्देवाःकेपिशुद्धाश्चनीरास्वर्षीसंकेपिभक्ताभवंति।अस्मिन्नेकेकाननेमेवसंतेयस्ति
व्याहृताःसन्मृगाश्चापिचान्ये।विधिनिषेधपरामनुजाःसदाविधिनिषेधकृतेःसुवर्जिताः।विधिनिषेधभियाप्यगपक्षिणोनखलुक
मैधियांसुखभूरियंहरिरपिसुखकाशीकाशिकायांसुखार्थीविविधकरणहीनोहीनषुडुस्वरूपः।सचमतिसुपपातोवाशिताशे
षपुण्यःकथमितरजनोत्रव्याप्तात्मासुखीस्यात्।काशीप्राप्ताःस्निग्धरूपाःस्त्रितीशस्तिष्ठमेवप्राणिमात्राःनुकूलाः।लोकानांतेस
र्वभावैःकृतार्थाधिकांचल्मंयचकाशीवियोगः।तेदेवजन्मात्कास्तुखंसुखामयेयेनात्रवासःपरिपाकमोत्तरः।नचात्रवासःपरलो
कदुःखकृत्तद्कष्टमार्गेनिरतोभवेत्तेन।यशपपुश्यमृगपक्षिवीरुधांकीटहृत्तकामिकामतत्त्वनां।देहदैहिकवियोगवर्जितश्रीविश्व
कमनसांसुखंपरत्।स्थानेस्थानेसंघशःशांतिनाथाःशृंगत्र्यग्रस्थलेवरंति।वसैयेप्यिजीवनेकस्यंतःसंतःशांताःसाधितार्था राम
वसंति।शैवसौरहरिदासविघ्नहृद्भक्तिभाक्षितमनोभिराजते।सुखुदेवपरिसेवनार्थिभिःसाधिताखिलफलेभिषेविते।स्वभावेवे १२
रंपरिहृत्यपत्र्याधारयोपिप्रतिहृत्यमानमाः।तृणंचरंतोनचसंयदेहसर्वोपसंग्रहाद्देषपरःसदाभवेत्॥सूतउवाच॥ततोप्यग्रेद

क्षासरयहरयोच्छेकरपरान्नुपश्यकाशीस्थान्परमहदृदःस्थावरचरान्। क्वचिच्छाकाह्वान्क्वचिदपिचधात्रीफलचरा। नक्वचिद्वैलैः
पत्रैःकृतेशमरस्योच्छ्रितमरनान्। सहस्रासो भाग्यमरनारिपुप्युर्याःसकथयन्महीपायेविमःस्थितिसर्वपरःश्रामितपरः। यारेवो
देव्याःपुराहदृसर्वकथितवांस्तथाशिष्यस्यायेकथयतिगुरुर्गौरिवयुरुः। यानिर्दीतिंवितनुतेजितमानमानोयोद्ध्वगराविदिक्षप
परमात्मनांच। याविष्णुलोकशिवलोकपरावरेयंयापापतापशमनीशुभसेविनास्यात्। ततःश्रहेशांतरमासमासारसरोवरेमंदिरेत
मप्रमेयं। कैलासवैकुंठसुरालयाधिकंधिगम्यनाम्नेनचरंतिवात्रहाहंसाश्चकोराः वटकाःककाःशुकाःघूकाःसप्तकाइव शुकवादे
वादैःसदानेरमयेःसनातनंनिरूपयंतःसुरतैःसदाशिवं। शिवानुकंपापरिवाश्रितास्मात्स्यात्दूषणंरूपकोन्मजन्ममाजां। सुजन्म
भाजामपिहृष्यणांतत्रानाविवादैःकलहप्रियाणां। मेरारसंतानकपारिजातकल्पद्रुमाप्याहृरिवंदनेच। पश्यातिचित्रान्सुव
हन्सनातनान्मोद्यारिसिद्धिप्रदानपुष्पान्। यजंतियज्ञैःप्रतपंतितापैःजुर्वंतिदानानिवहंतिसुव्रताः श्राचंतिगत्वादिवमा
पतंतःश्रेयकापहेसौख्यकरंनदेतत्। माध्वीमधुरवल्लिवेष्टितंमाधवेकनिलयंमहावने। सर्वजीवरसलांरमाप्रियंप्रीति
चसुकृतैःपराभवेत्। महालक्ष्मीसेषाप्रतिदिवसमाराध्यहरिंप्रसन्नेदेवेशेवरयतिरतिंमास्तगहने। कमपीगांदेवानं
नरस्तुरगकीटोजन्मविंनासुखंविश्रांनानांतदिहवरमानन्यगेहने। सूतउवाच। उवाचशिष्यंपरमाहरेर्यासदीपकःश्री

ब्रह्म० २३

शिपुर्याः प्रवेशात्॥ प्रपश्यमानः सुचिरं महात्म्यं गुरुं प्रणम्याथ महानुभावः॥ दीपक उवाच॥ दृष्ट्वा विमुक्तेश्वरमादिदेवं ध्यानेन मानेन च नंतं
या मत। तत्रस्सजीवान्सुखसारपुण्या न्शशिप्रभान्निजानंदस्तमाश्रितुष्टान्॥ स्वामिन् प्रसीद परमं परमार्थतत्वं काश्याः पुनर्वद वदान्य मनोभि
रामे॥ तं भिन्नं मेव वतिकाशिनिवासिजंतुर्दृष्ट्वा महाफलयुतान्शिवभक्तियुक्तान्॥ पादादातिमुकुता दिसदृशेन याकरोतिसुखिनं सुसे
विता॥ पादरसश्चचपपुण्याकृते याविमुक्तिरस्तु रामस्तुराचिता॥ तत्रतत्र सगुरोर्गिरां पातिमानदः परमाशिष्यवत्सलः॥ लिंगतीर्थशिवि
स्कंकाननान्यास्वदर्शयदयो मुदा मुनिः॥ श्रोत्र दृष्टिमनसां सुखावहं काशिकोपरिकल्पश्रुअपच॥ तस्य भक्तिपरिता महात्मनेः का
शिकाविषयिणीविमुक्तिदा॥ शिष्य उवाच॥ वशीकरणविद्येयं तादृशी धार्मिकं जनं॥ करोति कस्मात्सुखदा प्रपच्छस मृत्तमं महत्॥ दर्शिते
ये भगवतान्गुरुणा गुरुणा मम॥ गंगातीरगता काशी दृष्टादृष्टफलप्रदा॥ पुरोतनैः किं विज्ञपरमपवेत न नं देन वेदतीर्थवानचनिग
मशास्त्राद्विपठने॥ जपानिसं सो तिः परमसुखदं वेदपवितेलूपामूर्त्तिमिदंप्रकटितमिदं प्रभुमरनं॥ च वषपमसंवरदेवदृंदपछामि
निर्विघ्न निवासकामः॥ सर्वोपराधान्परिहृत्य भक्त्यर्चन्नेनिकाश्यामपिका गिणेये॥ गुरुपरिष्टं न करोति यस्तु शिष्यः कथं तस्य शुभा २३
गतिः स्यात्॥ विदेह्वसमृद्यतिसर्वदंगुरुं समर्वसिद्धिंसमकृपात्कृती॥ पापान्निवारयतिधर्मपथे युनक्ति सिद्धिं प्रयच्छति ततः परम
स्ति किं सत्॥ सद्गुरुं दर्शयति शांति परं विद्वरणवस्मली तातां च जगतः कथयेत् कृपार्णाः॥ वैदेः पुराणैः स्मृतिभिः सुखं समुपदिश्यते॥

तत्सुखं गुरुरुकाद्विश्च्यतिधार्मिकैर्नरैः॥ गुरुरुवाच॥ पेकाशणं निवसंतिशंकरहरिप्राराधनातत्परासेपोपापचयोपियाति
विलयं मुक्तिं लभंते पि च॥ पेकाशणं भवनाशिनी भगवती श्रीमद्भवानी जनाः सेवंते सततं सुखं ननुपरिकामारिभिन्नस्थिराः॥ सर्वे
षां विघ्नहर्तृणां कहरणमपिमेश्वरी॥ अतो भवाम सधीनेहि कृतं प्रसादात ततः परा॥ पेकाश्यां प्रभजंति दुंढिगणपं सर्वाघविघ्नाप
हं तेषां दुष्टसमस्तशास्त्रविदितान्भोगान्प्रयच्छत्यसौ॥ येनानाविधमोदकैः सुमधुरैर्विप्रान्सुपसादरात्कलामोदकदा सुयस्त
स्विनः काश्यामवश्यं जनाः॥ दुंढिराजः प्रियः पुत्रो भवान्याः शंकरस्य च॥ तस्य सज्जनमात्रेण त्रयोपि वुधाः सदा॥ गणेशः सर्वदेवा
नामादो पूज्यः सदैवहि॥ सर्वेषपि महाविघ्न नाशकोमन्त्र किं तिह॥ पेकालरांत कालिकालभीषणो घोराघयंनोवरकास भक्तेः॥ भजं
तिकाश्यामपवर्गहेतोस्त एव काश्यामपवर्गभाजः॥ आराधितः कालराजो महेशः पापानि सर्वाणि विनाशयत्यलं॥ मनः प्र
सादं प्रकरोति येन भजनत्स जनस्त्रशिवमीशितारं॥ येदंडपाणिं द्विजभोजनाद्यैर्यजंतिकाश्यां सुखवासहेतोः॥ ते विघ्नसंगान्परिहृ
त्य हरादरात्सदृशा स्वनमाप्नुवंति॥ दंडपाणिभजनं सुखावहं संभ्रमोद्भमविकारनाशकं॥ भक्तभोक्तसुखमोक्षदं यतः साद्वि
नाभवति चाकुलः कुलः॥ लोलार्करिरवी नरपोसमधुरैर्दुग्धादिभिः सुद्विजान्नाराध्याश्रमवासिनोपिसततं भावेभजं
ते जनाः॥ तेषां शोक रुजादिदोषनिवहान्हरीकरोत्येवरक्तत्वेषामभिवांछितं च विरधामाराधितो भास्करः॥ काश्यां यत

DR BHAU DAJI

॥ब्रह्म० ये भक्ताः शमदमसमन्विताः शंकराराधकास्ते विश्वेश्वराराणामग्निं विविधस्तु सणणां स्वैर्चयंतीतिरत्नं। आत्मा घस्था वराणां स्कृतिशानपठितो
जंगमानां तथात्माशीघ्रं काश्यामवश्यं फलतित्तपफलं धर्मकामादि स्रुद्धं ये येस्माः प्रार्थिताः प्राणिनां हि सिद्धिरघः प्रार्थितामस्यु
॥२४॥ तीर्थ्या तेषां भक्ताः प्राप्नुवंसेव सिद्धिमेकां काश्यां पत्र देवा असुरेवाः। किं वर्णितेन बहुधा काश्यां ये वाशिनः क्लेशाः। ते पि स्थूलनराः प्रा
क्तापतो व्यापकस्तत्र्तपः। काशीस्थजंतुजातस्य सेवकः शिवसेवकः काशिवासि विरोधेन विरोधो हि भवेद्भवेत्। काशी कथा श्रव
णा मंगलस्य शीघ्रं निर्मूर्त्तिः स एव भगवान् शिवशांतमूर्त्तिः। ते पापराशिमपहृत्य परं प्रियत्वं देवस्य शुद्धसुखरूपपदं लभंते। वेदैः पु
राणैः स्मृतिभिः सुखं सत्तु परिदृश्यते। चतुर्विधं तद्धि सुखं काशिकासंप्रयच्छति। तीर्थानां तु सहस्राणि भवंत्यवश्यं काशी सुख
रिस्कलेश विनाश्यतां हि। किंचि प्रयच्छति तु येन हि तीर्थवासी जानाति नेवु च समस्त[illegible] पनपरतत्त्वं। शिष्य उवाच॥ कृतार्थोस्मि
कृतार्थोस्मि कृतार्थोस्मि जगद्गुरो। यत्त्वया रात्र्यां काशी रहस्यं श्रुतमद्भुतं। नैष्ठिकब्रह्मचर्यस्य धर्मस्य परिपालने। बुद्धिर्मे प्रदृढा
भूयात्तवानुग्रहतो गुरो॥ गुरुरुवाच॥ कथं त्वपुपक्तु वर्णिः पूर्वेनाद्यतथा भवत्वं। स्नात्वा देहं कृत्वा ब्राह्मणं च भवेत्। शिष्य राम०
उवाच गुरुं भवो काशिमे वो चिंता युक्ता न कुर्वते। चिंता चकं स्वदेहं हित्वा सुखं स्थास्ये अमुक्तिदे। गुरुरुवाच॥ धन्योस्य वश्यं धर्मा ॥२४॥
त्मा गुरुभक्तो महामतिः। पतिव्रता श्याम जा शिवं गंगा स्नादि हरिस्मरा॥ सूत उवाच॥ इत्युक्तो गुरुणा शिष्यो दीपकः कुलदीपकः। य

रुसेवा सर्वकं तत्सर्वं समस्तमकल्मषं। पुनः पप्रछ तं शांतं वेदधर्माणमात्मदं। संदेहे हृदे हृदयं काशिवासितु कल्पये॥ इति श्रीब्रह्म
वैवर्त्ते तृतीयविभागे त्वतीयोध्यायः। शिष्य उवाच। गुणादोषा कुलेन्नी हि पुनः सर्वोपकारकान्। यो श्रुत्वा[illegible] तु हृदयः सावधान श्रु
रवं लभेत। कलिः कालमलः पूर्वं त्वयोक्तो धर्मदूषकः। तस्य स्वरूपं विज्ञात्वा नरो धर्ममतिर्भवेत्। श्रुत्वा धर्मं विजानाति श्रुत्वा पापं
परित्यजेत्। श्रुत्वा निवर्त्तते मोहाच्छ्रुत्वा ज्ञानामृतं लभेत्। नीचोपि श्रवणोन्नाम्नो श्रेष्ठत्वं प्रतिपद्यते। श्रेष्ठोपि न चितामेति रहितः श्र
वणेन च। तस्माच्छ्रावय भद्रं ते येन दैवं निवर्त्तते॥ गुरुरुवाच॥ शृणु त्वं कलिदोषांश्च त्रिश्रुतंति यतस्ततः। तान् ज्ञात्वा वर्जना
त्पापान्मुच्येत नासंशयः सदा। पापानां गुर्वभक्तानां श्रवणां विघ्नितं भवेत्। तस्मात्कुरु प्रयत्नेन श्रवणे च तु सुपंडिते। पंडितोसि महाप्राज्ञ ध
र्मतत्त्वविचारक। त्वदर्थे कथयिष्यामि सूतो ऋषिं ससरि। कथां कलिप्रसंगेन काशीस्थिति विधायिनीं। ऋषय ऊचुः॥ कलि
दोषगणाग्रस्तो नरो मुख्ये कथं कलौ। वरस्व सूत सर्वं तु युष्मद्वक्तु यथाजनं। सूत उवाच॥ शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे युष्मद्वक्तु यदद्भुतं। वि
घमाने पुशिष्ये भूपेला रितुनपाखिषु। विलोमजे दीनतरं मा विलोकमहातपाः। कृष्णद्वैपायनो विष्णुर्व्यक्त रमा वकारह। श्रुणु
शास्त्रपुराणानि सेतिहासानि चानघाः। उपदिश्य वदद्देवः श्रावयत्सु महामते। भवंतस्तत्र भागंभाः स्ना ध्रुवः समदर्शिनोः। कृपा
ति महात्मानः कथाश्रवणतत्पराः। कालः समः ससप्तगे कला वपिहितान्यथा। अधिष्ठात्त्वपूर्वे षष्ठं युगारिपुभवस्तु न। सर्वज्ञा

ब्रह्म नंतपोपत्त। स्त्रितायांह्यापोर्चनं। कलौ व्यवस्थाकाविन्नदृश्यते आकुलात्मनो। रिहस्वकलावात्मास्तुसंदेहः सलालनं॥ यथा कथंचि
२५ द्विवन्नम्समंयुक्तःकलौनृणां पुरुषार्थःपरोयं॥ धनैकुलेधनमापुर्धनेनमाप्नोलोका॥ नस्तुःपापरूपातिनीचाः॥ कलौद्विजाः शूद्रवदा
चरंतोहसंतिवेदान्नविषये प्रसक्ताः॥ शूद्रारहस्यंप्रविचारयंति क्षतेस्मृतिंधर्मपरास्त्यजंति। कृत्वा बहूनि पापानि काश्यामेककलौप
रि। प्रियेतयानतनोत्निहिशुद्धोमोक्षमवाप्नुयात्॥ कृत्वा वस्तुपापानि करोतिपरिपापकृतः॥ तास्मेवमानवेपापेग्ररसंति पुनः पुनः।
तेः प्रेरितोविशतंवेतमःशोकभयावहं॥ नपारंसंसृतेर्यातिकलौपापकृदुन्नरः॥ गुरुरुवाच॥ एवंविधाःस्वस्वोधर्माःसूतेनसंस
रिमुनीनांकथितावसंकलिदोषयुतेःसह॥ तेच्चैवश्रुत्वानस्मिद्धापंतेवद्वंस्ततः॥ तच्छ्रुत्वाकाशिकांप्राप्य स्वपापसंशुद्धिकंपितः
॥द्वीपकउवाच॥ कृपाकरकलेर्दोषान्गुणाच्चरविरामपते॥ स्नेहोक्ताःकाशिमेवद्वान्श्रेष्ठंकलिनाशकारकं॥ जितेंद्रियाःपाप
विवर्जकाश्च शांतामहांतोमुमुक्षवःहंना ग्रपाः॥ अन्येषुतीर्थेषपिमुक्तिलाभोभवतिकाश्याम्पिकोविशेषः॥ गुरुरुवाच॥ कामक्रो
धारयोदुःशःसमस्सच्छिद्रनिरीक्षकाः॥ प्रविशंतिवसंत्यपिमुक्तिपापात्सुमहत्तामपि। बहवःशत्रवोदुष्टावाह्यांतःकरणेषुच। प्रविश्यपूर्वी तप.
रमप्याशुनधीरंकारयंतिते॥ एकेनवहवोशत्रौनिवार्यंतेकथंवद॥ महानपिमहामोहपातिधीरतरोपिहि। येवंविनःप्रपततिवि २५
ग्रःसंस्कारतोवशी॥ विशेषंश्रूयतांवत्सामिकाश्याःकथयतोमम॥ जितेंद्रियतंधीरत्वमंतेकारणानियद्वै। तपोजपःस्वधर्मश्चयोग

यागारिकाःक्रियाः॥ निर्वाणस्तुलभ्यतेगसाधनानिभवंत्यत॥ तथापिवासनाजालंनविमुंचतिमानवो। कृतानिसाधनान्यत्रसला
न्यपिमहात्मते॥ भवंतिकाशिमाहात्म्यात्सिद्धान्येवनसंशयः॥ अन्यत्रसाधुसंपन्नैःकृतैर्मुच्येतवानवा॥ भोगेच्छाग्रस्तहृदयःसापीच्छा
चनिवर्तते॥ मुमुक्षोःप्राणिनाश्चस्यपापाद्रीरोःशिवात्मनः॥ ज्ञातेसाधनवैकल्येकाशीसंगमकल्पयेत्॥ तीर्थांतरेषुवैकल्याद्विघ्नः
संजायतेनृणां॥ मुमुक्षवःश्रद्धानाःपापासत्संगवर्जकाः॥ प्रशंसंतिशीघ्रंमत्ताज्ञानतद्विष्णोःपरमंपदं॥ अतएवविविचेत्यंकाशीशी
घ्रफलप्रदा॥ सेव्याधीरैर्मोक्षपरैर्नपापैःपापिसंमितिभिः॥ कलौनकाशीविघ्नेजनत्कथंचिन्मुमुक्षुरक्ष्यमनामनागपि॥ धैर्यंविधाया
चपयाकथंचित्स्थेयंविचार्याशुकलिप्रभावं॥ कालस्यभगवान्विष्णुःसमःसंसारिणामसु॥ पुण्यपापानिनोवत्सविषयविषयग्रहाः
पाकवंतिफलंतत्र्यथावधपरत्रुष्टितं॥ कलिंकालस्ययाकाशीपापाद्वीतमनोयदि॥ एतत्रयसमायुक्तोनरोनीवन्विमुच्यते॥ अ
त्रतेवर्णयिष्यामिकथांपापापनोदिनीं॥ यांश्रुत्वामुच्यतेजंतुःसंदेहविषमैरथैः॥ अस्तिमाहिष्मतीनामनगरीनर्मदातटे॥ तत्र
कश्चिद्द्विजवरोविष्णुशर्मेतिकीर्तितः॥ वेदयज्ञतपोदानस्वधर्मैःसंपुतोवशी॥ तस्यपुत्रोमहात्मानौवीतरागौमनस्विनौ॥ अ
ग्निशर्माभवज्ज्येष्ठःसोमशर्मातितोलघुः॥ तावुभौप्रत्यहंतीर्थेषुभ्रमणतत्परौ॥ रेवायाः शिवविस्वर्ककथास्वविराजिते॥ अस्म
वासःसमभवत्कदाचिन्मत्रबंधनुत॥ कथंवंधविनिर्मुक्तिःकथंशांतिःसुखंनृणां॥ कथंनिर्विघ्नताश्रेयात्पसस्तापहारिणः॥ प

॥प्रस्तु॰॥ ॥१६॥ त्र तीर्थविशेषस्तु स्वल्पं वदुद्धृतं भवेत्।यत्र नारायणः साक्षाद्दृश्यते वा त्रिभूपते।यत्र देवो महादेवः सोमः साक्षात्कृपानिधिः।साक्षात्क्रिये
तसर्वात्मा विघ्नविघ्नो गणाधिपः॥यत्र तु द्वादशादित्या ब्रह्माद्या देवतागणाः।भजंतो सकंतत्रेनां सिद्धिं यच्छंति मानिताः।एवं प्रश्न
समावायं कथयंतु द्विजा तपः॥सूत उवाच॥एवं परस्परं श्रुत्वा तत्त्वी भूतो द्विजर्षभाः।इत्याश्चर्यकं तेन तपः स्मितावचनमब्रवीत्।
।मार्कंडेय उवाच।अहो माया भगवती विश्वमोहकरी परा।यथा मुक्ते विषमानेन ब्रह्मविस्मृतिता अपि।स्वगर्वस्य घनाशं च भोगंभो
त्तं विमोहिताः।एवं तु ऋषयः सर्वे श्रुतिस्मृतिनिरूपितं।रहस्यं कथ्यपाम्यहं अस्मात्मेकत्वलक्षणं।महापातकसंयुक्तो महाप
रापसमन्वितः।समां गतिमवाप्नोति शरीरस्य यमात्रजः।ब्रह्मानंदस्य जननी ब्रह्मादिपरिसेवितां।स्तुत्वा तैः सर्वतः सर्वपापहंत्री
अपेत्तकः।रागादिमलनिर्मुक्तधियां शीघ्रफलप्रदां।तां काशीं कोन सेवेत वर्णाश्रमहपादिवित्।इत्यादि बहुसाहस्रगुणाः श्रा
न्नामहर्षिणा।अन्नामहर्षिभिः श्रेष्ठैर्वसुशर्मसुतैरपि।तेष्वग्निशर्मा च तथा सोमशर्मा विचारकः।प्राप्तो फलं विलंबेन शीघ्र
णं च विचारतः॥दीपक उवाच।विचारनिष्ठो ह्येको फलेभेदः कथं तयोः।कोवा विचारकस्तयोः फलं वा किं समाप्तवान्॥वेदधर्मा राम
उवाच।भ्रातरो यस्य स्निग्धौ करावित्रर्मरानटे।उपविष्टौ तत्र रात्र्य वृत्तस्तौ परस्परं॥अग्निशर्मोवाच।सोमशर्मन्महाप्राज्ञ गमि १६
ष्यामि हरेः पुरीं।वाराणसी मोक्षदात्री विश्वेशादिभिरन्विता।त्वमप्यागच्छ शीघ्रेण यत्र मोक्षः प्रलभ्यते।स्नातिरिक्तेनपसो

धर्मस्यास्य स्वरूपं करः।विगुणं सगुणं कुर्वन्निराश्रमात्मा जनार्दनः।सोमशर्मोवाच॥तपो वा तदेवात्रस्तमवंतपउत्तमं।मोक्षादिसिद्धयो
येन प्राप्यंते विजितेंद्रियैः।रागद्वेषविहीनानां चित्तचांचल्यवर्जिनां।सर्वत्र काशी विज्ञेया त्र स्वज्ञानरतात्मनां॥अग्निशर्मोवाच।तपो धर्मा
समर्थ्यं नदी गंगा धार्मिक।न काशी सदृशी माता गर्भवारपदायिनी।गर्भवासादि दुःखानि पापानि च महांत्यपि।वाल्यमेव निर्दहेत् काशी
नाभिपि सेविता।कलिकालस्वपंतीन्हाः कृतेपः कपराम्महत्क।काश्यपवशरणां शुद्धा शुद्धिरामलिनाशयं।इत्युक्त्वा भ्रातरं विद्वानग्नि
शर्मा महामतिः।जगाम काशी धर्मादिसाधनैः पूर्णविग्रहं।काश्यामागत्य धर्मेशेन त्वा धर्मपरो वशी।धर्मकूपजलैः स्नात्वा पितृदे
वक्रियाः शुभाः।करोति प्रत्यहं विद्वानग्निशर्मा शिवप्रियः।स्वधर्मे विहृमर्रतो महात्मा सुमानरो मानविवर्जितः स्वयं।श्रावकरूपाश्रा
वयन्काशिकायाः कुर्वन्नंते कारयन्वा समाप्य वचोमनःकायगुणैः परेशं धर्मेश्वरं श्रीणापन्प्राप्तत्वः।नमामवश्यं शिवनामनत्सः पा
पार्त्रिंदुः स्वाभिवविवर्जितः कृती।एवं स्वधर्मनिरतो ह्यग्निशर्मा शिवार्चकः।प्राप्य वाराणसी शुद्धः श्रद्धिदां प्राप्तुमतः।प्राणोत्क्रमण
काले तु भवान्याः तेभ्यः स्वयं।व्याचष्टे तारकं ब्रह्मसिद्धिं तं स्मृहुवणीयन्।अहो निश्चयवान्विप्रः काश्यां सद्भिः समादृतः।प्राप्य मोपरमा
त्मानं शास्त्रदृग्लोलवर्जितः।एवमेव महाभागाममत्ते च निवासिनः॥अग्निशर्मा यथा याताः प्राप्स्यंति परं त्वयंति विषमांतो मै रवी
यातनं।अत एव वचसे त्का श्याः पावनी वर्जितेंद्रियः।यथाग्निशर्मणा मं हि प्राप्तं ब्रह्म सनातनं॥वेदधर्मोवाच।इत्युक्त्वा भगवान्

ब्रस्म- ॥२७॥ शंभुरानंदगहने चरन्। रेमे संहर्षया मासमेको भाग्यैः काशिवासिनो॥ दीपक उवाच॥ भगवन् श्रोतुमिच्छामि सोमशर्मकथां पुनः॥ य
थातेनाप्तं तपः प्राप्ता गतिं तां कथय प्रभो॥ गुरुरुवाच॥ सोमशर्मा विप्रवर्यः स्वाचारविपुलं तपः। आदिक्षेत्रेषु तीर्थेषु तप्यं तेनेषु वात्म
वान्। शाकाहारः फलाहारो वायुभक्षो जलाशनः॥ जितेंद्रियमनोबुद्धिर्विजितात्मा सदात्मवान्। बहुप्रकारैर्महतीं सिद्धिं प्राप मह
च्छ्रया। हरदर्शनहृत्स्थश्च स्वर्णां हरगामतिः॥ यस्मात्सिद्धयः प्राप्तास्सत्वरः समभ्यज्ञापयत्। मानयंति न तं लोका अपयो देवतागणाः।
सोमशर्माणमत्यश्च शासनं गर्ववर्जितं। कंचिदुपति विश्वसनमनुगृह्णाति केचन। कंचिद्दरिद्रं कुरुते धनिनं कंचिदेव तु। स्वचैपात्रा
रिसंपन्नं करोति कमपि स्फुटं। निगृह्णात्यनुगृह्णाति लोकांल्लोकेष्वसेवितः॥ गर्वपर्वतमारूढो न पश्यति गुरूः सतः। नानाविषयसं
भारसंपन्नः स्त्रीभिरन्वितः। दिवानिशं विस्मृतात्मगतिस्तापसत्तमः॥ भुञ्जन्भोग्यपरो नित्यं भोगसौभाग्यगर्वितः। ज्ञातो न मानयत्ये
व पितृदेवान्गुरूनपि। कदाचिद्भूतरंकाश्यां स्थितं दीनधियास्मरन्। नाशितं जन्म मद्भाग्याद्दीनेनानिसदर्शिना। तपःफलं मया प्रा
मेयस्य सर्वं वशे जगत्। भोगान्भुक्त्वा न तृप्तो ऽस्मि पास्यामि परमां गतिं। अथ काल उपावृत्ते कालधर्ममुपेयिवान्। स्मरन्नानाविधान् ॥राम- ॥२७॥
भोगानपेक्षत्वं प्राप तापसः। ज्ञातांश्च महीपालः सिंधुतीरे यतिलोलुपः॥ जनयंश्चेष्टाचरणात्त्वरं कुपीर पातितः। अत एव तपोभ्रष्टो
विरुद्धा गतिमाश्रितः॥ श्रुता त्वया काशिवासिन्विचारय बलाबलं। यस्मात्मनि समारोप्य वर्तते कामकारतः। कर्तव्यं सम महापापो व

र्त्तते सोमशर्मवत्। सोमशर्मा महाभागस्तपस्वी कुलशीलयुक्। तपसा सिद्धिमासाद्य सिद्धान्भोगान्समाप्य च। भोगैर्विषयतां दग्ध्वा तारा
स्मान्नरकं गतः। अतः कलौ तपो विद्या पञ्चदशनादिकाः क्रियाः। सांगा भवंति नष्टाः कुशलैरपि देहिभिः। तस्मात्काश्येव हि कलौ सुकृतार्
त्तिकारिणी। आत्मा संभावितो यस्मात्तस्मात्स नरकं गतः॥ नरके पच्यमानस्य ज्ञातः स्मरणमागतं। यज्ञाता काशिका पीत्तु तिष्ठन्नेव वि
रक्तिभाक्। स धर्मो येन महता परलोकः सुसाधितः॥ इति स्मरन्नेव स सोमशर्मा शनैः सुखं प्राप मनोनुकूलं। विचारयामास किमेतदद्भुतं
कस्य प्रभावः सुखसुस्थितो ऽस्मि हि। अहो मयात्मा परितापितो ह्यथा तपोभिरुग्रैर्नियमैर्यमैश्च। नष्टात्ववरात्मा हुकृतानद्भुरात्मनामहाभिमाना
त्मतता नमो ध्वं। महासिद्धिप्रदां काशीं न सेवंते दुरात्मनः। महत्तपोभिरुग्रैश्च साध्यं यामाचरंति ये। साभिमानाः पतंत्येव यथाहं तेऽपि मान
वाः। न तपो न जपः शौचं तीर्थं दानं व्रतं तथा। नाशयंति महाज्वालमभिमानानलं पुनः॥ अहो लोकाः काशिका या माहात्म्यं न विदुः परं
। अज्ञातेनापि येनाशुभेषु चिंतो स्मभिध्यानतः। ज्ञात्वा काशीमिदं याये वदंति तेषां पुण्यं वक्तिनो कश्चिदत्र। नानातापैस्तप्यमानं सुमी
मेर्यत्राज्ञारं मोक्षितो गर्वराशिः। काशी काशीति काशीति बहुधा संस्मरन्द्विजः। न पश्यति स्म नरकान्वर्त्तमानान्स्वपेकृतान्। गु
रुरुवाच॥ यमहंतेऽस्तरारब्धैरस्वावित्ता पितायमः। आत्ममानोऽप्यपवियोनत्यामस्ति परिपश्यति। आकंठं हृंतो ज्ञातः अस्मिन्नवद
नः स्वस्थी। केन पुण्यविशेषेण मध्य आश्चर्यकारिणा॥ धर्मराज उवाच॥ न जानाम्यहमप्यास्य सत्यपुण्यं विचारयन्। आनीय

ब्रह्म० १८

तो सोमशर्मा समभाषे सत्वरं भटाः ।इत्युक्त्वाथ महता सैन्येन स यातनागृहात् ।आनिन्युश्चाप्सरोगी शीघ्रं काशी काशीति जापकं ।यम उवाच
॥अभिमाननिषेधे विप्र किं स्मरस्यत्र मद्गृहे ।वदते पातनाकुंभ्यः समाप्तिं कथमागताः ।सोमशर्मोवाच ॥तादृशमानो दीनशय्यातनास्तुवि
चित्रधा ।स्मृतजवान्मातरंसीपमग्निशर्माणमत्रभो ॥तेनोक्तं स्वधर्मेवाश्रु काशी नागच्छ पाम्यहं ।मपापापात्मना काशी निंदिता रे कृतात्मना।
स्वसामर्थ्यप्रकटितं तस्या वत्स स्वरूपया ।अभिमानकृतैर्येर्मत्तपोभिर्लीर्थस्तवेतैः ।श्रेष्ठत्वं मापपितारो नरके विनिपातितः ।नैपापैर्ब्रह्म
हत्यास्यान्नपापं गोवधः स्मृतं ।देहाभिमानस्यपमकलो नाहैति षोडशीं ।नाश्वमेधः परंपुण्यं तुलाहानादि संभवं ।गोसहस्रादि नृनि
तेयथाहंकारवर्जनात् ।अहं तपस्वी पुण्यात्मा जितेंद्रियगणास्त्वहं ।अहं धीरो व्रती शांतः साधयिष्ये परं पदं ।मनसाभिमतिं कृत्वा समस्कात्मा
तरमात्मनः ।स्थितो सत्संगनिरतः प्राप्तं ज्ञा योगीहियन्नणामहं । अहं धीरो व्रती शांतः साधयिष्यामि तत् ।धर्मराज उवाच ।गच्छ काशी
मुक्तिदां त्वं यत्र स्वाद्भुतं शिवं ।स्वामिर्भागीरथी रम्या सेव्या क्ष्माह परं पदं ॥गुरुरुवाच ॥धर्मराजाज्ञया जातो विप्रः कोलापुरे शुभे ।ता
ध्रुपं प्राप्य सर्वोम्यागतो वाराणसी पुरी ।विष्णुशर्मसुतः सोथ शर्वात्मा शिवभक्तिमान् ।धर्मेश्वरप्रसादेन प्राप्य सः काशी विमुक्तिदां ।अ राम
हंकारादिदोषाणां नाशकर्त्री हि सा पिह ॥धर्मज्ञः कोन सेवेत कृतज्ञः साधुसत्कृतः ।सोमशर्मकथां दिव्यां सुखमोक्षफलप्रदां ।श्रु १८
त्वा विमुच्यते जंतुरहंकारादिबंधनात् ॥ ॥इति श्री ब्रह्मवैवर्ते ग्निशर्मसोमशर्माख्याने नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥गुरुरुवाच ।संध्यां

ष्यामि ५

संध्यांशयोस्तातकलौ धर्मो हि दृश्यते ।प्रत्येकमात्तत्तपं याति दीनैर्विषयपीभिर्हतः ॥दीपक उवाच ॥संध्यापापर्वसंस्काराद्दृश्यते हि
दृषः क्वचित् ।संध्यांशेन कलौ कुत्र धर्मः स्यास्यति सद्गुरो ॥गुरुरुवाच ॥जनार्दनः कल्किरूपो वर्तिष्यति दीपक ।तेन प्रवर्तितो
धर्मः संध्यांतः संभविष्यति ।कलेस्तु प्रथमे पादे धर्मो भवति कस्यचित् ।ततस्तु द्वारिनं धर्मलेपः शेचेत्स्यात्तथा ॥कालेन वलि
ना विप्र नश्यत्या पुर्वलिं स्मृतिः ।विप्रत्रगुणाचारकुलादिहेतुर्नाया व्यवस्था सुबलं प्रपुसते ।हो पश्यमेवात्ररुचिं करोति सुसा
श्वपाषंदिन एव सर्वो यज्ञोपवीतं द्विजहेतुरेव लिंगं हि वर्णाश्रमकारणं स्यात् ।अनाद्य एवात्र कलाव साधुरायस्तु साधुः कृतं
दंभ एव ।अपगएवात्र परस्परं सत्त्वलेक्तिः क्षफकर्मीति सौख्यं ॥तीर्थप्रदेशेव सतांगुणानं हि श्रद्धाश्रुतीर्थेषु करोति दंत्रा दे
शांतरे कामरे वर्णयंति गत्वा च तत्राप्यपराधयुक्ताः ।कलौ कलुषविन्नानां पुरुषार्थः परो हि सः ।यथा कथंचित्स्वरूपः कुटुंबभ
रणोद्यतः ।सत्यवादीजने श्रेष्ठः सोपि पापवान् अपि ।कलौ धर्मः सुविर्लोपशौर्ययत्र तिष्ठति ।राजानो निर्धनास्तु स्वापरदारधना
दराः ।नब्राह्मणाश्च दुर्वेदार्थनिष्ठाः प्रतिग्रहार्थेस्तु धर्मयुक्ताः ।विक्रीपकन्यां स्वसुतानारस्यं कुत्वा घमेयेकविवाहकारिणः
।वदंति धर्मं न तु धर्मनिष्ठा निंदंति पापं खलु पापकारिणः ।देवान्गुरूनतिथपत्रादिसर्वान्प्रपंचयंते धनलोलुपा द्विजाः ।कृति
याः परमदुर्लभाः कलौ धर्मश्च सुगुरुदेव निंदकाः ।कलयंति स्तु कृत्ये यथेष्टतो निंदका द्विजसनामधार्मिकाः ॥आहारमेषु

॥ब्रह्म०॥ नाताः परमार्थेण ब्रह्मस्वसंग्रहपराः परदाररताः । न प्राणिरक्षणपराः परमार्थेण कुर्वंति धर्ममनेन स्वविणार्थमेव पैशुन्यं वंचनपरा वणि
जो नृपाधाधर्मा देविका पिकरणो परमात्मनिष्ठाः । आहारमैथुनधनानि सदा रतेरा रक्तांति शास्त्रविमुखाः पलमद्यमत्ताः । वैश्याः कलौ
॥२९॥ न हि भवंति कुलादियुक्ता येन भवंति न हितेषु रक्षाः कुराचित । शूद्रादि स्वत्रयपरमे द्विजरेवनिंद्या विप्राद्विषः परमरा हृद्या तुद्वयस्तु शूद्रा
स्त्विन्नस्वल्पमेव दत्वा विप्रेभ्य एव द्विकारापि पश्यंति महंती सर्वा संध्यावि वर्जिताः । अन्नादिनिर्भवहरंति तेषां मनुष्या वैश्या भवंति खलु
ते अवहारदुष्टाः । शिष्टास्त एव धनिनः क्षपतः स्तुत्यास्त्र लोके धनं सुखकां न विवर्जिताः । अन्नादिभिर्भवहरंति तत्तु पेमनुष्या वै
श्या भवंति खलु ते अवहारदुष्टाः । शिष्टास्त एव धनिनः क्षपतः स्तुत्या लोके धनं सुखकरं न नुतिष्यकाले । शूद्रा विशुद्धा न हि तिष्य
काले द्विजादिदेवाः क्षतिनमराश्च । शास्त्रार्थवादे जेन वंचका … लोभविष्यंति निरंकुशास्ते । कलौ लुब्धा दुराचारा निर्दयाः शुष्क
वैरिणः । दुर्भगा भूरितर्षा भूस्त वैवाणि … याश्रयाः । नराम्नायात्रतेरंभ निद्रा हिंसा विचारने । शोको मोहो भयं दैन्यं लोकानां प्रचुरं
भवेत् । क्रुद्धाः क्रूरस्तु स्वप्रियाः कलियुगे सर्वे महाभोजनाः क्रूरप्राणधना हिंसापराः पराः कामात्मिकाः क्रोधिनः लोभाविष्ट राम०
मनो नृपाः परस्या हीनाः सहावं चक्रा रागद्वेषपरा पापपरवंचा राधेः सदा वा हिताः । विन्नेहीनाः स्वैरवृत्तिप्रसंगाः स्वैरिणः प्रचुरा ॥२९॥
नृपाः श्रेष्ठवर्णाः । रम्यत्र्लक्ष्य लोकसंघाः सपापावेराः तीर्णाश्च आश्रमाः स्त्रैवकामाः । कलौ न विप्राः समप्रतिष्ठिताः क्वचिन्नृपाः प्रजा

भक्षणाविस्रलोलुपाः व्रतादिहीना व्ररवो नक्षुद्रा गृहस्थरूपाः खलु तस्करा पतनाः । वने न वासो वनवासिनां हि धनार्थिनः प्रव्रजितास्तु क
लौ युगे । क्रूरा स्त्रियो विपुलं भरुपं तिबालाः क्रूधा नावहवः करपाः । वचांसि तिक्तानि वदंति नित्यं चौर्यादि बीभत्स निषिद्धकर्माः । पार्वं
ऽप्रचुर्यादिप्राः हेत्रियावृत्तिजो मनाः । वणिजः क्रूरदृष्टाः संग्रहाः पापहेतवः ॥ पतिं त्यजंति निर्दयं भर्त्सा आप्यखिलो त्रयं । भृत्यं वित्पत्रंप
तयः कोलंगाश्चापयसिनीः पितृपत्नेपरि समभार्या पत्नं पजेति हि । गुरुवाक्येन कुर्वंति स्त्रीणां दास्यपराः नराः । शूद्राः प्रतिग्रहपरा
निराः पत्रास्तपस्विनः । नानावेषैर्वंचयंति लोकांश्चाटवेदनैः । प्रायश्चित्तं करिष्यंति पापं कृत्वापि ने जनाः । धर्मेव संसर्धमंज्ञा
अधिरुह्यो समासनं । स्वमानार्थयितुं पराम हृत्वा द्विजसाधुषु । प्रजाः कलौ पापशीला अतो दुःखसमन्विताः । नित्यं सद्विद्य मनसो
दुर्भिक्षकरकर्शिताः । निरन्नभूतले पंक्त्याधि … भयार्दिताः । वासोन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः । हीनाः पिशाचसंदर्शनि
विष्यंति कलौ प्रजाः । कार्षिक … नेतो … जंते … । रागद्वेषाक्रांतरेराः पतंति कूपे भस्मभक्तपेतो
म्रियंते । पितरं मातरं चैव न सेवंते कदाचन । पुत्रा धनपराः हीनाः मैथुनादिप्रियाः सदा । कलौ कृतघ्नाः पापं उत्त उपकार विहिंसकाः ।
उपकारेपि कृपणाः प्रीतकारैः विवर्जिताः । उपकारो महति च स्वल्पोपकृतिवर्जिताः । निर्लज्ज विश्रुशि … हिमाः काश्यपसंमताः ॥
ऋषिरुवाच ॥ सूतस्तु त्वा कलेर्धर्माश्रु मत्रं भयमाघनैः ॥ कथं तरिष्यंते लोकाः संसाराद्धिं सुदुस्तरं । कलिं सम्प्राप्ते … सर्वरि

ब्रह्म- निरिनो। सर्वग्रासेन युक्तेनेन शास्त्रेण गुरुः शिवः। स्मरणं याति लोकस्य अस्य पूर्वचेतसः। तेन युक्तः परं पुण्यं येन पश्यामहे वयं। प्रकाश
२० यपरं ज्ञानमज्ञाननाशं तन्नाशनं॥ सूत उवाच॥ कलौ नष्टा श्रुतधर्मतत्पराः सततं शास्त्रसंगविवर्जिता मया। अतो महापापरूपे हला
हलेकलौ शरणं परं किल काशिकैव। यथा परा भूतजनाः शरण्यं पुंगच्छंति शीघ्रं परमां त्रिपुरीं काः। तथा तिशीघ्रं शरणं महेशगां काशीं
प्रगच्छंति च राजधानीं। मनुष्यदेहं तु सुरैरपि दुर्लभं जितेन्द्रिया कर्मभूमौ विविधानि नित्यानि। स्थितानि रिजीवः सत्युपेत्य पीयो भवेन्नवा समादि शु
वैकराचितं। सम्यक्कृतपालनलालनादिभिः परस्परं देहस्य नरैः कृतं तैः। तदापकारः स्थिरता सुपेति देहेन चीर्णा यदि काशिका स्यात्। कलौ
न विद्या न च वा कुलं च किंचित्तु नंति काशी न शिवं हरिं वृषं। वेदशास्त्रयोर्येन धनाद्यैर्गो हरेर्हि प्रियाः पापरताः न भक्ताः। एवं तु लोकाः
परमात्त्रिपुण्यारहस्यमंत्रं परमाहरेयं॥ कलौ विनश्यंति धैर्यवीर्याणि गच्छंतु काशी परमार्थराशिः। अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं
पुरातनं। महासेनस्य राज्ञश्च वामदेवस्य विदुषः। संवादं तु महानाशी कायशस्य मे च कलौ युगे॥ आसीत्तत्र नृपो राजा महासेन इति
स्मृतः। काश्यां दुश्चरितः पापः पापिसंसर्गदूषितः। परदाररतः द्रव्यपरः परमकोपनः। क्रूरो विकल्पचित्तः सो नृशंसः दुःसंगतः। राम-
कामी कलहकृत्क्रूरः कलहप्रियवल्लभः। प्रजाद्रोहपरस्त्वेण [illegible] चाटचौरजनप्रियः। अन्तर्गतो पतिः सोऽथ गतो ने तु नृपोऽभवत्। तेन रा २०
ज्ञाभवधर्मः जितश्चाप्युत्तमेऽभवत्। प्रतिष्ठानपतिः सोऽथ सुमेधाः शिवभक्तियुक्। अविमुक्तेऽपि पश्चिव [illegible] विद्वज्जनप्रियः। सुमेधाः

सुसैवलवान्महासेनो महाबलः। तथापि ताडितस्तेन धार्मिकेण सुमेधसा। महासेनः पलाय्याथ पापः स्त्यनसञ्जगाः॥ काश्यां पतितो
दुःखार्त्तो लज्जितः पुनरागतः। वामदेवं मुनिवरं पप्रच्छ भयकारणं॥ महासेन उवाच॥ वामदेव महाबलः कथमल्पैः पराजितः। परैरल्प
स्वबलैः क्रूरैः शूरो हं सर्ववैरिजयी। वामदेव उवाच॥ महासेन महाराज कलिरोषो यमद्भुतः। येन त्वं कुलवीर्यादिसंपन्नः पापमीदृशं।
न धैर्येन कुलशीलेन च धर्मयशोभगं। कलिस्त्ववर्णयेत्कोपि विपरीतकरः सदा। प्रविष्टो भारते खंडे नश्यात्तस्य तदा नृपैः॥ स्थाने स्व
मेव चेत्काश्यां पतन्नो धर्मवर्त्मभिः। अस्माप वर्त्तिनां काशीकलशेपि सदुःसहा। त्वं काश्यां यातकरुचित्तौ लोकविध्वंसकः शठः। कथं
तेन पराभूतिर्दैवब्राह्मणनिंदकः। अद्यापि सज्जरोगाणां भजसे शीलमादरात्। जयो यशः सुखं धर्मो जायते नृकुलादपि। महासेन उ
वाच। कलिप्रवेशः काश्यां न भूपते शास्त्रतः स्मरा। काशिराजस्य च मम कलिरोषात् सराभवः। कथं जातः काशिकायां स्थितस्य विवि
शेषतः। पुत्रविघ्नानसंपेवन्न [illegible] समागताः॥ वामदेव उवाच। पापात्म नदुःखसंपद्येकलेर्दशान्नविद्यते। कथयस्व त्वमन्त्रा [illegible]
च्छैव ब्राह्मणानिंदका। कलेः स्वरूपं शृणु मे यथा कालात्मकस्य च। न कलिर्दंडमारा [illegible] पहरति कं च नस्मान वं। अधर्मास्यतस्य मानसं मा
नुपस्मोहं। येषु काश्यां महाभागाः सत्यधर्मपरायणाः। दानेन्ते तेषु नियमैः स्वाध्यायेषु श्चैवसंयुताः। तेषां कलिर्न प्रभवेद्विद्यमानोपि
सर्वतः। पापं कृतं तु प्रभवेत्कलिर्मोक्षकरावनः। पुण्यं कृतं वा सुयमव्रतपद्धतया व्रतापं न विभीषिके पं मेशः [illegible] ज्ञात्वा [illegible] यालयः।

सदानेतेषुपापेषुनभयंपरात्मवः॥शिवापराधेनकलिःस्मयः किंभवतस्सज्जनं खलुपापमूपाः॥शिवापराधाद्दुरितात्परोपिनश्यंतितेष्मनतुश्च
स्मभूसाः॥सर्वैःप्रकारैःनैदिक्ताशिकपापापेपभुक्तंसुसुखायपुण्यात्।कलिर्भवतुवापकपापंदुःखायकेवलं।पापार्द्दीनःस्वर्गस्वप
द्धापाजिषुखेसुखे।मद्दासेनउवाच।कदाचिद्दाक्षणाद्भुयुःकाश्यपापंनविद्यते।उत्सन्नेपातकानांचकरांविन्यस्वरंति॥अनर्ह्निवृ
हंसेतेक्षुभ्यतेनपापास्फुटे।पुनर्गमिष्येस्मिषुमेधसंनृपंजनेदिज्ञानांवचनैर्नपेसुखे।नमेस्वतंत्रस्मपरोगुरुःकविद्राजा।गुरुर्भातिय
शस्विनापरः॥सूतउवाच॥स्वपमेवमहासेनःपार्श्वस्थानारागावंदकं।धर्मस्वकलिंनेनानानिरं कुशाशिरोमणिः।पत्रपत्रभवताविं
चारणांतत्रतत्रपरिपृच्छतांयमो।पातिपानिवचनान्महेत्रुवेतानिकतानिनिर्मायपशुद्दृशपतो।इत्युक्तासमहासेनःसेनाकृतांविनि
र्गतः॥सुमेधसंविजेतुंशक्तःश्रमबलवाहनः॥अभिमानेमहान्वालाररथेरहट्टुमाधमः।नवेदगुरुवाक्याथोद्भृष्टोक्षेयविनाशनं
।प्रतस्थेःधार्मिकैर्युक्तोधार्मिकैश्चविगर्हितः॥अथाकृतसुमेधाःशक्रुरिपोरुघागमुद्यतः।स्वसेमनरूःतःश्रायान्मदासेनउवा
धोद्यतः।वाहणास्तस्मविश्विवत्काशीनाथसमन्वर्यच।तेनोद्यत्काकरान्सर्वानेपरस्यपद्यमाखितः।प्रस्थितःशिवनामांकुसमद्राहारिं
भेयोस्थितः॥शिवनामांकितस्वराःसैन्यलोकाःसुमेधसः॥सेन्यापकरणेतस्यपतिंचित्सुमहात्मनः॥शिवनामांकितंभातिरा
कालिस्तत्रविद्यते॥कलिःप्रतिष्ठानपतिंवद्धुकालेसमीहते।प्रवेष्टुंनसमर्थस्तेशिक्षरूपेमहीसुराः॥विस्मितोभूपितततःशिव

सत्रामसन्मुखः॥शिवाक्षमालितःसौम्यःशिवकीर्त्तनतत्परः॥नविस्मरतिमेधावीशिवंशिवकुथेपरां॥आरम्भवद्दुकालंचकलिनाधीरमी
ह्या॥प्रवेष्टुंससमारब्धंशिवेनपरिरक्षितः॥ऋषयऊचुः॥किमर्थंकलिनाराज्ञाविष्यतेसाधुसंमतः।किंवाकलेरपकृतंराज्ञाशिवप
रेणच॥सूतउवाच।कलिनाद्वापरेणापिविचारःसमजायत।विष्णुमज्ञापतिंह्मेद्धापंकलिरब्रवीत्।अहंचतुर्युगेष्वत्रसमर्थःसर्वकार्य
कृत्।नियंतुंनवशक्तोहंप्राज्ञापपिह्यमप्युत।नपिजोवतिलोकेशेवर्णाश्रमनिबंधनाः।सेतवोभीतिमागत्यपलायंतेदिशोदश।पङ्क्तेरा
द्युगतोलोकेसुखमास्तेविचारकः।निरंकुशोतिगहनःसर्वंवक्तुमुपस्थितः।वर्णाश्रमेषुलोल्येनपुरुषार्थनिरोधकः॥द्वापरउवाच।अहो
वतमहद्दाश्चर्यंतवदुष्टस्यदुर्मतेः।नलब्धंसेवदाविंद्यंसुखेनजगुप्सितं।एवंकःकथयेमापिवर्णाश्रमारिपुःसदा।नस्थेभमेस्तन्नमामुधि
कृतःप्राकृतैरपि।अजितेंद्रियसत्त्वमधार्मिकमहाग्रहः॥धीरान्धर्मपरान्स्पृष्टुमपिनत्वंक्षमोह्यसि।प्रतिष्ठानपतीराजासुमेधाः
शंकरप्रियः।तेचेत्स्माविष्टस्तद्धर्मेप्रवर्त्तेयमिधार्मिकं।तेराजपोक्तेसमंस्यात्सर्वधर्मपराप्रिय॥कलिरुवाच॥एषगच्छाम्यहंता
वज्ज्ञात्वास्वराणोनतत्।कारिष्यामितथाराजेतुद्धिर्मेमपरामवेत।मपिमत्तेलोकेशेवकधर्मःक्रहगिःशिवः।धर्माहीनांकथाकात्वव
र्णाश्रमनिबंधना।अहंस्वतंत्रःसुखरःसुखरूपःसुखावहः॥इत्युक्ताद्वापरंसोथप्रतिष्ठानपतिंगतः॥छिद्रान्वेषणकृत्ति सेनाना
रूपधृक्कलिः।नप्रापशिवभक्तस्यधार्मिकस्यनिरंतरं॥छिद्रंकलिर्महापलमात्रिनोपिकराचन।संवत्सरत्रयंसाग्रंस्थित्वाराज्ञो

ब्रह्म· २२ धिग्यतां

गेहे कलिः॥ जगाम स हराज्ञोऽथ वंचनापटुर्जोद्यमः॥ नांतरं स मनाग्लेभे शोकरास्य सुमेधसः। काशीराजस्य काकाशिराजः स्मामः शीघ्रं सुमेधसं।
ब्रह्मन्यास्मणधर्माणां दोषान्नरकमृत्युणाम्। जनपुत्रापसक्तःपापात्मामपाजितमितीरयन्। अहं काशीपती राजा सर्वेश्वर नमस्कृतः॥ अ
हं सुमेधसं त्वं छिन्न्वा मां ब्रजेपपरान्। अभिमानमहं कारं दस्तु त्ववाकृशीयवर्जितः। पुंडु चकार किंचित्सः प्रतिष्ठान रूपेण ह। धि
यतां राजा प्रतिष्ठानपतिः क्रशः। न पुनर्मोसमाप्ता स पुद्दं कर्पी यथा नथा। ममकाशिपते त्वं ग्रकथं स्थास्यति दुर्मतिः। वरं त्विमे मह
सेनो महाबलपराक्रमः। नतरा सुमेधसा राज्ञा कृतः शिवपरस्तुतः। एष स्वेवमहाराजा मया तु छेनकिंजितः॥ वामदेवेन संवादं कृत्वा
पित्वं नंचनः। शिवभक्तस्य तेरा जन्कथमेवं पराभवः। पापात्रस्तस्यशांतस्य धार्मिकस्य महात्मनः। द्विजेंद्रेवपि हृप्रात्तस्य जकस्य
गाथिनः॥ वामदेवादि ऋषिभिर्बोधितस्यापि सम्प्रतः। प्रजापालनरक्तस्य शूरस्य विजितात्मनः॥ नहि सत्तीर्थवासेन सत्संगेन च
तेन वा। मतिः कलुषिता नृणां भवति ब्रह्मसेविनां। नहि पापात्मनां संगो भवेत्सुरापजुषां क्वचित्। कथमेवं पराभूतिस्कंठात्वछ
परस्य परं। तत्र जाता महाराज विचार्यवदतत्त्वतः॥ सूत उवाच॥ एवमुक्तः काशिराजो धार्मिकेणा सुमेधसा। लज्जितोवाङ्शिरा राम· २२
वदंः किंचिन्नोवाच तं नृपं। कलिरंतरमासाद्य तन्वास्तमतिमीश्वरं। प्रविष्टः काशिराजस्य देहं लब्धा परः सच। द्वापोतो कृवा तं किं
चित्तेनैव सहजग्मिवान्। सुमतिः काशिराजं तं माचपितो द्विजैर्वृतः। उवाच काशी राजानं गच्छ काशीनराधिप। महासेनः स्वतः पा

पश्चाद्विष्टः कलिना पुनः। तस्य किं वेष्टिते नृपं पापात्मा मद्यपोपुया॥ ब्रीडितः स महाराजो ब्रह्मतीर्थद्याजेन निर्गतः। यत्र यत्र महासे
नः प्रयाति विरदुःखितः। तत्र तत्र महाराजो दर्थकाशीसद्भिः प्रवर्ण्यते। एवं तीर्थान्यनेकानि कृत्वा राजा सुदुर्मनाः। द्वारकां प्राप्य सक
लिस्म क्वाभीतः पलायितः। निःपापो द्वारकां गत्वा कलिना च विनाकृतः। संस्मरन्काशिकोपुण्यां परमानंददायिनीं। कथं यास्य
पुनः काशी ब्रह्मादि सुरसेवितां। नयमो देव देवेश द्वारकानाथ केशव। स्वर्धुनीतीरवसतीं काशीं कामदुघां सतां। प्रसह्य स्जापि
त्वात्त देवं देव किं नं दनं। प्राथेयामास नियतः काशी विरहकातरः। काशी प्रस्थापय विभो द्वारकानाथ केशव। अनादरोत्काशि
कायाः स त्वं श्रीगुरु सुप्रभो। शिवेशि वक्रयायां च जातः पापविवर्द्धनः। अहो सुकृतमेवात्र मकृतं व्यमहर्निशं। तद्धिनाप्युरयं
प्राप्य स्पहंजानो त्विघात्तकः। दासं कृत्वा पहराजास्थास्या मितव संनिधौ। प्रसहेया चमान स्कानि पापः पुण्यसंयुतः। नविस्म
रति काशीं स राजा विरहकातरः। ततः प्रचलितः स्थित्वा षण्मासं देवसन्निधौ। आपवाराणसीं देवोविकूलः संस्मरच्छिवं। अपपत्रु
तुः परासुमेधसा राजापराभूतो विनिर्गतः। नरा सुमेधसः कस्य पुत्रस्तोसा धुसंमते। महात्मनो वदत्वामानां सत्संगप्रवरोगषि
णां। मनेत्स्म नतिदोरात्म्यं वद्र्भुजन्मार्जितं त्वणाते। नैरेव साधनैः पापाद्धोहिएः शास्त्रदेव यो। पांसमसे द्वनिमापत्रा गुरुहद्ये द्वार
तां रवलाः। सूत उवाच॥ सुमेधास्तपराभूयतस्य पुत्रं महामतिं। स्थापयामास तद्वसे शिवभक्त्या स मद्विंत। उवाच च महा

ब्रह्म· २३ त्मानं महात्मा स महामतिः। पाहि लोकान्भज शिवं तिष्ठ काश्यां पृथिवीं चर॥ इत्थं पादिश्य स तु महात्मा सुमेधा स महामतिं। शिवे शिवो
समाराध्य मंत्रिणा सोपदिश्य सः। ययौ प्रतिष्ठानपुरं कलिं जित्वा पिधीरधीः॥ ऋषय ऊचुः॥ उपदेशो मंत्रिणा कः कृतो राज्ञा सुमे
धसा। तं श्रोतुं वयमिच्छामो विविच्य ब्रूहि सत्तम॥ सूत उवाच॥ महासेनं जितं दृष्ट्वा मंत्रिणा तु सुमेधसा। ऊचुः कथं नगरे तत्काशि
राज्ञं जित्वा तु या। सुमेधा उवाच॥ तदेव राज्ञं मम मनेव मंत्रिणाः कुतः पुनः शंकरगेहमेतत्। राजाधिराजः स हि शूलपाणिर्वयं तदा
ज्ञाप्रतिपालकाः पे। ब्रह्मांडकोटिप्रभवो पिये स तु शंकराज्ञां न विचालयाति वयं पुनः के कतरी नजीवाः श्रीशंकराज्ञां प्रविचा
लयामः॥ न युक्तं स्वाम्यमन्यत्र किं पुनः काशिमंडले। अत्र स्वामी जगन्नाथो विश्वनाथः स्वयं हरः। देहस्यापि न मे स्वाम्यं किं पुनर्ध
नगेहयोः। गुरुरुवाच॥ इत्थं त्वां मे त्रिशुक्ले मे सुमेधाः स्वगृहं ययौ। महासेनो दिने प्राप्य काशीं दृष्ट्वा विमूर्छितः। पुनरुत्था
य विलुठन् हा काशि त्राहि मामपि तवापराधिनं दुष्टं देवब्राह्मणदूषणं। गुर्वाज्ञालंघकं पापं महाविषयलोलुपं। निवेदय रसं
पुत्रापहं कृत्वा वासे शासन्निधौ। स्थित्वा वृष्णाय वहुलः सिद्धिं प्राप स दुर्लभां। कलिर्द्वापरयोर्वादिः स्पष्टे भूय वदाराततः। धीरो जितें राम· २३
द्रियो यस्तं कलिर्न प्रबाधते। अजितेंद्रियलोकस्य कलिः स्वामी भवेदिह। कलौ विवेकिनः शांताः विरक्ताश्च मुमुक्षवः। न
संति तस्माद्धि कलिः पुरुषार्थविघातकः। अतो धीरैर्विरक्तैश्च भवितव्यं कलौ बलात्। यथा प्रागलमाप्येत काश्यां शंकरतुष्टि

तः॥ दीपक उवाच॥ ज्ञपरेवं महाज्ञानदीपक कृतिविग्रह। जय माया महापाशछेदक ध्वांतनाशन। स्वामिप्रसादाद्देवेशः पार्वतीवल्ल
भः शिवः। दृष्टो जनार्दनः श्रीशो ब्रह्माद्या देवसत्तमाः। अहो भगवता काशी दर्शिता सर्वमुक्तिदा। स्वरूपं च महत्काश्याः आविर्भूतं पदार्थदं।
कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि जगद्गुरो। नमामि देवदेवेश त्वां सर्वज्ञं जगद्धितं। सूत उवाच॥ इत्थं कालदीपकः सेवां गुरोः कुर्व
न्नवस्थितः। काश्यां पुण्यं च शुभाः काश्याः कथाः पावनपावनाः। इति सिंधार्वितलिष्यो ब्रह्मणा काशिसत्कथाः। पितामहं नमस्कृ
त्य भारतेऽस्मिन्विवेश ह। स्वस्वरूपं काशिरूपे [illegible] विस्तु शंकरयोरपि। धर्माधर्मस्वरूपं च ज्ञात्वा ब्रह्ममुखात्कलिः। चचार पृथि
वीमेतां दुर्गृहीणाज्ञाकरः सदा॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते नैमिषीयविभागे पंचमोऽध्यायः॥ ॥ ऋषय ऊचुः॥ सूत सूत महाबुद्धे श्रुतं नस्त्वं
सनातनं। ब्रह्मज्ञानं जीवपाशछेदनं मुक्तिदायकं। परं त्वेकं तु पृच्छामो ब्रूहि त्वं सुमुखानन। विना सांख्येन योगेन विना यज्ञैर्वि
ना मखैः। विना तपोभिरत्युग्रैर्विना तीर्थपरिश्रमैः। विना व्रतादिशारीरैर्विना दानैर्विना जपैः। सिद्ध्येत निर्वाणभोगादि दुर्ल
भर्मी महामते। ये न साधनसारेण तं पुनर्वक्तुमर्हसि। सत्यादिषु युगेष्वेव समो धर्मः सनातनः। यः सर्वप्राणिमात्राणां सिद्धोऽस्ति
द्विषु यः परः। तं धर्मं श्रोतुमिच्छामः कलौ खलु विशेषतः। मत्वा त्वाकारः कृते कुत्र ब्रह्मणाः किं पुनः कलौ। कलावपि जना जीर्णा ज्ञा
नं तत्फलमेव च। यातु प्रकृष्टो त्वम मन्ममि साश्चर्य वरस्त्वनः॥ सूत उवाच॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे ब्रह्मज्ञानस्य कारणं। कापिलेने दि

ब्रह्म. तेसर्वेप्रकृतिमारंभ्रणामिह। कपिलःश्रीहरेःसाक्षात्स्वरूपःसनातनः। हरिरेवमहासिद्धःसिद्धेशःकरुणाकरः। त्वयाखलुमहास्वम
हायोगेश्वरेश्वर। साधनान्विहसत्रमोक्षानिमनसःशुचौ। असक्तानिसर्वाणिसाधनानिस्त्रनिभो। तथापिमनसःशुद्धिर्यत्नेन
२४ कथंचन। जीवानांमोक्षनवाप्तापिकथंस्याद्धिपयात्मनो। अहोपापस्यमायानानांनरकेगर्भसंकटे। पातनाविविधाःश्रुताःस्वाचसत्म
पावहा। विहायसर्वमस्माभिर्यत्नःशुद्धौकृतःश्रमः। तथापिनमनःशुद्धंविषसंस्काखासितं। मनःशुद्धिंविनाज्ञानंजायतेनकथंचन।
ज्ञानेविनानसिद्ध्येतजनःकल्मशेतरापि। तस्मान्मोक्षकथादूरेस्थितेतिमतिभाविनः। एकस्यवशरणायातंशरणागतवत्सलं। श्रीकपि
लउवाच। साधुपृष्टंमहासिद्धाःसिद्धिःसर्वंस्वहरानः। तथापिपत्नोनसाजोमोक्षमोक्षेषु(भिःसरा। विषयाकाररूपंमायाविमोःसु
दुर्जयातच्छेनेर्विषयासक्तजीवानीत्तेनेश्वरमाश्रिताना। विषयैरपहृतानांनस्मृतिर्नहिजीवने। शोकसंतापसंतनकाल्पेत्तेतशनैःशनैः
सहमाविषयांसक्तमातिजीवःसुरेन्द्रतां। कामाखपःशांतशोभ्रवरेहेतिसंतिनिस्पंभवश्रुसिद्धाः। कृतत्रवैराग्यविवेकधर्ममोक्ष
सर्वितासहजेषुकृत्रिमा। मोक्षसर्वानेयरमन्तिचैकंप्रियःपरेशोभगवानकथंचित। हरिःप्रियःस्याद्यदिवाहरेहिपथाप्यथा राम
विषयामोहरूपाः। अकृत्रिमाप्रीतिरुदेतिसर्वदाकामेषुकामादिषुरागविवर्जिता। यावन्नरुपासनतोतुलत्तोत्सङ्ककधर्माचर २४
णानरागंणं। हरोहरेवापरमात्मनिर्गुणोगुणोरतिःस्याद्धितराकराचित। कृतेषुशास्त्रेषुपिनोकराचिद्धिनिश्चिताबुद्धिरधर्म

वर्त्तिनां। कलौभवेद्धर्मविवर्तितेनृणांकृताप्रुनः। श्रवणानामलिपेयां। सिद्धाःश्रुणुतभद्रंवःसारासारंवराम्यहं। नारदायपुरापोक्तंनरनारा
यणेनहि। नहितस्मात्परजीवानांहृद्येयपरितिष्ठति। तस्मान्महत्स्नुवक्ष्येशुद्धरेवेपुनिमशः। कदाचिन्नारदःप्राप्तोनरनारायणाश्रमे। ना
रायणंमहात्मानंपप्रच्छजगतांहितं। नारदउवाच। भगवन्श्रोतुमिच्छामित्वत्तोमामुशुभप्रदं। यत्किंचिद्धितविज्ञार्थयेनसिद्धिःपराभवेत
रागद्वेषैःपीड्यमानाःकामक्रोधैःसुरासुराः। शोकमोहैःसदुःखारेलीभासंतोयविभ्रहैः। अहंममप्राभिमानोत्थैर्नानाविषयपन्नगैः।
भस्मसाद्यामहान्तोपिदृश्यविषयलोलुपाः। नशास्त्रेनगुरुर्देवोनसत्संगोनधीरता। गुणपघुद्धवर्णानामपिपरितमानिनो। सर्वव
र्णाश्रमाणांयेधर्मास्तेषांनपालने। दृश्यतेकिंचिदपिवज्जीवानांकथमुहृतिः। कालात्रयवरोषेस्तत्रसमानाःकृपेप्रजाःभोगमो
क्षादिपात्रस्युर्विकारवद्रलाःसदा। कथयस्वमहाविष्णोपुरोषुरुतरंकथं। श्रीनारायणउवाच। श्रुणुनारदसर्वेषांमोक्षोपायंसु
दुर्लभं। वक्ष्यामिगोप्यमपितेत्वंमेशिष्योजगद्धितः। वाराणसीतिविख्यातानगरीसुगरीयसी। यत्रहरेणहरिणाद्यद्धिनानले
नच। अनिलेनगणेशेनभवामाञ्जविष्पिःसुरैः। यक्षैर्गंधर्वर्षिभीगेर्गंधर्वैरप्सरोगणैः। सिद्धचारणगंगांगारितोथैःर्यज्ञादिभिः
सदा। सेवितेयंपरंहशानैःपरमानेरकांतिभिः। मुक्तिदानामपिपुनेमहाप्रीतिकरीमता। आनंदवनमित्येवनाम्नास्याःप्रथि
तंप्रियं। नारायणाकासंदतिकद्रयनामरतिस्फुटं। अस्यांवासमितिप्रादुर्व्यासविद्याविशारदः। श्रुणुतत्रसमाहात्म्यंकिंचिद्धाभितः

ब्रह्म. नेयापन्नस्थितानां तन्मे साधनानि परंपरेण भवंति दृढबुद्धीनां निःपापानां न संशयः ॥ अहो लोकः शोके पतति हि दृश्या साधनशातैः प
२५ रिक्रांतां काशीं परिहरति रेवो पहृतधीः ॥ विनाक्लेशैर्यस्यां विविधवृषसारं वृषपतिं लभंते यत्र त्रसाः पशुपतिपतिशास्त्रचरणैः ॥ का
श्यां स्थित्वा प्रातेरवाप्नुवंति मो विश्वेश्वरं देवपाणिं स्वर्गं रविं च ॥ सर्वानृत्वा काशिसंस्थ स्कनिसेतनः कर्मात्रिसंनैमित्तिकानि ॥ काश्यां स्वहरे
ध्वपि निमसृत्तिः काश्यां स्वविन्नेष्वपि स्थपेद्वृत्तिः ॥ काश्यां कुर्वेष्वपि पतस्तु हि रेदेस हं पस्मनत स्पत्तुद्धिः ॥ भोगेन पेत्तसस्तरोके करावि
न्मो रोन भोगास्तु यतो न निसाः ॥ स्वभोगमोक्तश्रृ काशिके यं न वस्य सौख्यापत्रुखेन तस्य ॥ जितेंद्रियत्वं सुतपोत्र योगो ज्ञानोत्स भा
र्योगमनं ब्रह्मचर्यं ॥ यथाकथंचिन्मनामकीर्त्तनादि मुच्यते सर्वदुःखैर्विमुच्यः ॥ शिवं शिवोप्रमहमर्व पत्रस्तथा गतो शास्त्रि
ग्यन्त्रातव्रतः ॥ वर्जितयः काशिकायां सर्वजनो न तस्य दुःखं न च विघ्नहराः ॥ न शक्नोति अथ प्रयोगेषु कर्हितयो व्रते योगसमाधिपत्ताः ॥
तस्मात्काश्यां संयमेच्छास्तु मुक्तात्मा यथा न कामादिगणाः प्रभवेत ॥ नारद उवाच ॥ नारायण युगमहं कथय स्वमरासुर ॥ काश्यां
स्वमुक्तिर्भगवन्यथा कामादिसंजयः ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि यात्स्वमुक्तिस्सुदुर्लभा ॥ यामाश्रित्य नरस्तु दुर्ग राम
महाविषयसंकटे ॥ येन यस्मात्स्वनीरोगा हृष्यंते विविधा जनाः ॥ संसारोगस्तु ग्रस्ताः सर्वे वास्तुरमानवाः ॥ न विना काशिकोके वि २५
रोगाप्याः संभवेत्कृत ॥ सहस्त्रकाम्यानि विहाय काश्यां काशीपुराणं संश्रुणु परायणाव्रत हत्वस हृत्यं परित्वपुध्यते ये प्रहारति पाप नि

निवर्त्तिते सहृषेतेकाशीकथासंश्रवणेन संप्रगतः शुद्धिं जीवनैर्वेनराणां ॥ स्थितिप्रकारं परमं वेत्ति सम्यक् स्थित्वापयातु त्रविमुच्यते य
याते ॥ काशीपुणोंक्तकरो वेत्ति सम्यक् किं वितिं किं विदृपयोज्ञानविष्ठाः ॥ ततोपि किंचिद्विबुधाश्रयोपि विदुर्गुणान्स्वसतरा न्हि कोवित ॥ तेष
वकश्चिद्दृट नियमो नरोपः संभवेत्सर्वविषयं विहाय ॥ विषयपीतं सुकरत्र मारकगर्भप्रशोविषयाः पापरूपाः ततोकिं ममानेदखने श्रुताः
स्वलेपपद्धोनिस्तु दुर्भरायतः ॥ अतःकामः पापकर्मा वराकः कथं स्वलायालमरीर्घ सन्तः ॥ क्रोधः पुनः क्रूरकर्मा क्षरस्यः सुखघ्नरः कथ
मात्मास्मरेती ॥ लोभोदैन्यं नसजेत्कापि लोके तद्वा भार्या संगतः साधुनिंद्यः ॥ तस्मादेतेनिंद्यरूपेनृशोषैनोसिध्यंते काशावेष्टो रव्यध्याने:
काश्यां परानंदमयं मुकुंदस्य संकृद्धं कथं कामयानः काशिवासी ॥ गंगां विहाय प्राप्नुविगृत्य यापीधि स्थि कृतः साधुजनैर्दुराव्या भवत
वृश्यं सुकृतं विहीनो मृतः स चेत्काशिकायां पिशाचः ॥ कामादीनां सेवया शास्त्रभंगः सछास्त्राणां सेवया नेदृस घः ॥ तस्मात्स्वयो
न्कैश्च घृणं धूरस्तात्त्वरस्कृतं साधयेन्मोक्षमार्गं ॥ ये वसंति सततं स्वमालये बुद्ध्या वनिरता स्तपोरताः ॥ ब्रह्मरूपममलं हि काशिका
काश्यां मृत्यु रखकरं न चान्यथा ॥ कोटिजन्मकृत पुण्यभारकः काशिको समवत विश्वनिर्मलः ॥ जायते विगतपापजीवनः शांतिमा
प्यपरशांतिभाजनं ॥ एकेन जन्मना काश्यां निर्वाणं समवाप्नुते ॥ तेः परंकः स्वगम्यउपायः साधनैर्विना ॥ दृश्यंते हरतः काशी ते पुण्याः
पापशत्रवः ॥ स्पृष्टा येस्तेपि च ततः श्रेष्ठा मोक्षैकभाजनं ॥ एकरात्रे स्थिता ये तु पुण्यसंभारसंभृतिः ॥ तेषां प्रवदेन्ते निस्य मा समव

ब्र.स. २९

त्मरक्षैः ॥ उत्तरोत्तरमायाति दृष्टिर्धर्मैर्यथाकृतैः ॥ मनोपत्यनिषक्तं हि सांसितं तद्वकर्मणि हि ॥ मनसा स्तुतिवार्या भुक्तासंसारं गवन्मनः ॥ म-
हामायतरो काशीनगरे तारकामुकः ॥ अतो मनः काशिकायां लग्नं मोक्षं प्रदर्शयेत् ॥ अमद्भलग्नं सुदृढेदुःखमूलेप्रसेचयेत् ॥ शास्त्र
युक्तिरियंभो क्तामुमुक्षूणां सुखप्रदा ॥ नशास्त्रपरदृष्टीनां ज्ञानं भवति शाश्वतं ॥ गुरुशास्त्रपरो मार्गः साध्यः साधकपुंगवैः ॥ नशास्त्रप
रदृष्टीनामविचारः कथंचन ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते कपिलसिद्धसंवादे मोक्षोपाये षष्ठोध्यायः ॥ ॥ कपिल उवाच ॥ एवं सिद्धः का-
शिकायां वसेद्यः सर्वैर्धर्मैः संयुतः सोतिवेद्यः ॥ तस्माद्धर्माः संततं सिद्धिश्चैमौ संसेव्याः स्युः पातकं नाश्रमत्र ॥ येपे धर्मा मानवैः सं-
प्रयुक्ताः काश्यां तेनान्योन्त्रा सिद्धिं नयेति ॥ तस्मात्सिद्धः साधयेदात्मकार्यं सिद्धैः शास्त्रैः स्वइच्छ्यात्मभगयोगैः ॥ काश्यां कृतानां पा-
पानां पुराणानां वा समृद्धयः ॥ भवंति सततं तेनुनं सुत्तेत्रे फलमश्नीजवत् ॥ सिद्धा ऊचुः ॥ देवदेवार्णवेदात्तमोक्षयोगाय नर्तक ॥ कथं पुत्र
तमनुजः काश्यामेव कृतैरघैः ॥ यो तेवाप्नोति चकथं कथं वा जीवनेसुखं ॥ आनंदकानने ह्यस्मिन्कथमानेनरमाभवत् ॥ कपिल
उवाच ॥ इदमेव पुरा पृष्टः पार्वत्या भगवान्भवः ॥ पापनाशेक्षमं हि स्मविलेवेनमोचनं ॥ श्री भवानी उवाच ॥ हीनाम्नायैकशरण एम.
देवदेव दयानिधे ॥ प्राहिलोकान्भवाद्यान्त्वं क्लेः पापप्रणाशकैः ॥ आगमशीघ्रयैः साक्षात्काशीतीर्थाः स्नाने नते ॥ पत्नस्थि- १९
त्वा सुकृति नस्तेपि शीघ्रं पदं गताः ॥ पापं कृत्वा सृतापेचेत पामुक्तिः कथं भवेत् ॥ कृपया देवदेवेश प्रायश्चित्तमशेषतः ॥ श्रीमहादे-

॥५४१

व उवाच ॥ शृणु पार्वति वक्ष्यामि यन्मोपेमम सर्वदा ॥ पुंभिः पापवद्भिः कर्तव्यं काशिवासिभिः ॥ नकोपि दृश्यते मनुजोपि विना पापं श-
रीरभाक् ॥ कुर्वन्नपि महापुण्यं पापं संस्कारतश्चरेत् ॥ देहः स्वकार्यं कुरुते इंद्रियाणि स्वकर्मसु ॥ प्रवर्तंते बलादेव मनः केन निवार्य-
ते ॥ प्रायश्चित्तानि कानि पैः पुनः संप्रवर्तते ॥ मनः शरीरादि पुनः प्रायश्चित्तेन तद्भवेत् ॥ प्रायश्चित्तत्रये सूक्ष्ममनुभूतं महात्मभिः
॥ ब्रह्महत्यादिपापानाममपापकृतां तु किं ॥ काश्यामपि वसन्नंतुर्यदि पापकृत् स्वहा हि ॥ प्रायश्चित्तत्रयं कृत्वा सद्यो मुच्येत बंध-
नात् ॥ श्री देव्युवाच ॥ आश्चर्यं मे तद्भगवन्नत्वया निगदितं हि मोक्षकाशीसंकृतैः पापैर्मुच्यते पुनरः सत्कृतं ॥ कृपया तत्त्रयं ब्रू-
हि कृत्वा पि हि निःकृतिः ॥ कलौ कलुषचित्तानां कथं स्यात्परंपरं ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु लोकहिते देवि लोकानामुद्धृतिं-
परां ॥ प्रायश्चित्तत्रयेपेवत्रिकाश्येपनः सौरधत्ता ॥ वापिकूपतडागादि जीर्णोद्धारकृतां नृणां ॥ प्रभवेन्नमहत्पापं काश्यामपि कृतो हि
यत् ॥ आपोनाराइतिप्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥ अयनं तस्यताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ तेनेश्वरेण हरिणा कृतं पापप्रणाशो-
नं ॥ पद्मपत्रजलेकाश्यां शुद्धरंतु कृतीनरः ॥ तत्रत्रपुराणपुक्ता पितरः पर्युपासते ॥ काश्यां पारदमपाः सर्वे जनेतवः क्रतिनोदिताः ॥ तेषि
वेति जलं यत्र तडागा दीनत्यधारिताः ॥ तस्मात्पश्चमपावकं मशोकं वर्षवृक्षतेयपि ॥ आसीदुर्मपथानामवणिक्कश्चित्सुधार्मिकः ॥
कुलं तस्य भवाय वैतेन खानः प्रखानितः ॥ तत्र भावो मनुष्याश्चापि वंशभक्त्या धारिताः ॥ प्रत्यहं तस्य सुकृतं वर्द्धते चेदमायथा ॥

ब्रह्म. कालेनमहतामन्त्रदुर्भिक्षकर्पीडितः॥दरिद्रतामवाप्तोऽसौब्राह्मणःक्रूरमूर्खतः॥ब्राह्मणोऽन्नमृतःक्वापिसधनार्थीऋणीवणिक्॥मद्गृहंदेहि
॥२७॥ दुःखेतिपरिक्लिष्टःपुनःपुनः॥ब्राह्मणोनवणिग्धर्मेयथादैन्यमुपागतः॥इदानींनधनंकिंचिदस्तिब्राह्मणसत्तम॥ब्राह्मणउवाच॥शत
त्रयपरीमाणंनिष्काणांदेहिमेद्विजनत॥नोचेन्नरोगोमन्नाम्नापृथिवींपातयेतःपरं॥तत्कारितोवणिग्धनेनगंभीरोनिर्मलोनरकः॥विमुक्तोऽप
वदत्वाक्षुततरंगेलोकसंनिधौ॥धर्मपथउवाच॥अवश्यंमाचयतुमोक्षणाच्छीघ्रंभवाम्यहं॥ऋणशुक्लाःश्रियंतेचासंख्येतेनर
काणवे॥जनाश्चोरजनस्यापिरहीत्वाधनमत्रतु॥नरकेपरिपच्यंतेऋणमुक्तानराधमाः॥किंपुनर्ब्राह्मणस्यगणमात्रंहत्वापृ
तोद्विपः॥ब्राह्मणायदरिष्यतितत्कर्मीक्षिनसेशयः॥सतुवार्द्धुषिकोगत्वामेलयित्वाद्विजानवहून॥आनृपामासदेवांपियतन्नधर्म
पथोवणिक्॥द्विजैःप्रशंसणिश्विप्रोकथ्यतोह्यऋणकारणोपरथंवपमाकृतान्तलुतोपरिस्थामहे॥धर्मपथउवाच॥नरकेपरि
पच्यंतेऋणमुक्तानराधमाः॥अहंऋणीब्राह्मणस्यनिष्कानांत्रिशतत्रयं॥गृहीतेनमयाह्यर्थंदैवाद्व्ययंशनैःशनैः॥असौवि
निमयेनाशुसुवर्णस्यतडागजे॥सक्रतंप्राथयन्नेवतन्नहिचार्यपयोच्यतो॥यथाकथंचित्कृतःस्मातपाशीघ्रंविधीयतां॥ब्राह्म राम.
णाऊचुः॥साधूक्तंधर्मपथवदऋणभीसामहापते॥सुविचारितमस्माभिर्वक्ष्येसुदृढंखलु॥अस्मानाहूपयोह्यशेनश्रोष्य ॥२७॥
तिवचोहिनः॥शिरस्तस्यविदीर्णंससंतिष्पतिनसंशयः॥ब्राह्मणउवाच॥ब्राह्मणानोवचोयाःस्मयामर्तेनगाहते॥अत्र

मार्गंभगवान्वृषिश्वेशःपार्वतीपतिः॥धर्मपृथउवाच॥पद्मपिरैर्वैवर्जंखेनतन्मयायासमेवहि॥अत्रप्रमाणंभगवान्विश्वेशःपा
र्वतीपतिः॥द्विजाऊचुः॥आनयेतमद्युष्यापेसमर्थामहतीशिलां॥इतिश्रुत्वास्तवलिपिवैणिक्धर्मपथःप्रमानं॥आनया
मासविपुलांदृष्टोचुर्ब्राह्मणास्ततो॥निक्षिप्यतांतडागेऽत्रनिमग्नाक्षणावक्षिप्यावनानुच्चैःपञ्चभिःपुण्यिकैःस्थापितजलं॥
पीतेनतहनपयांतसुन्मट्टुनतमश्रियं॥इत्युक्त्वासाशिलाविप्रैःपातितातज्जलेशुभा॥चक्रुः ... आनीतास
... नेते॥ ... वैकल्पंसुदृढंखलु॥अस्मा ... यगोहृदोनयोष्यतिवचोहिनः॥शिरस्तस्यविदीर्णंसम्मतिष्यतिर
न्मेसंशयः॥ब्राह्मणउवाच॥ब्राह्मणानोवचो ... यासंभयासवीनाम्नाहितं॥अत्र ... मार्गंभगवान्वृषिश्वेशःपार्वतीपतिः॥धर्मपृ
थउवाच॥पद्मपिरैर्वैवर्जं ... नयायासमेवाहि॥अत्रप्रमाणंभगवान्विश्वेशःपार्वतीपतिः॥द्विजाऊचुः॥आनयेतमद्यु
ष्यापेसमर्थामहतीशिलां॥इतिश्रुत्वास्तवलिपिर्वैणिक्धर्मपथः ... ॥आनयामासविपुलांदृष्टोचुर्ब्राह्मणास्त
तोनिक्षिप्यतां ... शिवकथ्यांपुण्यंकासिर्वाहिजनैर्हृतं॥तत्क्षणांतरेगोस्तृषितासवत्सासमुपागता॥तयापीतंजलंतस्मात्सा
भवत्तृणपार्वतीसाशिलाऋषिमुख्यानांप्रभावाज्जलमध्यतः॥तत्लोपयर्यभवच्छीघ्रंपश्यतांसर्वेद्विजां॥यथातुंबीफले
शुष्कंगच्छतीतस्ततः॥तयालघुतराज्ञात्वापश्यधर्मस्यगौरवं॥सर्वेलोकाश्चमांदृष्ट्वाप्रशंसत्कर्षिंभवान्॥अदर्वहस्प

स्ता१६१

त्रय॰
२८

तेषुरापमृषिभिःसुमहात्मभिः। अहोनइष्टमस्माभिःकदाचित्तुमर्हेद्दुनं। पुराणेपरस्यंचज्ञानंतिमर्वैलोकाःकथंचन। श्रीमहादेवउवाच।
काश्यांकिंचिज्जनंयेस्यसंपादितमनामयं। नतेषांपापलेशोपिकाश्यामपिकृतेःप्रिये। परंत्वसावधानेर्हिकर्त्तव्यःस्वजनाशयं॥ अ
पराधोनभवतिमहापापकृदत्तपः॥ श्रीदेव्युवाच॥ तत्काशयेकृतेदेवकारितेवापरात्मभिः। कोपराधःपतेस्तत्रतन्ममाचक्ष्वशंकर॥
श्रीमहादेवउवाच॥ काश्यांतिलेतिलेलिंगंकाश्यांतीर्थंपदेपदे। खननेकाशिभूमेस्तुदुर्घटंप्रातिपार्वति। जीर्णोद्धारंचकुर्युस्तेविः
संदेहामहाधिपः। स्वयंकृतंपतत्वानारितदनेकफलप्रदं। तेनापिप्राधिकधर्मादिजनकंजीर्णसिद्धुतं। ननत्रालिंगपीडास्यात्तनी
र्थखननंभवेत। अतोजीर्णोद्धृतिःकार्यानिरवद्यामहाफला। जीर्णोद्धारंप्रकुर्वन्तितेषांविश्वेश्वरःस्वयं। काश्यांकृतानांपापानां
मृत्येनवानेकरोतिहि। योबुद्धिपूर्वंप्रकरोतिपापंनेतस्यकाश्यांमरणंप्रसिद्ध्यति। मृतोपिनिर्वाणसुखेनचाप्नुयाद्धावासिशा
चत्वमवाप्नुयान्नरः॥ श्रीदेव्युवाच। पिशाचत्वस्यमर्यादांब्रूहिपापस्यचानघ। यातनायाश्चयद्रूपंतुद्धातुद्यतेचयते॥ श्रीभ
गवानुवाच॥ भवानिभयभीतानांनृणांनिस्तारकारणं। पृथक्पृथक्प्रवक्ष्यामिभीतानामभयप्रदं। काश्यांपापसमंतेत्राजत राम॰
ब्याकाशिसत्कथा। नविनाश्रवणंपुराणंपापंवावेत्तिकश्चन॥ विदित्वापनतेभूयोनिस्तारायपरायच। सर्वलोकेषुदेवेषुवि २८
चारःश्रवणाद्भवेत। स्मृतिस्मृतिपुराणेषुसर्वशास्त्रेषुपार्वति। काशीब्रह्मेतिविख्यातेनद्रूश्यप्राप्यतेत्रहि। तस्मात्काशीयु

णान्सर्वेतत्रतत्रवदंतिहि॥ श्रुत्वापिपापनिरतास्ताहृमाकालभैरवः। सततंतेनिर्दयोभूत्वायावतापंसमाप्यते। महापातक
संयुक्ताद्विंशदब्दसहस्रकं। प्रत्येकंभक्षवंत्सेवयातनांकालभैरवं। कृद्गाणिपापानितुसंग्रहेणभवेत्सवर्षपंतुमदेतितानि।
पथ्याहिराणांकणशोपिसंचितेनिक्षास्तिद्विंभजतेभवानि। सर्वोपिलोकःकुरुतेप्रवृत्तिंप्रवृत्तिभाजांखलुपातकंस्यात्। अतःकि
यज्जीवितंमाकलयनिवृत्तिंरंगीक्रियतेमुमुक्षुभिः। वाक्यातकेमानसेकायिकंचप्रवृत्तिमार्गेनिरतस्त्वदृष्टे। भवत्सोयद्यपि
सावधानस्तथापिसंस्कारवशादुपैति। अतःप्रवृत्तिंपरिहाययेव्यावारणासीमाधुजनैःस्वार्थिभिः। नोचेद्यथेष्टाचरणान
यस्मलंतद्भोगकालेप्रकटीभविष्यति। लौकिकोपातनोःकेचित्संतोदुःशमानपार्वति। किंपुनःकालराजेनकृतास्तीव्राति
दुःसहाः। निस्तंकृतानांरुद्राणांपापानांनिस्तकर्मणां। नाशःसंपाद्यतेसद्भिर्गंगास्नानादिभिर्व्रतैः। विंशदब्दसहस्राणिद्वि
शद्वर्षशतानिच। पच्यंतेदुःखसंघौघैःकालराजेनसादरं। अतःस्नानानुरागादिजीर्णोद्धारंप्रकल्पयेत्। हेत्रेकृतानांपापानां
प्रायश्चित्तंमतंमम। असावधानाहिनरादुरात्मनःकुर्वंतिपापानिकिमत्रचित्रं। १६तिज्ञानेनिवृत्तिनिस्पृहाःपेडितास्तेपि
विषाग्निमध्यगाः। भवंतिदुःखान्तभूपपश्चात्तापेनपापेनचरस्समानाः। पुनःपुनर्विषयासक्तचित्ताःशास्त्रयुक्तंदेवमप्या
त्रकाशी। स्वच्छस्मरयोविषयेषुचबुद्धिंकुर्वंतिसम्योनतुकाशिकायां। व्यवहारोपितेसम्यक्ःप्रसिद्धःसर्वतंत्रेषु। स्मृतिका

ब्राह्म परिवर्त्तेन हिरण्यं पश्चात्प्यते नरः। अहो काश्याः कौतुकं तु यस्य पार्श्वे वितिस्वरा। गृहीत्वा नामकं देहे प्रस्हरन्नामस्मृते पुनः। श्रुत्वा ध्यात्वापि मे दुःखापेन
२९ दुःखैरभिभूयते। सुखवासश्च भवति काश्यां सर्वजनप्रियः॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते काशीमाहात्म्ये प्रायश्चित्तप्रसंगे सप्तमोध्यायः॥ श्रीदेव्यु
वाच॥ देवदेव महादेव भक्तानामभयप्रद। काशीवासः सुगहनः पापानां घनलोभिनां। विषयासक्तचित्तानां केषां चन। सुखाय सर्वलो
कानां प्रवृत्तिः स्थिता कलौ। विषयैः परितुष्टानां जीवनेन। स्वार्थवेतः। प्रायश्चित्तान्तरं देवदेव सर्वं परिमन्यसे। प्रायश्चित्तविहीनस्य सा तन्ना
ना पतेत्कुवे। विभेमि श्रीनाथनुजा दृष्ट्वा शास्त्रपराङ्मुखान्। तानद्य दुःखदेवेश शशिशिरोन्ज्ञे त्वेच्छापरिग्रहाद॥ श्रीमहादेव उवाच॥ साधु पृष्टं त्व
यादेवि त्वत्र पापकृतां हृदां। निरपाराः प्रायश्चित्तहीना प्रायश्चित्तानेन नरः। प्रायश्चित्तविहीना ना यातनां वहु दुःस्वराः। तस्मात्सर्वेषु यत्ने
न प्रायश्चित्तं समाचरेत्। जैगीषव्यो मुनिश्रेष्ठस्तपस्वी समतादराः। तेन पृष्ठो हमागत्य शिष्यार्थं नत्वा तु ना। स्कन्दाद्यो वैरिकैः सङ्गैः
स्माभिः पौराणिकैः शुभैः। प्रसन्नेमां मुनिस्तोत्रा वचनेचेदमब्रवीत्। किं विधिज्ञ सुकर्मोहं देवदेव दयानिधे। आज्ञया प्रवदाम्यज्ञः सर्वज्ञ
स्य तवाग्रतः। यथा वाक्प्रेश्वरः स्वेति त्वं यं भक्तः प्रियः शुचिः। अरे यं तव नाम तत्र निर्वाणामृष्णिपाण्यतां। यस्त्वां सर्वभावेन भजते कोपि मा राम·
नवः। न तस्यास्ति यमस्थाने त्रैलोक्ये सचराचरे। जैगीषव्य उवाच॥ अयं मम दुराचारः शिष्यं पापरतः स्वरा। काश्यां वसन्नपि महान्कृतसाके २९
सं न वेदयन्। शिक्षितो वहुधास्माभिर्वहुधा ताडितोपि हि। परदाररतो द्रोही तस्करः परधनापहः। पिशुनः पापनिरतो वेदशास्त्रदूषिवान्

कृत। पितृमातृगुरुद्रोही विप्रमित्रद्रुहेव च। किंवहूक्तेन देवेश पापनिर्वचनं मया। न शक्यते लक्तुं यास्य कर्तुं पद्मयोनिणा। मया निष्का
सितः पापश्चाश्रमात्स्वाजतो गतः। किंविद्धिं किं विवेशितं हिता त्वां श्रुत्वापि शिष्टितः। न करोति यदा किं विच्छिन्नत्तिने निरितस्मयं। तदा ब्राह्मण
वहाशेषिसक्तः सर्वात्मना मया। मत्सन्निधौ विनयवान्स्वेच्छाचारो वहिःस्वरा। इति घोरतरं श्रुत्वा चेष्टितं तस्य दुर्मतेः। मत्संनिधानात्
द्वहुत्वेनोवेच्छयामि दुष्कृते। मत्तः पृष्ट्वा शास्त्राणि धर्मज्ञानमयानि च। करोषि निसंततं कर्मये नलोकः पराङ्मुखः। वहुधास्त्वं
लोके स्वः श्रुत्वा तु विनयं जव। स्वकोपपापघ्नेत्वं गच्छ वा तिष्ठवाधुना। इत्युक्तः स मया शिष्यो लज्जितः पापकृत्तमः। गन्तुं मतिं स्वान्क
नवान्विहायाम त्र काशिकां। काशी पारनिप्रत्यतोपि हरीं विन्ध्यादिकूटं समवाप्य चापं। तपश्चचाराशुविशुद्धिकाले एवं वर्षत्रयं पत्र
नाणां तु भुक्तं परं। सकादिककरं चततः श्यामो गौरावरी मे प्रार्थयी। ततोपि। नेत्रापि तस्या सुविरोधनवृतो न शर्म लेभे सुकृतं तेकसा
र्वे। ततः प्रोक्तस्तमगाग्र दुःस्वामिनमव्ययं। स्थितयस्येविमुंस्केदेनरश्शेनवाम जं। नैवैमसर्ति च कैतपः सुदं चकार च। काश्या कृत
नो पापानां सुदृश्य धर्मं व्रवद्य। एवं वहु तिथे काले स्यगमस्कुंभ भवत्। काशीविरहदुःखेन विकलः समुपागतः। हा काशि काशि हा
काशि काशिके काशिके ति च। वहुधा व्याकुलो भूत्वा पठन्स्कं रसुपागतः। वारंवारं श्रवणतः काशिनामामृतस्य हि। तेन दृष्टः का
शिवासी हगस्त्यः स्कंदएव च॥ नाना तपोभिरस्कन्धेर्नमया सत्कर्देक्षितः। काशीनामानलेना स्य दग्धपापो हि दृष्टवान्॥ इति म

ब्रस पृष्टवान्सर्वं पुनः पृष्टो मयानघं । पुनरूचे तपोधनः । पुरंदरे वारंवारं काशीति मते । अगस्त्यमागतं ज्ञात्वा स्कंदः प्रीतमना अभवत् । आगच्छागच्छ शीघ्रं मां
३० परिषस्वजे महामुने । काशिकाविरहान्मां तु ज्ञात्वा व्याकुलमानसं । ज्ञानिनामपि धीराणां योगिनां सुतपस्विनां । काशीविरहजं दुःखं बाधते
विदुषां सदा । जगदानंदहेतोर्हि हरिर्याति पुक्षन् ... धियं । स्वमशरेश्वरकाशी भाति निमेऽन्तरात्मनो । त्वं काशीवासमतत्वज्ञः शोकरार्चितमानस
वित्तरे वेधका प्रविशेते । कर्मरूपे विंध्यासितः । काशाप्रशप्ति पं काशिका शंपा वर्मनिय स्थाहि । काशीं स्मरति यः कश्चित्स एसोमम सर्वदा ह
रूकारुजितमोन स्वामिना मुनिसत्तमः । रत्वा वयघनपाना रिसंदेपमच्छकं मंजे । स्कंद उवाच । वरस्त्वागस्त्य भद्रात्मनेकंकामंकं स्वामनो
नचास्मदर्शनेनाप्यशोचितंत्वमिहार्हसि । अगस्त्य उवाच । जयदेव महादेव तनयानेहरायक । वाराणसीं याप पश्य पापरितेश्यासि
घराणसुत । स्कंद उवाच । तं मा प्यसि महाबुद्धे विंध्यं ते काशिकां शुभां । तवापि कर्म गहनं काशी सत्कारयति प्रति । नज्ञायते सत्यतरे
हि किंचित्कर्मास्ति लोकस्य सुदुर्विभाव्यं । योगारिपत्रारितयोविरूयेपृक्तमसंतेसंप्रीतिनाशिकाशी । नज्ञायते कस्य किमस्ति कर्म
स्वल्पोपि काश्यां तनुमंत्तरान्तरे वारयोपि प्रभवंति ते वस्याज्ञं त्वगी काशिकायां कुगर्वाः । विश्वेश विश्वेशशरारणं शंभो नास्मागति राम
स्त्वत्पराव्वविहाय । अनेकत्ता यारितमानसानां स्त्माकुमार्ये काशीतिवदारं नरत्वात्प्राकृतं यज्जननंतापशांतये प्रपाम्रतं पपपितुंजना ३०
नानजातिशीलस्य कृतं वा यिर्स्वाज्ञाना स्रोतपञ्चतिशोकाः स्कंदो । पुराण शास्त्र स्मृति धर्मशास्त्र विविद्भिर्न भिन्नो रिते दीनसाध्यं अजा

DR. BHAU DAJI

पथ्यापथ्याव्यमत्त्यस्महिंसाप्रस्तुदुर्मतेः । तयानयापापरतः सत्संगविप्लुतः । महापिर्चेद्विजैः पवित्रैर्न संदृश्येतो राजवेश्मनि । प्रविशेच
न्मार्गापचौर्येणसविनिर्गतः । वेश्यागृहे तेनिविष्प्लवया सह हरिवानिशं । रमतेमं रुपोविषः पिशादिभतत्वना शंकः । कदाचिद्दमपा गो
मोत पार्श्वः समय पश्यत मंचाधस्तान्नारपात्रं गृहीत्वा पीनवान्सुरां । जलबुद्ध्यापानकं तज्ज्ञात्वांतरविचारतः । किमेतद्धि मया पीतम्मे
ति वेश्यां स पृष्टवान् । तमाह सा मया नीते सुरापात्रं तु सौम्यकां तं । पुरयंस धूतं मशंधुनः पिवसकत्सकांत इति वेश्या वचः श्रुत्वाधि
कधिक प्राप्यमहत्कृतं । वेश्यासंगेनमहिरापीता ब्राह्मणसूनुना । मरणस्य ततोपिच्छ हृदयमासीत्सुदुःखिते । वेश्या सुखात्सुराणां ने
नस्य कृत्वा जगर्हतुः । आरोविपत्त तो स्मांकं संगी वेश्यारतेस्ततः । सुरापानेततो ज्ञाते नतत्स्वं किं करिष्यति । आच्छादयावः पापं ने
स्वर्णीर्हि हि नो वदू । तयोरूस्का पुनर्वेश्यागारं गत्वा प्रविश्यसः । सुवर्णी पात्रयामास तारुयामास तेच सः । वरकक्मलीलायाः
स्वाहंज्ञात्वापि सर्वबंत । सुवर्णी पात्रसे किं त्वं तमात्वं किंपत्स्यम । बुंबनेबुंबनेलग्नं वदुर्भ्यः प्रापमघ्रमे । तमपोपेत्तितो दीनो
रत्वा पार्थपसेवनं । कामशास्त्रं तपाभूर्खपवितेन करारचन । इति लीलां नज्ञाताति मम कंदर्पमोहितो । गच्छ गच्छस्व सेनाशु
पावर्त्त्रासाव संतिमे । तारपिध्यांति सर्वाल्लांतिर्लज्जं ब्राह्मणाधम । वेश्यागृहात्ततस्तर्णी हृधितो वि पासितः । पितुःसकाशम
गमत्प्रातुरप्रियकाम्यया । ततलोदारको माधोमिव्यवेपी कलितो । वंदनोर्हरिकनकमस्मरे शंतपाप्कृत । राज्ञागृह

पिर

ब्रह्म॰ ३१ घ दानी तं क्षेपेनात्मा । मिरुत्तं मम इति श्रुत्वा पिता तत्र महा दुःख समन्वितः ॥ कोमवंतौ कथं मे गः श्रुतो नेन दुरात्मना । तद्दिरणं च कुत्र
स्नेय रथं वाक्य वस्थितौ ॥ दारकाव्रचतुः ॥ अहं कुविंरस्तव्रोमेद्र पोना पितस्तये । मैत्री त्रपा णो संभूतौ रैवाद्दोष त्रपात्मि का ॥ विभस्
भागाः सर्वे हिया सार्द्रतिवि धिः कृतेः ॥ अनेनैव स्पाभव नेनिति मे सर्वमिवरि । मानप्रपद्धतिमुनेवेश्यावो दविवादिनी ॥ अतः पर
जगदेग प्यते वक्तुमेवहि । देहि यपंचास्माकं धनं शीघ्रं स्तदुःखदं ॥ नो चेत्त्वं त्वमतः साधा स्थलमेतो भविष्यति । रत्नपुत्रं तया स्मा
श्रुत्वात्मा नमपि चानघ । कृष्मांडउवाच ॥ आगच्छतमयासार्द्धं राजराजस्य संन्निधौ । पुत्रं नीत्वा गमिष्यामि शास्त्रव्यं धर्मतो मया । रा
जभिः कृतदंडास्त सुद्धौ तिमलिनानराः ॥ ताव्रचतुः ॥ पुत्रं समर्पयस्मुने किमर्थं त्वं गमिष्यसि । राज्ञो दंडं विवादार्थं नगंतव्यं क
दाचन । कृष्मांडउवाच ॥ तपासहनसंबंधरक्तकानीयतां सुतः ॥ नो चेद्दंड गमिष्यामि राजवेश्म सुनिश्चितं । ताव्रचतुः ॥ तयात
हनसंबंधो देहि मित्रसुदेशतः । अस्माभिरेव कर्तव्यं मे सेष्ट सिष्ठलत्तितः ॥ कृष्मांडउवाच । पुत्र गच्छद्विज श्रेष्ठ द्विजैः कसंसुपाकृत ।
। प्रायश्चित्तं विधापा सुराज्ञो दत्तं न वासया ॥ आगंतव्यं त्वया वत्स याहि नो चेद्यथा सुखं । ता वत्रादेतवपिता नुरुतस्तेममाघवान् । एप॰
श्री भगवानुवाच ॥ जैगीषव्य मुनिश्रेष्ठ तेन विप्रेण सुव्रतः ॥ समर्पितस्तयोः पुत्रः स्वेरसुतः सहरं नः । धार्मिका नो धनैः पुत्रैः क ३१
लत्रैर्न प्रयोजनं । धर्मसंग्रह शीलास्त्व यतस्ते काशिसंश्रयाः । पुत्रोभ्राता पिता चापि यः काश्यां पापमाचरेत् । सोत्र एव सपापा

मात्रेसाधनेन तः कृपात्मोनोवा धर्मः सो ह्यपुण्यकं तपोवा । दिना न हे का रविकार हीनात्मा याति काशीपतिराह नात्मारीनानायेकृशर
णो स्तत्र तत्र वसं सुतः । मात्र्यतेनिर हंयो नेराशाशत्तविवर्जितः । अगस्त्य उवाच ॥ श्रमाराघरिस स्त्वं वा स्थूलेवा पातकेवृमिः । कृतं का
श्यां तादृशं कथं तस्याश्रुतिकृतिः । स्कंद उवाच ॥ अविमुक्तेकृता नां तु पापानां कुंभसंभव । नरकश्च कृता वापि मयाशिव सुखारपि
निष्कृतिः स्थूलसूक्ष्माणां शिवो वा वेत्ति न चापरः । जैगीषव्य उवाच ॥ इति श्रुत्वा स्कंद मुखाज्जाता वास सत्वपं प्रश्न । सहसापामयागमप्राय
पाप्मसमशंकरं । मयापि नश्रुतारुशस्तेत्रपापकर्तानृणां । निःकृतिः शर्वसर्वेश श्रुहि चेदस्ति शंकर । श्री भगवानुवाच । जैगीषव्य
मुने त्वं मे भक्तः परमतापसः । श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञः काशीनत्वविदां वरः । नवाग्रे कथयिष्यामि काशीमाहात्म्य मुत्तमं । प्रायश्चित्तं
नास्ति किंचित्तत्र पापकृतां नृणां । अपि चैकं सुगोप्यं हितरप्ते कथयामि तत । प्रायश्चित्तं न कर्मास्ति मुने तो न विना कचित् । ज्ञानं तु
दुर्लभं नृणां विषयासक्त चेतसां । न ज्ञानेकाशिका प्राप्तं तत्सा च्छा इवतिरे हितौ । देहाभिमानिनां सौख्यं स्वर्गीणामपि दुर्लभं । अज्ञाने
दवेन ज्ञानमाच्छादयति दुर्मतिः । सत्संगेन च्छाद्यते ज्ञानमं पुमान् सूर्य एवं तव सुतः । तस्मात्वमिवयो धीरः समवेक्ष्य सम्भाजनं । नजितेंद्रि
यता लोके नंवेराग्यं विदेषापि न । विविक्तसेवा सत्संगश्च वणाद्यपि दुर्लभं । असाम्यपि मुश्रु त्तरांमाधनानि महोतिचा । भवंतिकानि विदृषेनचा
मज्ञाहतात्मनां भवंति काश्यां सफलानि तानि योज्ञावत्सका निस्तुसाधनानि । मरासराण्य रमये ममालयेम यो महाप्ने नसुसाधितानि । काश्यांमु
सि

ब्रह्म॰ तानां जंतूनामविचारितकर्मणां ॥ नस्तु खेन परां शांतिं लप्स्यात्काश्यो विचार्यहृत ॥ सुखमाप्नोति परमं परां शांतिं प्रपातिहृ ॥ प्रायश्चित्त
३१ विहीनानां न शांतिः कुत्रचिद्भवेत् ॥ किं पुनः काशिकामध्ये पापं कृत्वा सुखं लभेत ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्ते हि काशिका ॥ काशि
नो कायां कृते पापे प्रायश्चित्तं न ज्ञायते ॥ प्रायश्चित्तविहीनो यातनास्तित्सुदारुणा ॥ ज्ञानस्वरूपा काशीयं पंचक्रोशपरीमिता ॥ तस्याः प्र
दक्षिणां कृत्वा नरः पापैः प्रमुच्यते ॥ सप्तब्रह्मसमं यल्लिंगमापातालात्समुत्थितं ॥ शिवलोकोपरिगतमत्यतिष्ठद्दशांगुलं ॥ आजन्मसंचि
तैः पापैर्मुच्यते तत्प्रदक्षिणात् ॥ तत्रैव कृतानां पापानां प्रायश्चित्तं न चेतरत् ॥ प्रदक्षिणां कृत्स्नभवेत्पापो हि विह्वलः ॥ प्रदक्षिणात्रयं गत
कृत्वा पापं जन्मशतार्जितं ॥ विलयं प्रापयति न चात्र कार्या विचारणा ॥ पापवृत्तीय वसेत्सा क्षयं कृत्वा दशजन्मकृतादघात् ॥ मुक्तो भव
तिपापात्मा सद्यो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ शुभकृद्यदि कुर्याच्च मोहात्पापं ततस्ततः ॥ तेन प्रदक्षिणा काश्यां प्रसन्नेनस्तु प्रदक्षिणां ॥ कुर्यादेव
निरालस्यो ह्यानंदरसमरनस्पृहि ॥ यतस्तु ये प्रकुर्वंति पंचक्रोशप्रदक्षिणां ॥ जीवन्मुक्ताः स्मृतास्तेयोनिः पापात्काशिवासिनः ॥ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते काशीमाहात्म्ये तृतीयपिभागे प्रायश्चित्तविधिनिर्णयेषमोध्यायः ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पु
रातनं ॥ ऋषिः कृष्णोदरस्तत्र योमंडपः संगरोषतः ॥ बाल एव प्रमत्तेन पापं चरति ... वेदरक्षित ॥ पित्रा निवारितो मात्रा भ्रात्रा भ्रा राम॰
त्रिपंचशतैः ॥ असत्संगे सजतिनो विषयासक्तमानसः ॥ परदाररपरद्रोहपरद्रव्यरतः सदा ॥ परापवादकुशलो देवस्वादिवर्जितः ॥ ३२

त्मानं चेत्तेसर्गजान्यं । तंनीतानीहरदेशंतांत्यामासतुः क्रमं । सतांघमानो मूर्छतौ तु प्रापन्हस्पसमो मुने । मृतोपमितितोत्वस्मप
यत्तुलो विषमावत । पश्चात्तापेन संतप्ताव सिसंगोमसन्निधौ । सक्काविषरतुतं भीतो गतोसिद्देश्वरालये । तत्रोषित्वा तु तां रात्रिं दुःखितो
४ कृशितो ॰शं । पश्चात्तापपरीतो नु श्चनरहेषितुं गतो । पुनर्वा जीवति तु वान्तात्तादेशे सज्जामहे । पावहि चरापरावाग तावसिसंगम
तावत्तद्विजसुतो भीतो गतप्रष्ठं प्रतस्थिवान् । पंचक्रोशात्मकस्येव शिवलिंगस्य तद्दिने । प्रदक्षिणां प्रकुर्वन्नि शिवमाहात्म्यवादिनः
तत्र परिक्रमा कृता संगेन चालितः सच । तस्मिंदिने कर्दमेशसन्निधौ यात्रिकाः स्थिताः ॥ सोपि तत्र स्थितो विप्रो मंडपो मंडपो भवत् ।
गत्वोल्लंगरणीतनकृते तत्रसंशिवायतः । सर्वेश्योमाहितः सा कुसमं कुसाक्षिविनि साक्षिति । अथ यं परमशैवस्य कृष्णोदरस्तु मंडपः । पुत्रः
शिवव्रतेपरः साधुन्हसति गायति । न तस्य चेष्टितं कोपि तत्रस्थो वेत्ति तत्वतः । अनस्थवाहृतः सद्भिर्भक्तिं दृष्ट्वा वाहिगतो । सोपि चारु
विचित्रांगः सर्वेषां सुमनोहरः । वभूव सद्भक्तिपरः सत्संगेन हि जोत्तमः । विवापेमनसि ह्येवे शिवभक्तास्समंतानिद्रिपः । जातोस्मि दुष्प
पिसरापं च पातककस्युतः । स्त्रीसुवादः स्मृतो सप भवति यस्य हेमम वधन धामाहिर्लीवृश्चमोजनाछारनानि च । अनापासेनलं
ध्वेतौ ॰कुमार्गगाविस्मरा । शिवे भक्तिः सतां तुष्टिः देहस्थितिर्निराकुला । यत्प्रमार्गेण भवति समार्गः सर्वसंमतः । एवं विचारयन्नेव
यचैरिकासापमंडपः ॥ तत्रस्थो भीमचंद्राः कृत्वा काशीनिवासिभिः । प्रार्यमा भोजितः सम्यग्गाहस्थाशिवभक्तितः । उपविष्टः स्ततो
न्म

ब्रह्म॰ ३३ शंभोर्देव्याः प्रसन्नाहृतः सेवमाहात्म्यकथनं श्रवणं च कुरुतस्तुकाः। ततोपि स्कन्दनाः शैवाः कीर्तनं च कुर्वन्ति ताः। तन्मध्ये मंडपः शैवोदृत्तं
गानं चकार ह। साधुवादेन महता पुनस्तैः साधुमन्त्कृतः। तस्यापि च मनो ह्यस्य न शिवे हि निमग्नजातनं। अथ तत्रैव परिवृत्ते मार्गे च वसमंड
पः। नूतनाच्छतिगणपद्धिः स्वयमेव शिव शिवेति। पदे पदे हरिलाभतः सेवनमम्युद्दिन। अस्येहस्मात्पापानामपापश्चित्तं भवद्वया। महादेवम
हादेवेत्युदैवाशिवेतिच। स्मरन्तृत्स्मस्मीरीशां सर्वपापचरिः कृतः। तत्रैव परिवृत्ते गणौ हलिविनायके। स्वनपामात्सुरव्ययाः काशि स्थि
भक्तिविवर्द्धये। मंडपोलोलपहितः शिवनामपरायणः॥ वलाहृत्तमपि सत्कारकीर्तनं तत्परः। नाप्नाति न पिवसंभोनकुत्सापि च शौ
तः। निर्द्वंद्वः समरकृशांतो वभूव गतमाद्वमः। ब्राह्मणेन मया पालनं सुवर्णे स्वरूजं हतः। वंचितः स पिता पापो मो माता सा ध्वी च वंचिता। पा
पेनोपार्जितं वित्तं वेश्यावेश्मनि तिष्ठति। मनसा विमृश्य ततो गमनं मातुरे वच। संपृत्रे च मुद्राणां नेमात्रान्हृदयाहेत्वेनाकि। स्ताहाराम
मुनेनिद्रामिष्टाभाहारहृपोपि हि। जाता मम वराकस्य कथं पापपरिक्षयः। अनुतापे तु संतप्तो मंडपो मंडवर्जितः। तत्र परि ते गणौकुर्व
न्निःपापः समपद्यत। कश्चित्पुरतीस्मृत्स्मस्मरसाधुसंचयं। कवि इत्सलि हे वस्मरस्तिगणौ कुर्दिस है। काशी काशीति काशीतिशि राम॰
वर्णिका केशव। पाहि मां पीतांबरं नेपुरस्तेवापराधिनं॥ राम श्वरे समागम्य ज्ञात्वा संतर्पये देवताः। रामेश्वरं समभ्यर्च्य सो मनाथ ३३
नाथार्थे च। रामे राजीवपत्राक्षं सीतालक्ष्मणसंयुतं। अंजुनेन पवनं मोहम गीतानि ननारः। प्रार्थयन्नो पिगरह्रानि वर्कि विरपिरव

रकृत। ततः स चलिताः सर्वे यात्रिणः शिवतत्पराः। मंडपोपि समं काशी शिवं विश्वं प्रतस्थिवान। वृषध्वजं समागमस्नात्वा कापि
लेजले। देवं संपूज्य विधिवन्तस्थित्वा तत्र च सर्वे वत। ततः प्रभाते वाराणसीं गमेस्ना नमाप्य च गाताः सर्वे विश्वनाथं देवं श्रीपार्वतीपतिं।
मत्रं स्थित्वा महापूजां कृत्वा सर्वे महाजनाः॥ ब्राह्मनिवासो रात्रौ निस्तु शंकरानुग्रहे। मंडपोपि तथा कृत्वा मात्र मंडपमध्यतः। साष्टांगम
णातः प्राह स त्वरोमध्यगोधकृत। मया पापानि सर्वाणि महांति बहून्यपि। कृतानि तत्र च वरेत्र निष्कृतिं मम तत्समाः। यथाहं पापनिर्मु
क्तो नवामिततदुच्यतां॥ सदस्या ऊचुः॥ त्वं निःपापोसि भक्तोसि शिवयोः केशवस्य च। पंचक्रोशात्मकं लिंगं सत्संगाद्दृष्टिगोचरं कृतं। मे
त्रीवाणि समूत्स्नाघैः किं पुनः श्रवणादिभिः॥ येनकेनापि महत्पापं न विद्यते। मंडप उवाच। पित्रा निःकाशितः सोहं कथं यास्या
मि तद्गृहं। प्रतीतिकारणं किंचिद्दस्मिं चेऽसम्नंगरहे सेषपंल्लतरासम्याः। शस्तुमस्तपसंपुताः। गार्हपत्यमिदं हस्या नोनो वा किं गमने
नमे॥ सदस्या ऊचुः॥ अत्रा रयत्स्वयितस्मस्मात्वह्ननेगोरवातः। प्रतीतिः शेषा मोधरेन्नायकं संनिधौ॥ श्रीमहादेव उवाच॥ मंडपो
यमहद्दृष्ट्वा गत्वा शिवशिवेतिच। महादेव महादेवेत्युक्त्वा सं स्नीव वन्धितः। क्लेशः प्राहपितः काशिस्युहि शिवन्नंत। पशुपप
स्तु सुभगेशिष्व वाकूर्शकरप्रियः। मामसेवि नाद्भतादृश्या मंडपमात्मजं॥ उवाच वचनं भीतो म तुं सुज्ञाय मानतुरा। अहत्वेव च निर्वे
शंकथमागमनं तव। मंडप उवाच॥ आकृत्रपति सदस्या सोपि तरं च समपान्नंघं। निवेशनात्मनंदुर्लालं तद्वत्रपुरस्थतः॥ जननी मंडप

ब्रह्म॰ यस्याग्रगत्वा कृष्णांऽस्मब्रवीत्।पुत्रशोककृतनिर्वेशः शिवस्मरणतत्परः।द्वारि तिष्ठति मद्वेश्मनो नातिथिः कश्चनेतरः॥कृतनिर्वेशमनघं श्रुत्वा
॥३४॥ पुत्रेण स द्विजः॥उत्थायागात्सत्वरसारस्स्वशीशिवरूपिणीं॥रुद्राक्षमालिनं शांतं विभूतिकृतभूषणं।उवाच किं समायातः शीघ्रं पुत्रयथा महा
त्मन्।दिल्लसेनधर्मेण यापश्चित्तेन मद्रहइवेत॥मंडपउवाच।मया बहूनि पापानि कृतानि विविधानि हि।नज्ञायंते त्वया पित्रा किं यमे मेहृ
रसंस्थितैः।बलात्त्वा मा द्वपस्पैवतरस्माः शुद्धिदर्शिनः।पश्चात्ते कुरुतथात्वं मस्ते हेन मा व्रज।इति श्रुत्वा मंडपस्य वचः पत्नी समन्वितः।
मुक्तिमंडपिकां शायमरस्मैः संस्थितां शुभां।तेराहूतोद्विजवैर्धर्माधर्मविचारकैः।उपवेश्य तमभ्युत्से पुत्रं शुद्धिमाप्नवान्॥कृष्णोऽ
उवाच प्रायश्चित्तेन केनासौ शुद्धिं प्राप्नोत्यमात्मजः।प्रतीतिर्यस्य वा कास्मारने नमरह्युमते।सदस्याऊचुः॥मुक्तिमंडपिकायां स्म
त्वा मीविस्मुर्नचापरः।स चेद्धरतिवेशात्मा तदाशेकानचोत्तरं।तस्मात्पर्वदाभात्रुत्स्मृयारिष्यति चसत्तम।तराम मस्वस्तु मातः शाप्त
देवश्मसारतः।दक्रत्क्रांतस्सरस्मात्तुष्टुर्विस्तुमव्ययं॥रविंदुदिदंडपाणिं भैरवं चैव पंचमं।पुच्चापितत्त्रसुपीतामुर्कि मंडपमध्यतः
।प्रादुर्भूतामहात्मानोलोकप्रसपकाहकाः॥विस्तुरुवाच॥अयं शुद्धो महापापो मंडपः साधुसंगतः।त्वत्तत्र प्रदक्षिणां कृत्वा कीत्तें पि ब्रह्म॰
त्वा जगद्गुरुं।महात्म्यं श्रवणाज्जातेत्तेत्रस्याशुभनाशने।तस्मादयं गच्छतु स्वं गृहं पित्तृसमन्वितः।दंडिरुवाच॥काशीतिनाम जप ॥३५॥
तां शिवनाम तु संविस्तारिपापनिचयोविलयं प्रयाति।किंतत्कथाश्रवणकीर्तनवासदानैः सम्यक्प्रदक्षिणवतां पशुभस्मनाशः।

रंडपाणिरुवाच।काश्यां पापं ये प्रकुर्वंति पापात्मानो दुःखं त्राय तेनित्सुपेन।शंभोर्लिंगं प्रदक्षिणं काश्यां पंचक्रोशं नत्सारिकम्प
शुद्धाः॥कालभैरवउवाच।कार्यमस्मैततस्तु पापिनो मराकैरो।मिरंरंवहुधावश्यमेव।प्रदक्षिणीकृतमस्मागत स्वयं काशीविस्तु
द्दोनविचार्यमस्तितत्।रविरुवाच।सत्संगतः क्षेत्रप्रदक्षिणीकृते काशीकथाश्रवणकीर्तनादि।शुभप्रदं पापहरं सुवासरं कृतं सु
शुद्धोमंडपः समसमेव।श्रीमहादेवउवाच॥समासदेवैववरेरुक्तो कृष्णोऽमंडपो।प्रदक्षिणीकृतस्तुतानन्नमस्कृत्य पुनः पुनः।निःपा
पोहर्षसंयुक्तो गृहं पत्न्या समालये।प्रदक्षिणाफलं ब्रह्मन्पंचक्रोशात्मकस्य ह।लिंगस्य पत्न्या प्रोक्तं शुगोप्यं भुक्तपार्थिवं॥श्रुत्वा
माहात्म्यमतुलं पंचक्रोशात्मकस्य च।लिंगस्य दक्षिणा कार्या त्वया शिष्यशाचाहृद्धृतं।इति श्रुत्वा प्रसन्नात्मा जैगीषव्यो महामुनिः।
देवं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य पुनः पुनः।जगाम पंचक्रोशस्य यात्रार्थं शिष्यसंयुतः।पंचभिर्दिवसैः कृत्वा यात्रां समागतो मुनिः॥उ
परिष्टोविधिः सम्यग्यात्रायाः पापनाशनः।मयापुण्यकृदेवापि निर्विघ्नफलदायकः।मुनिगणाः सर्वे शंभोर्भवान्यामहितेन तदा।एत
याम्मास विधिवद्बहुप्रकारैः स्तुविस्तरैः।शिष्याः गुरुप्रसादेन निःपापः पुण्यवान्सुधीः।जातः स्कंदप्रसादेन कृत्वा माहात्म्यमुत्तमं॥श्री
महादेवउवाच।एतत्ते भिहितं देवि काश्यां यस्मात्तकेकृते।सस्यप्रणाशने शुद्धाय श्चित्तेस्तु दुर्लभं॥श्रुत्वाध्यायमिमं पुण्यं सर्वपाप
प्रणाशनं।नरः शुद्धिमवाप्नोति काशीवासं च गर्भहृत॥इति श्री ब्रह्मवैवर्त्ते काशीमाहात्म्ये सर्वप्रायश्चित्तविनिर्णये नवमोऽध्यायः ९

श्री

॥ब्रम्ह• ॥ऋषय ऊचुः॥ सूत सूत महाबुद्धे वरविद्याविशारद। यथा प्रदक्षिणा कार्या मनुजैर्विधिपूर्वकं। स्थानं वा यस्य यन्नाम सेवा च समेव च। पुं
॥३५॥ सां मीप्सितास्थितानां च देवानां दानमेव च। यथा भिमतो ताभेति याश्राते न सत्तम। सूत उवाच। एवमेव पुरा पृष्टो [illegible] भग
वांछिवया शिवः। तद्वदीपि मुनिश्रेष्ठाः श्रावं तद्विधिमुत्तमं॥ श्रीस्कंद उवाच॥ भगवन्देवदेवेश प्रदक्षिणाविधिं वद। पंचक्रोश्यां यया नाम मु
निः पापः पुण्यवान्भवेत्॥ श्रीमहादेव उवाच॥ आश्विनादिषु मासेषु त्रिषु पार्वति सर्वदा। प्रदक्षिणा प्रकर्तव्या हेतुम पुण्यकांक्षिभिः।
माघादि चतुरो मासाः प्रोक्ता यात्राविधौ शुभाः। पूर्वस्मिन्दिवसे ढुंढिं प्रजपित्वा हविष्यभुक्। प्रातः स्नात्वा हि मांसा ताविश्वेशमर्चयेत्।
पुनर्यात्रार्थमपि च शिवयोः स्तनं भवेत्। मुक्तिमंडपिकायां च संविश्य वरवर्णिनि। प्रतिज्ञां महतीं कृत्वा पूजनेन तु नंदह। कोष्णो मना
तव्या कापमनोज वित्त सुरूपे। ज्ञाताज्ञातविमुक्तार्थं पातके भो हि तापचापं च क्रोशात्मकं लिंगं सोतीरूपं सनातनं। भवानी शंकरं मुं
चलक्ष्मी श्रीशविराजितं। ढुंढिराजादिगणपैः षट्पंचाशद्भिरावृतं। द्वादशादित्यसहितं शृसिंहैः केशवैर्युतं। कालराजभवप्रभुतेंद्र्य
त्स्यादिभिस्तथा। अष्टतारैरनेकैश्च युतं विप्राः शिवस्य च। गौर्यादिशक्तिभिर्युक्तं नैकरूपास्वरक्षितां। बद्धांजलिः प्रार्थयित्वा महादे का• ३५॥
वं महेश्वरीं। पंचक्रोशस्य यात्रां वै करिष्ये विधिपूर्वकं। प्रीत्यर्थं तव देवेश सर्वपापापनुत्तये। इति संकल्प्य मौनेन प्रणिपत्य पुनः पु
नः। ढुंढिराज गणेशान महाविघ्नौघनाशन। पंचक्रोशस्य यात्रार्थं देह्याज्ञां कृपया विभो। विश्वेशं त्रिः परीत्याथ देवस्य मणिपत्य च। मोद

ध्या१

तं२

शमोदं सुमुखं दुर्मुखं गणनायकं। प्रणम्य प्रजपित्वा दंडपाणिं ततो र्चयेत्। कालराजं च प्रणतो विश्वेशं प्रजगद्गुरोः। प्रजपित्वा ततो गच्छेन्म
णिकर्णीं विधानतः। तत्र स्नात्वा महादेवं मणिकर्णीशमर्चयेत्। विनायकं सिद्धिदं पुनर्गंगासुतं जपेत्। प्रणिकर्णीतटे कुर्याद्गंगाकेशवमप्यु
त। ललितां च ततः प्रजपेद् राम धेश्वरेविधुं। सोमनाथं ततः प्रजपेत्स्वर्लीनेश्वरमेव च॥ शूलटंकं महादेवं वाराहं प्रसद्य जेत। दशाश्वमेध
लिंगं च वंदीत तत्र प्रजपेत्। सर्वेश्वरं च केदारं ततो हनुमदीश्वरं। संगमेशं ततः प्रजपेल्लोलार्कं प्रजपेत्ततः। अर्कं स्नात्वा गमाध्यन्तं प्रसंस्त्री
रंभुनद्येजेत। तेत्रैव दक्षिणी कुर्वन्तिलमात्रेण संस्पृशेत्। दुर्गाकुंडे ततः स्नात्वा यजेद्दुर्गाविनायकं। दुर्गास्य सविधिवत्तत्तसमतत्स्युरत्
मपे। प्राप्सणा चो जपेत्तत्र मधुपापस्तलद्रुकं॥ ततो जाप रसां तत्र पुरा राज्ञां वृणादिकं। कृपीश्वरजनेभक्त्या परोपकरणादिवा जप
दुर्गमहादेवं विजयकाशिनिवासिनि। सेत्रं विघ्नहरे देवि पुनर्दर्शन मस्तु ते। इति दुर्गां प्रार्थयित्वा विधकोने [illegible] द्वरं ततः। प्रजपित्वा
कर्दमेशं पंचक्रोशितिस्तित्वर्पजेत्। आरोह्य कर्दमतीर्थं तत्र स्नात्वा कृपावलोकनं। सोमनाथं विरूपाक्षं नीलकंठं ततो र्चयेत्। तत्र वासं विधा
यापौ किंचित्प्रातर्द्विजार्चनं। आहारं धर्मकार्याणि कृत्वा पुण्यपथं प्रयाणं। कर्दमेश महादेव काशिवासिजनप्रिय। तव प्रसादना
न्महादेव पुनर्दर्शनमस्तु ते। प्रातः स्नात्वा प्रजपित्वा प्रजपित्वा च महिज्ञानं। नागनाथं च चामुंडां मास्थितां कहीश्वरं। वीरभद्रं ततो
दुर्गाविकटाक्षां प्रजपेत्। उन्मत्तभैरवं नीलकालकूटं ततो र्चयेत्। दुर्गां च विमलां नत्वा महादेवं ततो व्रजेत्। नेरिके शंभुमीरिदिं

स्क.
॥३६॥ तथैव च गणाधिपं । विरूपाक्षं च पञ्चेशं विमलेश्वरमेव च । मोक्षद्वारं ज्ञानद्वारं शूलेशं नन्दमं जपेत । गंधर्वसागरं तीर्त्वा भीमचंडीं ततो व्रजेत । तत्र स्नात्वा
भीमचंडीं पयसा स्नापयेत्सुधीः । पंचोपचारैः संपूज्य ब्राह्मणान्परितोषयेत् । तत्र वामे प्रयत्नेन कुर्पीच्छेरं विनायकं । रविं रक्ताङ्गं गंधर्वं नरका
रविनारकं । शिवं प्रयत्नेन गंगासर्ववरा चरेत । मातरुत्थापस्तु स्नातः प्रार्थयेद्भीमचंडिकां । भीमचंडि प्रचंडे त्वं निमग्नविघ्नानिनाशय । न
मस्ते सकलमिष्यामि पुनर्दर्शनमस्तु ते । ततो गच्छेत्स्वरूपा रंगाणां नत्वा यथं कुलान्त्यं । तिलो स्वप्रकिरं तत्र धनधामादिसंपदे । ततो गच्छेन्महा
देवीतां ५
भीमं भैरवीं प्रभो ॥ भूतनाथं च सोमेशं प्रजपेत्तिलं धुरोत्तमि । कालनाथं कपर्दीशं कामेशं च गणेश्वरं । विश्वभद्रं चारुमुखं गणनाथं प्र
हजपेत । ततो गच्छेद्देहलीशं विघ्नहरनिवारणे । पारस्कैः एयु कैली जैः सकुमिश्रैस्तु पर्वभिः । संपूज्य छत्रयारेयं ततो देहलिविनायकं ॥
[illegible] त सार्वभौमेश पुनर्विघ्ननाथान्समर्चयेत । उद्दंडगणपं हस्तउत्कलेश्वरमेव च । हृदाणपाः सकलपोभूमिं हृष्ट्वा
रामेश्वरं व्रजेत । वरणायां ततः स्नात्वा तर्पणादि विधाय च । रामेश्वरं प्रवतिलैर्बिल्वपत्रादिभिर्यजेत । सोमनाथं च तत्रैव प्रजपेत्
रिद्वारिगातं । तत्रात्मप्रकल्प्याथ सर्वं जागरादिकं । कृत्वा स्नात्वा युरामेशं प्रार्थयेत्साशिवासरे । श्रीरामेश्वर रामेण प्रजितस्त्वं स राम.
नातन । आज्ञां देहि महादेव पुनर्दर्शनमस्तु ते । लिंगानि सुवहूत्यारो वरुणापार्श्वगामयः । प्रजपित्वा ततो गच्छेद्देवसंघनिषेविते । ॥३६॥
देवसंघेश्वरं किं विरक्ता स्थितान ततो व्रजेत । पाशपाणिं गणेशं च तत्र मध्ये समवस्थितं । प्रजपित्वा विहिश्चैव पश्चाद्विश्वरमध्याय जेत ।

एकोऽश्वमेधः प्रभु नाकृतः हेत्वात वहिःपरः स्वर्गभूमिकमात्मापो तत्र भूमिकमध्यतः । कार्पणां चतुर्दिगंशे विपोतनं स्वर्गभूमिका ।
मृतात्मत्वहि गच्छंति स्वर्गेषु कातिनं परे । ततः कपर्दिसरः स्नात्वा गच्छेच्छनैः शनैः महाप्रेतं कापिलेतु पत्रपूर्वे हृपमध्यतः । तत्र स्ना
त्वा विधानेन तर्पयित्वा पितृनथ । श्राद्धं विधाय सुश्रद्धः प्रजपेद्वृषभध्वजं । निवसेत्तत्र रात्रिं तु संपूज्य वराहिं प्रकल्पयेत । मरत्ति गणी कुलत तो
गच्छेत्तु चाम्ना त्रिसिंहकं । एवं मरत्तिणीकुलसरः कापिलपुत्रमे । वरणांच ततस्तां तीस्तात्वा वैसंगमेतुने । आदिकेशव सम्म्यंसं
गमेश्वरमेव च । विनायकं सर्वे सं संप्रजपित्वा ततो व्रजेत । कोडीकुलपर्वतं छुद्राविकिरविस्तुमुवरेन । प्रह्लादेश्वरमभ्यर्च्य
त्रिलोचनमतः परं । बिंदुमाधवमभ्यर्च्य कृष्णं पादनरेशपुर्वे । गभस्तीशं मंगलांगौरिं हृष्ट्वा ततो व्रजेत । वसिष्ठ वामदेवौ च पर्वतस्थ
रमेव च । महेश्वरं समभ्यर्च्य ततः सिद्धिविनायकं । समावरणगाट्टिका स्वजपेद्गणनायकान् । मणिकर्णीं ततः स्नात्वा गच्छेद्वि
श्वेश्वरं प्रभुं । नमस्कृत्य महेशानं प्रविशेद्देवसन्निधौ । पंचोपचारैः संपूज्य नत्वा नत्वा पुनः पुनः ॥ मुक्तिमंडपमागम्य कृतार्थस्तं व्रजे
विशेत । विस्तुचरं पाणिं चुंढिं पेरवमेव च । आदिमं गणपं श्रेष्ठं वशं जपेत्सुरेव च । मरत्तिणीकृतार्द्वान्स्मरेत्तत्र कमात्सुधीः । त्वं
यथिश्वेशविश्वात्मन् काशीनाथ जगद्गुरो । त्वत्प्रसादान्महादेव कृता क्षेत्रप्रदक्षिणा ॥ अनेकजन्मपापानि कृतानि मम शंकर । गता
नि पंचक्रोशात्मलिंगसम्यक्प्रदक्षिणेन । तद्भक्तिका शिवासे चरहितं पापकर्मणा । सत्संग प्रवणा धीश्च कालो गच्छतु नः सदा ।

Dr. BHAU DAJI
डाक्टर भाऊदाजीइत्यस्य पुस्तकम्

ब्रह्म ।हरशंभो महादेव सर्वज्ञ सुखदायक।प्रायश्चित्तं स्वनिर्दिष्टं पापानां त्वत्प्रसादतः॥पुनः पापमतिर्मास्तु धर्मबुद्धिः सदास्तु मे।इति नत्वा यथा।
३७ शक्त्या दत्त्वा दानं द्विजन्मने॥वद्धा करपुटं मंत्रमेतदुदीरयेत।पंचक्रोशस्य यात्रेयं यथावद्या मया कृता।सर्वं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादा
दुमापते॥इति प्रार्थ्य महादेवं गच्छेद्गेहं स्वकं स्वकं।न्यूनातिरिक्तदोषाणां परिहाराय दक्षिणां।दैकल्पगमसंचरद्देहे ब्राह्मणान्भोज
येत्ततः॥ततश्चागमसंचारः कुटुंबैः सहभोजनं।कृत्वात्मानं ततो ध्यायेत्कृतकर्मा भवेत्ततः।एकरात्रं तु मध्ये यः प्रवसेच्छुचिमानसः
॥वरणायास्तटे स्पेस याति परमां गतिं।द्विरात्रं मध्ये वसति यः कुर्याद्धर्मतत्परः॥प्रथमं चंडिकाक्षेत्रे द्वितीयं वरुणातटे।त्रिवसे
त्रिवसेद्धीमांततो विश्वेश्वरं व्रजेत।पंचरात्रं तु पुष्पितो मध्ये भवति पार्वति।दुर्गास्थली भीमचंड्यां रामेशे वासमृच्छति।वसतिं
यश्च कुरुते मध्ये दिनचतुष्टयं।प्रथमां वसतिं कुर्यात्कर्दमेश्वरसंनिधौ।द्वितीयां भीमचंड्यां तु रामेशे तु तृतीयकं।चतुर्थीं का
पिलतीर्थे वसतिं परिकल्पयेत।राजन्वृद्धकुमाराणां पथ्येवं वास दृश्यते।यथाकथंचिद्देवेशि पंचक्रोशप्रदक्षिणं।कुर्याद्देवन
मामारिचिंतयेद्धर्मकोविदः।स एव शुभदः कालो यस्मिन्छ्रद्धोदयो भवेत।श्रद्धा हि दुर्लभा लोके कलौ खलु विशेषतः॥श्रद्धैव तीर्थ
देवस्व श्रद्धा स्वर्गापवर्गकौ।श्रद्धयापकृतं सर्वमनंतफलदं भवेत।सतां श्रद्धा गुणवती नासतां सा फलप्रदा।काश्यां तिष्ठति यो नि राम
त्यं स्नाति भागीरथीजले।कुर्यात्संवत्सरीयात्रां पंचक्रोशस्य सुंदरि।स तत्र प्रयतो निवसेन्ममानुग्रहतः स्थली॥ ॥इति श्रीब्रह्मवै ३७

वर्ते पंचक्रोशयात्रायां दशमोऽध्यायः॥श्रीदेव्युवाच॥क्षेत्रप्रदक्षिणे देव नियमाः के भवंति नाथ।वद त्वं तारिताशेषविश्वना
थ कृपालय॥श्रीमहादेव उवाच॥प्रतिग्रहं परान्नं च परदाराभिभाषणं।परस्वग्रहणं स्नेहाहारं शय्यां स्त्रीं च वर्जयेत।श्रमतोपापि
नां संगं न कुर्यात्प्रयतो नरः॥अस्मत्समागमात्सर्वैस्तिः फलं जायते ध्रुवं।समुद्रोहपदे साकेन व्रजेद्विष्णुर्निरंकैः।परापवादं
नो कुर्यात्परद्रोहं विवर्जयेत।गुरुनिंदां शास्त्रनिंदां शिवधर्ममहात्मनां।तीर्थलिंगं तयोर्निंदां न कुर्यात्तु प्रदक्षिणे॥अस्नात
कृते पापं नश्येत क्षेत्रप्रदक्षिणात।क्षेत्रप्रदक्षिणामध्ये कृतं केन प्रणश्यते।ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चैवान्त्यजातिभिः।कांति
भिः परमं तत्कृतं क्षेत्रदक्षिणं।किं वदाने पश्यहं ब्राह्मणोऽत्यो देवं दीनानाथ पशुविधकेषु।स्त्रीमात्रयां तैलमांसादिदुष्टवेषु
र्भ क्षेत्रयात्रादिनेषु।स्नानं हृदये भक्तिनानिसुश्राद्धं वस्तु दारि।परत्र किंचित्क्षिपते कोटिकोटिगुणं भवेत।ब्रह्मचारी गृहस्था
वा वानप्रस्थो यतिस्तथा।क्षेत्रे वसन्न कुर्वीत कुर्याद्देव प्रदक्षिणां।ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तेन चापरं।वहिः कृत्वा नां पा
पानां मध्ये वापि सुरेश्वरि।प्रायश्चित्तं तरं तु सो नरश्चेन मया कृतं।वसंति देवा बहवः स्वर्गभूमौ बहिः सदा।सदा संपातये
स्विवका मार्ये दैन्य आगताः।बहिः स्थिताः प्रकुर्वन्ति दक्षिणां क्षेत्रलब्धये।मया तु गृहमासाद्य प्रविशंति हि काशिकां।सरतु
ग्रह कामे स्वयं पंचक्रोशात्मकं प्रिये।लिंगं प्रदक्षिणीकृत्य इष्टोऽहं कृपानिधिः।यस्मिन्क्षेत्रे महादेवि पुण्यं पुण्यं नरं तु वा त्र

॥ब्रह्म॰॥ ॥३८॥

नंतकोटिगुणितं भवेत्त्वैनसंशयः॥ अंतर्गेहे कृतं पापं केवलं यातनावहं॥ अन्यत्रैकृतं पापं पुराणपत्तने विमुच्यति। पुराणपत्त
नेकृतं पापं गंगातीरे विनश्यति। गंगातीरे कृतं पापं वाराणस्यां विनश्यति। वाराणस्यां कृतं पापं काश्यां चैव विनश्यति। का
श्यां चैव कृतं पापं अविमुक्ते विनश्यति। अविमुक्ते कृतं पापमंतर्गेहे विनश्यति। अंतर्गेहे कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति। वज्रले
पच्छिदाघेतस्मे च क्रोशप्रदक्षिणा। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्यात्तत्र प्रदक्षिणां। वाराणसीति संप्राप्य मासाद्याद्बहिर्गतः। देवा
न्संपूजनगामप्रदक्षिणेन प्रमुच्यति। अविमुक्तं महाक्षेत्रं सर्वदा जननीयथा। पुत्रस्य जननी लोके सर्वथा हितकारिणी॥ द्विजक
न्तवेजंतनोकाशी हापुत्रसर्वदा॥ श्रीदेव्युवाच॥ भगवन्सर्वभूतेश कृपासरितविग्रह। कृतार्थानोवरविभो तत्रसंन्यासिना
मपि। प्रदक्षिणाक्रमेतत्रा हृदिस्थीमध्यतोपिवा। नियमस्सनमंगः स्याद्यथा पापं च नश्यति। देहिनो पापसंबंधः सर्वथा नाय
तेक्रमात्। तत्काशिगाप्तजंतूनां क्षेत्रसंन्यासिनां पथ्यं॥ श्रीभगवानुवाच॥ सम्यक्पृष्टं त्वयादेवि महाहंकारनाशने॥
प्रायश्चित्तं संन्यासिनां क्षेत्रजाघौघविनाशनं। विधिवत्पूर्वमेवोक्तो नियमादिपुनस्तव। प्रदक्षिणाकृतस्तेषामवधारय तत्त्वतः।
स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य विश्वेशं विश्वपासह। मोदादिपंचकं दुंढिं दंडपाणिं च भैरवं। सर्वव्रतीगणान्स्कंददुर्गांप्रस्य चंपालनाव
ह्लिनचारिणीस्तकाग्रणाशान्तोत्समसमं॥ मध्ये प्रदक्षिणं कुर्यात्सीवरणायोः कृती। संस्पृश्य भूयविधिवत्तरजेये ध्यामतः। अथि ॥राम॰ ३८॥

तानादेवादेयज्ञफलदाः क्षेत्रपालाः प्रयत्नतः॥ एकरात्रं द्विरात्रं वा वसेन्मध्ये त्रिरात्रकं। यत्र श्रद्धान्महती वसेत्तत्र न संशयः।
प्रसहे दंडपाणेश्च सज्ञा कार्या प्रयत्नतः॥ दंडपाणेः प्रजनेन सिद्धिर्भवति नान्यथा। दंडपाणेः पत्तपते क्षेत्रसंन्यासवल्लभ। पं
चक्रोशस्य पात्रेपसि हाम्मेव तत्स्मारतः॥ अनेनाज्ञोक्रमेत्रेगागाघार्थनं दरमनेस्मृतं। प्रसहं कुर्वतो पात्रासेष्टणां भवति ध्रुवं।
आगत्य विश्वनाथस्य सज्ञा कार्या तु सर्वदा॥ श्रीदेव्युवाच॥ प्रसहं दंडपाणेश्च सज्ञा कार्या विशेषतः। किमेतद्दूरदेवेश
यावास्तु दिश्य शंकर॥ श्रीभगवानुवाच॥ काशीं प्राप्य बहिर्नैव गच्छेत्सर्वात्मना क्वचित्। यन्मुक्तात्म्यगाः स्तुस क्षेत्रसंन्या
सकृन्नतः। दंडपाणिः सम्भवत्र द्वारस्थ्वराननेः। पुनःकालांतरे देवि ऋषिभिर्नारदादिभिः॥ पृष्टोहं क्षेत्रजनितपापनाश
नमद्भुतं। तदाप्युद्दुलमे देवि प्रायश्चित्तमयामहज्ञ। उपदिष्टं महालिंगे प्रदक्षिणमशेषतः। तच्छ्रुत्वा पृष्टवान्दंडपाणिः क्षे
त्रपरीप्सवः। तदाप्रयोपदिष्टो सो महापाशुपतः कृती। क्षेत्रपापाद्विहिती पे येमयोक्तादंडपाणये। अतो दंडपतेः प्र
ज्ञाकर्तव्या प्रत्निकारिणी। पंचक्रोशात्मकस्येव लिंगस्य परमात्मनः। प्रदक्षिणाश्च पंचकृत्वा जीवन्मुक्तो भवेन्नरः। देव्युवाच।
ज्ञात्वापि शत्रु द्रुपादेव न कुर्वंति प्रदक्षिणां। तत्केनहेतुनामर्त्या उपेक्षंते महाफलं॥ श्रीभगवानुवाच॥ ब्रह्मापुण्यवतां
देवि नयोऽस्मादिभिः स्मरा। तस्माद्धर्मप्रपतंतांसिद्धात्सर्वेन चास्मतः॥ यत्र यत्र परित्यक्तेतेन नस्तत्र तत्रस्तुरवमेधतेपुनः॥

ब्रह्म· ३९

सावनानिविरघातितत्संगेपेनतत्फलम् । कपाल्रः। वैदिके परमे वैदिके यथा पामरः पुरमतत्त्वविन्तया ॥ मारकः परममोरकोयथा
रीयतेकपटभार्यया तया। मोहितोनहि विचारयत्स्पंजीवनेमरणमप्यहोवशी। एकमेककालकूटमिंद्रियंनाशकारणं। तेरवशोधि
तेपटुद्विषमप्यमृतंभवेत् । जगत्तृणीकृतस्तकालमृत्युकेस्वात्मानमापोऽस्मि वेनयोगिः। अविघ्नमेवशमलेविसृस्यशरीरसंतेमलरवेद
मोदं मुक्तोभवेदेषभवाम्यथैवपर्यैः प्रसारादपितेविमुक्तः । कः कृतमेवं प्रभवत्स्वविघ्नं फलोमनुष्याव्हुदोषमुक्तः। अथापिमुक्तो
भविता परिग्रोमजनस्मभी हांसकलेःस्वभावेः॥ सर्वोरितारप्यतिदुःशकोपेविमोहनार्थैरविलेभ्रशात्रेः। वीभत्सितेनुविषयेषुन्दर
चिघोवानुरागोभवितानरस्य। सवेद्भविष्यत्परमात्मनी शक्तोनाममुक्तोनभवेद्भवाब्धेः॥ अविमुक्तंममपत्नेनमस्तिमुक्तंसदाशिवे। अवि
मुक्तजनेशांतेमेवंतेयेहतव्रताः। विमुक्ताः परमानंदेपरेस्थितिमुपागताः। अनेकजन्मसुमहत्साधनेर्ज्ञानमुत्तमं। प्राप्नुवंतितत
देकजन्मनासाधुवासिनः। अणिमादिभिरस्पैश्वत पोयज्ञादिभिःसदा। साधितेपारत्रिकीसिद्धिःशिवमुक्तेनिरर्गला। अविमुक्ता
त्परोयोगोज्ञानेरानंजपस्तपः। नतत्रतीर्थादिनि[illegible]यमानसंतिशुभदर्शनां। अविलंबसमासाघनसजन्मान्तकामुक्तः
॥तत्रन्यासंदद्रंकृत्वावसेद्धर्मपरःसदा। तत्रन्यासपराणांतमहन्मप्यनुकालजैः। भोगैःसहापतंयात्मोदिशाचःपरमांगतिं। य राम·
थापतिव्रतानारीभर्तारमनुगच्छति। तथासाहस्मालेव्यकाशीमनुगतोभवेत्। गुरुद्रोहपरोयस्तुविप्रद्रोहरतस्तथा। ततस ३९

काशीमिच्छेतत्वदुर्भिःसाधनैर्युता। तत्रसंन्यासिनामेवंक्रमःशोक्तोमयानघे। प्रदक्षिणायाःक्रमदत्तमहापापहरःपरः॥ इ
तिश्रीब्रह्मवैवर्तेनंदवतीयविभागेएकादशोऽध्यायः॥ श्रीदेव्युवाच॥ देवदेवमहादेवसंदेहोनाशितस्त्वया। किंचित्पृच्छाम्यहंस्वामिन्प्राय
श्चित्तविनिर्णये। पंगवःशक्तिरहितारोगग्रस्ताधनैर्युताः। कामेनपापकृतःपश्चात्तापस्थितमभीप्सवः। कथंतेषांभवेच्छुद्धि
र्धनिनांकाशिवासिनां। सुकुमारशरीराणांशक्तोसाऽसमर्थापिनां। वदतेषांयथाशुद्धिर्यतनाविनिहंतिनी॥ श्रीमहादेवउवा
च। शृणुदेविरहस्यमेधर्मःसूक्ष्मोमयेरितः। नजानंतिस्थूलधियोविषयासक्तमानसाः। स्वल्पदुःखेनचमहान्महतापिफलमात्र
कः। देशकालेनयापात्रंवित्तेश्वद्दात्रिकंमहान्। करोतिस्वविचार्यैवपनकाशीभसीरति। ममपत्नेन्द्रेषुधनिनःपापिष्ठाःशुद्धिकांक्षि
णः। शिवालयःप्रकर्तव्योमहापातकनाशनः। महाप्रासादमस्त्रैवमहात्सुरवकरेसुदृढ। यत्रतिष्ठतिनिर्विघ्नंशिवलिंगंवरानने॥
॥तत्रदेवालयःकार्यःपूजाभवतिपत्र्च। शिवलिंगस्थापकानांशिवप्रासादकारिणां। यातिनाशंविनाक्लेशैःपातकान्यपिमहां
त्यपि। शिवलिंगप्रतिष्ठांयःकुर्यात्सापशतान्वितः। पातकानिविनश्यंतितस्यमोक्षोऽप्यदूरतः। कृत्वादेवालयस्यापिरत्नार्द्वविस्तु
दुर्लभा। लिंगरत्नानयाशंभोर्नित्यंसपूजापितोभवेत्। श्रीदेव्युवाच॥ तत्रपापिकृतेपापंनश्यतेवनसंशयः। अन्यानि च पापा
निनश्यंतिनदिसंशयः। प्रासादकरणाल्लिंगस्थापनात्सूजनात्प्रभो। पापनाशःक्रियानयोनिर्वाणमपिजायते[illegible]

ब्रस॰ ४० पापानि नश्यंति न हि संशयः ॥ [illegible] परम
विघ्नतात त्वयोक्ता विघ्ननाशन । ततोपि किं वित्तमहरस्ति वद त्वं शंकर ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ श्रुणु देवि रहस्यं मे कृपणो पुनुनतद्दरेत ।
अश्रद्धा दूषितमना पापभीरो नुनास्तिके । अश्रद्धल्ववेदात्मा पापात्रस्तापसाधवे । अपात्र दत्तं परमं यथाधर्मः सुमिध्यति । वाराणा
स्यां गहं स्कृत्वा स्नात्वा गया यश्च पश्यति । शूद्रायवेद विदुषे शिवविष्णुमि पापचं । निरंतरं धर्मकथा पात्र दानाप्रिपायच । विवेकिने महाविघा
युक्ताय प्रियवादिने । दानमेव स्वगृहं कारयित्वा विशेषतः । काष्ट्यां कृतानां पापानां कामये वा झ्नमा खलु । नाशः परोयं मे दि शः सु
भक्ति घरेलभ्यते । यावद्वसति विप्रेंद्रो मम भक्तिप्रुतो गृहे । काष्ट्यां दिने दिने स्वर्णकोटिभार फलं लभेत । दानेनयर वाप्नोति मृहा
दाने: कृते नरः । नरवाप्नोति विप्राय शुभं संपादिते गृहे ॥ गृहदाना द्विरा पुः स्याद्दृढ दानान्महा घहृत । गृहदानाद्विवन्सुको वेश
हृद्दिस्तथा हुपा । अर्थकामादिकं सर्वं प्राप्नोति गृहदानतः ॥ व्यपीकृत्य धनं किंचिदन्न कीत्वा भुवं शुभां ॥ गृहसुत्याप्य यो दद्यात्स
याति परमं पदं । मोविनाकः प्रयच्छेत काष्ट्यां भूमिं द्विजाय हि । तस्मान्महेशः संप्रोक्तो गृहदानान्महेशयः । उपपातक लक्षाणि म एम॰
हापापशतानि च । विलयं यांति सर्वाणि तेत्र मध्ये कृतान्यपि । मत्तस्तस्मादिदं श्रुत्वा मनसि स्वधार्यं च । द्विजाय पात्रं यत्स दद्याद्वि ४०
की पात्मानमप्यहो । अत्रेतेवर्णयिष्यामि कथां परमदुर्लभां । त्रिलोचनसमीपे तु क्षत्रियः सूर्यवंशजः । महातेजाश्च विख्याते ।

व्यापारनिरतः सदा । धनं वृद्धुच्छलेनास्य जातं कार्पण्यनीरधेः । क्रयविक्रयदोषेण कार्पण्यं हृद्दि माप यो ॥ यथा कथं चिद्दिं मेनपा
पेन धनतत्परः । न ददाति न भुंक्ते च धनं स्वल्पमपि स्वयं । नस्नानेन व्रतं किंचिन्न दानेन शिवार्चनं । पाखादिने ष पिसदा क्रयविक्रय
तत्परः ॥ तस्य भार्या प्रतादेवा दृहदासीत्तो भवत्त । स्वाधीनं साधनं कृत्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति । कुंडुवेन परित्यक्तस्तया सद्गुरपि प्रभु:
॥ वणिग्दास कृपणौ श्रीमः साध्वसा भुवि गर्हितः । अस्मान्पितृपापानि मध्ये मृध्ये करोति च । एकदा वृद्ध भानत स्म दासी धर्मकथा
परा । ज्ञाना धर्मव्यसनिनी पुत्रादि परिवर्जिता । पतिं विज्ञापयामास पुत्रार्थं पत्नवान भव । न श्रृणोति स पापात्मा धनव्ययभि
याम्हकृत । प्रार्थितोपि तया दास्यास्तु धर्म पुनः पातकी । एकदा मानिनी भूत्वा तु प्राकुः खितमानसा । किमनेन वराकेण सदाध
नरतेन च । विश्वेश्वरा वास भूमौ हि सदा धनमनाश्रयं । न पुत्रोन च कस्यास्ये पोत्रो हितकारयः । कथं भवंति वित्ता वेशवस्यः
सुदुर्लभाः । एवं विचारयेद्यावत्सा दासी धर्मतत्परा । कथं धर्मपरो मेस्यान्नावेलां काचित्सु कुक्षुः । अहो कस्य पापात्मा गच्छत्व
यमम पितः ॥ इति लोक सुखा छ्रुत्वा सुमासा चनतत्र मा । श्रुत्वा भृत्वा ब्राह्मणेभ्यो ज्ञातं मे धर्मकारणं ॥ दान्नमेव परं श्रेयः कारणं
तन्सु विशेषतः ॥ इति धर्मो पतिर्दासा चिंतयंती सुदुःखिता । आगतो धनदस्वामी दक्षाणो हम मार्जिते । निर्लिमम गेना भूसं
व्यवहारद्विवर्जिते । मयो वरं कथंस्तु मानभो कर्ममया अन्ना । तथापि सुखदा पिस्याभु संते स्वपते सुरवं दास्तुगाव । त्वहन्को

॥ब्रह्म॰ यैकारपंडुना हंस्यात्कारुजारिता। नमोक्तव्यमया किंचिद्विजेनैधनसंतपः॥ महातेजा उवाच॥ श्रुसते प्रत्यहं किं न कथयमघ धन
॥४१॥ लयः॥ भविष्यतिवरासेहेय न त्तपकथ्यां श्रणा३। हातेन श्रुस्यते स्मा भिन्नैर्मिश्रान्नं न शक्नुणा। नपायमंनेतेलारिपक्वं नश्यति किं धने।इ
ति श्रुत्वा वचस्तस्य दुःखितास्त्राणितां गता। उत्थाय चाह धिक्धिक्लोकपापं संगर्ष्टिविगर्हितं। विषं पीत्वा जलेवापि सखेजीवितमात्मन॥
असत्संगस्य सुद्धतं पापं कृपम महेतरे। अहंदासीपथ्यावेश्या बहुभिः किं न गर्हिता। त्यात्वा मां गच्छसे पापकर्यं त्वत्तो धमः परः। तं
क्षत्रियः कुलीनश्च मत्संगात्स्यद्विगर्हितः। अतः परमहं पापत्वत्संगान्नरके पते। नस्वधर्मे श्रुनिरतो नरा न व्रत तत्परः। क्षत्रिया
णां प्रक्षपरहे ब्राह्मणाणां जनेतेनिशं। अंतः श्रुत्वा नने पोज्ञारे रिज्ञाभ्रातरो॥ महातेजा उवाच॥ त्वेन ज्ञाना सि धन नं सुख सौभाग्य
गर्विता। प्रथ का ऋषिसं चिता भुंजतेस्त्र सुत्तमं। धनव्यपकराये च शत्रव स्ते मतामम। केचित्संगं न कुर्पीद्दिनजनेरुपतमरे
॥धनव्यपकृतो प्रख्यी सी रंति धनेश्वा पतः। अतोमपात्वं भापत्विरक्तितानकुलोगना। तस्मा श्रुजारपारक्षं व्ययं नेष्यति मामके
त्वं दासी मम वित्तस्य रक्षणं स्पायथा कुरुतस्य। सा दासाव दुःखः कुटुंबं परिपृच्छति। न पुत्रा व्ययकर्त्तारो न भार्या धननाशिनी। नि ॥पाप॰
त्यो पोसि त्वपा भद्रे धनरक्तापि जायते॥ अतः परं त्वस्त्रिष्ठमापान्नं परिमर्स्य चोरहि सुखिहृयेताऽवघावदन्नं पत्नेभवेत॥ ॥४२॥
इति श्रुत्वा तु सा दासी धर्मश्रवणतत्परा। त्वमी मामस्तु दुःखान्नान्न च किंचिद् वा वद॥ महातेजा उवाच॥ त्रिपे कथयपानवे तो
यथा। धनेकृस्मापकोराप्यसंवितेधर्मवर्जिते॥६

जातासि प्रियवादिनी। कथयिष्यामि पथ्यत्वं तत्र कुर्वीन संशयः। दास्युवाच॥ मया चेन्न बहु संपाप्य दुःखेकृतनापकृ। पत्रधर्मक
या विस्तोः शिवस्य च पराभवे तु। तत्र तत्रत्वया भद्रश्रोतव्या पमहंमरा। तदा तदुक्तं न मया लेघनीयं करार्वन। श्रुत्वा श्रुत्वा पतस्त्राश्रु
स्वव्यापारार्थमारतः॥ महातेजा उवाच॥ अवश्यमेवश्रोतव्या कथा धर्मे मयी मया। विरुद्धे मे कमेवात्रदात्तव्ये किं चिरं वद। तवप्रीतिः
कुतो जाता श्रवणे धर्म हानिरे। गम्यतेन मया क्वापि धनव्ययमिया प्रिये। तवस्नेहाद्गमिष्यामि सह सा सुखदायिनि। इति श्रुत्वा
तया प्रोक्तो गच्छ धर्म कथां श्रुणु। तावद्धो जनसामग्री करोमि मधुरां तव। इत्यादिष्टस्तया दास्या गतश्रोतुं कथां हरेः॥ त्रिलोचनस
मीपे तु यत्र सन्मंडली शुभा। तत्र गत्वा महातेजाः स्फपविष्टः सुदूरतः॥ अद्य किंदेवयात्रार्थं श्रवणार्थं समागतः॥ महातेजा महा
तेजा महातेजः समागतः। इत्यूचे सर्वत्र लोके सोपहासं महात्मभिः। ततो धर्मकथा शुश्राव सुद्धिरापापिनामपि। श्रवणात्सर्वलो
कानां मानंदप्रसमार्भिणी। काश्यां वसेदुर्मपरो महात्मा नवित्तकामादिपरः कदाचित्। चित्तं प्रपादेव कृतेन पापकृता बहुवस्वनचा
त्रवारः। धर्मो हि त्वं भवति प्रसिद्धः पुरातनो सौविभवो विनश्वरः। पे धर्मकामास्त दुमस्य मूर्छा पेचार्थकामा मतदस्य दुःखहर्णाः। अ
र्थार्थिनः काम सुखे पिनिःस्पृहा कुतः पुनर्धर्मसुखेपरं च। धनव्यपाद्विभ्यति पापसंचकाधनू व्यपाथ धनिनां भवत्यहेतुः। अहर्निशं
धन लत्सो विहायपयोग सेमो यावत्ता कल्पपेत। ततोधिकं पापसमूह हृदयभवमनेस्तधनिनां तद्वने हि॥ अहर्निशं धर्मपरो लभ

ब्रह्म॰ तत्सुखं स्वर्गमपवर्गं विरागोत्कं ततो महर्द्धिः कुरुते धर्मपुंजमघापुरस्पात्महितं स्मरेद्वा इति कृत्वा वचनोऽपोऽमहतो भाविताऽत्मनां। कथां
४२ तेऽसमहाते जागतः श्रुत्वा निजालयं। तस्मिन्नेव नेतयाऽऽदास्यानं कृत्वा पक्षिरत्नजा। तस्याः समस्तपरित्राणार्थं कृत्वा धर्मकथानवा। तावत्स
आगतो गेहे स्नानार्थं एव वा नजले॥ उपविष्टके न सः स्वामी स्थापितः स तया पुनः। भुंक्ष्वेति प्रार्थितः सिद्धमन्नं संपादितं मया। स
त्वस्मी मासमसंकोचा जातो किमपि चोक्तवान्॥ सिद्धमन्नं त्वया स्वामिन्न कथं भुंक्षते धुना। ततो धनाद्य वीतेक तस्याव त्वंतेव हु। महाते
जा उवाच॥ अपराधं मम नचेऽरूढ्ना सिस्वामिव ह्लभे। सहेलेन मया कापि पंक्तिः शुद्धा वराश्रुतत॥ दास्कवाच॥ किमानयेमया
स्वामिन्पाकार्थं विरतन्नया। मायच्चूर्णारैयत्किंचिदुच्यतां शीघ्रमतिमे। स्वाम्युवाच॥ द्रविणं स्वादु यत्किंचिद्वेदेह्यस्मि इति
यं। तद्दानपमहाभागेपेन तृप्यंति सद्द्विजाः। तपाद्धरिविचार्यैव न चोक्तं किमपि प्रियं। आनीय कारिता पंक्तिस्तया धर्मदर्शो
यया। भुंक्ष्वेति सप्रथोक्तः स्नो प्राहस्वामी स्वदासिकां। कथं विना तिथिं भोक्ष्ये तस्माद्दानपकं चन॥ सागता तस्तु वहिर्द्वारे पश्यती भि
त्तकान्नवकून। आहूयमानानायांति भिक्षुकाः पात्रपाणयः॥ वदंति महतामन्नं सक्तो दासीपतेः कथं॥ भुज्यते चान्न मस्माभिः राम॰
कास्यां वाह्यधिकस्य च। कृपणान्नं तु यो भुंक्ते स भुंक्ते तस्य किल्बिषं। इति श्रुत्वा भिक्षुमुखात्तया सर्वं निवेदितं। स्वामिनस्साम्यपि ४२
तदाऽलज्जितो दुःखितोऽप्यस्तं भोक्तुं प्रवृत्तः सत स्वमाजीरनाद्रूपतस्तोहोतेपि नायान्स्वनमा मासात्सात्र उपिष्यतिनः पुनः॥ मार्जा

रां स्तुनो हत्निर्गायतेन करा चन। काकारयः स्वलेनात्र ताडिता वसुधातया॥ मुक्तं तदन्नं स्वयमेव तेन दास्यैव दत्तं परिशेषितेप
तः। आपारवर्तितः सक्तनांचिताप्रे भ्रांतिशिधर्मदीनः। दासकवाच॥ कथमानेदृशी नत्वं स्वामिन्वद महामते। धनेन धुन्निर्नो
दुःखेनिवर्त्तेत न चामयाः। तद्बंधं कुशायाति सोऽन्नाहे मान संकुरु। तस्याः स्कनहद्वचः श्रुत्वा महाराजो नाम महामतिः। नाकिंचनो
वाचचतो दासीं धर्मपरायणां। शांतरुत्यापलगतो गंगायां स्नातुमाहतः। पुनर्धर्मकथाः श्रोतुं गतोऽरेवालयं महत्। महर्द्धि
राहतः सोऽपि श्रुणितस्तु कः कथाः शुभाः। चकार श्रवणं नित्यं कथानामादरेतोधिकं। तत्र कश्चिद्द्विजः शांतो शिववित्सुपराय
णः। कथाः सुविविधा शुक्के नाम्नाशांतव्रतो मतः॥ शांतव्रत उवाच॥ जन्मांतरसहस्रेषु तपस्तुल्यं समुपार्जितं। तेन पुण्य
करेणेव नरः शीघ्रं याति काशिकां। काशीदर्शनमात्रेणानि पापो जायते नरः॥ पुण्यभारे पापनाशे कृत्वा विशति काशिकां। त
न पुण्यरूपेनात्र जायते शुद्धमानसः। मनः शुद्धा मुक्त एव भवत्येव न संशयः॥ अत्रापि चेत्पापसम्भकारी भवत्यजस्त्रं हि ध
नोध बुद्धिः। त्रिलोचनलस्य भवत्यजस्त्रं स शास्त्राप्रत्रैव मृतोऽभवेत्सः। मातापितृभ्यो पि देववर्मुनीशैः कर्तुं शक्यं काशिकाप
त्करोति। नो शक्यं त न्मंत्रनीर्थादि मिर्वासस्य भ्रंयैः किं वरा के ऽप्यलोके। प्रवेशमात्रेण नरः कृतार्थः स्थित्वा पुनः पापरतो
यदा स्यात्। नरानतस्यास्ति शरीरमात्रमृते विशुद्धिर्नत्रपातनां तो। अहर्निशं चित्र चिंतत्तागणां कलत्रपुत्राद्यटहाद्दिमांतो

ब्रह्म ।विद्धं भजते नपरं काशि मोक्षैकपरथंपा सोमहरिर्गिरीशः॥ कृतः स्मृतागारितावंश्च मोत्तं करोति पत्काशिका ॥ काशहधा॥ नका
शिका शंकरचिंतकानां भवंति पापानिहृनीतिभाजो। प्रज्ञानिभाजो खलु पापराशिः संधीयते किं खलु चित्रमत्र। पतो त्रुतेदृंथदि
४३ सादिसर्वं भवसवरपं मुक्तज्ञतिपंथामा। दुयं मानस्तथारंभोरागो तोनेः स्वराहणा॥ प्रज्ञानिभाजो सततं भवेसंतेन संशयः। कृ
काशिकायां सुखरामहृतिः कृपापराशो विषयेतुहृतिः। कृ विश्वना थातुगतिः परमहा करीनमतमोपरतिः सुदुःस्वरा॥२
तिहितीये कृिकथांसवाद्धजः कृत्वाकृतिमानरहस्मनिष्ठां गत्वागृहेस पितुर्देवतानां प्रविश्य चोत्थाप स्वदेवद्वेरा निक्षिसमा
सीत्स्वप मेवपत्रनीमागतुगंगांचिमभस्मिम्पकृ। त्या तापुनर्देवगणानगरहीत्वा साआगत्यगेहे विनिधाय सम्यकृ। रामीममाभ
प्पजगामरेवंश्च। विश्वनाथं जगतो चनाथं। विश्वापयर्जो पुनरागतो गृहं नालोकयामासजनेममपि कृके। नाप्नोति कोंचिद्य
तिनोपमिसतोधनार्थं जीवो नह्यपार्यजी वनः॥ तस्य हस्ते कमरक्तस्तिकाशपो कश्चिद्द्यांसनः॥ किंपुनर्वाह्याणादिहिं धर्म
साकरः सुधिः॥ अथरेवाभ्रत्नालपित्वा चेरनादिनिवेधने। राम्मासंभूतसंभारः पकं सघुपचक्रमे। पक्का द्वितीये प्पहनि
भुक्तवानन्नमुत्तमं। शिवेरामेनिवेधाथरामी मारसवाद्धजः॥ रामिके तत्स्मारनेमामा कािचिदभा मितिः॥ त्वत्समा
नहितः कश्चित्रैलोकेसचराचरे। आगच्छतं त्वमोभो स्वदेरसपरिधत्स्व च॥ रामस्तुवा च॥ हितेन मया कृतं किं तेसंनाहि
राम ४३

हितकारकाः॥ सतांसेगा हुर्मकथा भवंति हितकारकाः। सत्संगमाहात्म्यघटकाः कथाः कृपापिथंगताः॥ तत्वस्वामिन्कथयमे
ममापि सुखदो भव। महातेजा उवाच॥ अद्यतिष्ठनमएवं तेपा किंचिच्छुमाननेसुः। सर्वं कथयिष्यामि यत्कृतं हृदयेमम। रति
कृत्वातु सारामी श्रासत्प्रेवापरायणा। अहर्निशंमहातेजाः कथार्थं भक्तिचोदयत। पश्चात्तापपरश्चासीज्जीविते मरणेतथा। ज
पशंकर विश्वेशानपरीनपरायणः। मातुह्यरत्नगंज्ञाथपतिं तेधनलोलुपं। प्रतिक्षणं शिवोशिवेति प्रवदस्मसौ। रात्रौ निद्रा
विशति तंन कथंचिदपिक्षणं। प्रातरुत्थायसपुनः। स्नात्वा विश्वेशमर्चेच। सत्समभं प्राप्य स धनी वाद्धजः परमासुदा। स
द्विरथ्यादृवः सोपकथांश्रोसद्विजत्तमैः॥ अहोमहत्वं हि सतां कथायाः श्रवणस्य च। महातेजा महापापो जातः श्रवणात
मरः॥ श्रवणेन मनुष्याणां चतुर्वर्गफलंभवेत। न श्रुतं तिरिक्षधर्मस्य वितोपि विनश्यति। द्वितीये दिवसे सोथ कथा श्रव
णातमरः। वृद्धवशंकरपरोविश्वकाशी महामरः। उपविष्टः कथां श्रोतुमेकायुः सहितार्हितः। ततस्तु तु होता महती कथा
मलविनाशिनी। महापुण्यप्रदा तत्र भोगमोक्षैकसेवधिः। शांतव्रतस्ततः शंभुं नमस्कृत्य पुनः पुनः। कथयामास सु
कथां काशिवासजनप्रियां॥ शांतव्रत उवाच॥ देवाश्च ऋषयः काश्यां राजानश्च कवल्लिनः। यत्राश्रमे जनमाणा भवंति

Dr BHAU DAJI

ब्रह्म· नवहिर्मुखाः । श्रांविन्नलोकामधुरं मदुक्तं जगद्धितं पश्यत पारमैश्वरं । विश्वेशभूयो वसति तु लब्ध्वा यया स्थितिर्धर्मपरात्र काशी
। काशी महोत्सव यत्र पममहाजनो यं संप्राथ्य यत्स्खिलसाधनसिद्धिरूपं । विश्वेश्वरे सकललोकगुरौ समर्पभद्रं पश्यमाशु भविना
४४ शमुमा महायं । काश्यां ये येन मृगदंश तिलोकाश्वीजं तेषां जापते मोक्षमार्गे । काशीयवं संस्मरं स्यन्यदेशे तानुण्यान्मा शंकरः सं
स्मरेच्च । काश्यां ये वैशी घ्रमा सुखे येन सिद्धिं प्राप्नास्ते हुतासनी भवाच्चः । देशः कालो लोकपानिस्तथा त्रयं पत्तय हत्तो य तेसंग्रहा
याता । कल्यो पद्मावस्थानं भवति पुरा भारतवृंगाया यथा सत्सेसम्पृक्प्रतिदिनं पापाः श्रुमेच यः । अतः काश्यां सुदेर्जितविविधलोलैः
गृहरतैः प्रवक्तव्यं निसं हरिहरकथासारं तत्परैः । यत्र यत्र निवसन्ति साधवो मामवैकशरणाः शिवात्मया । मानयन्ति सुकृतं तया
तकं पातकाद्य पदमुमापते भवेत् । शरीरसंस्कारकृतो महाजनो वृहस्तथाजनः शिवदर्शनार्थी । असं स्मृतेपशुपतिनोऽहरः स्वयं घ्रस
स्मृता वा भगवंतमीश्वरं । पश्येत्क्रमाच्च ब्रह्म माहिमेतिन दुःखसंगाद्रुचगर्भवासात् । विमेभिर्वारस्मतो भयाम्मरेयन्माद्युष
त्वं शिवविस्मृतीनं भोगाश्चानं विश्वनाथाद्यहृन्ति सतत तीर्थस्नानरेकार्चनं च । दानेशत्मा सत्कथा सत्प्रसंगः पापाद्भास्तः की सम·
र्तेनं शंभुनाम्नो । कृपी देव तत्रमध्ये स्थितो नानावेत्त्रीव्रापातना भैरवीस्यात् । एतच्छ्रुत्वा तु विप्रोस्या कुलाश्रमा पात्रसत्तः शीघ्र ४४
मागमसतस्त । नत्वा शंकरं हरतोस्मीति साश्चेषी कृष्णासीदुर्मनाहीनहीनः । साद्भिः चोक्तः किं वहस्या च तनेच्छ्रुहिच्छिहिच्छिहि कुर्याव

यतत ॥ कांतपीडांकिंतवशाच्चमम किंकाशीनाथः सर्वमेवात्र कुर्यात । नश्यन्ते न सुतादाराः नरदेहो गेहमेवतत । कदाचित्द्रु पकुर्वं
निवराकाः कृपणा गुरवः यथा प्रकारोऽतनते विशेश्वरो विश्वपास्त ह । तमेवभज तां तृणा प्रकाराभवंतिहि । यदाते तो उवाच ॥ अ
हं सूतेजमः पुत्रो महातेजा यकीर्तिः । क्षत्रियः कुलशीलादि युक्तः सूर्यान्वयोद्भवः । पिता मम स्वधर्मी यो वृहान्मः सज्जनाग्रणीः
। तस्यगेहे महापापः समुद्भूतो हमंसजः । धनलोभेन पापानि कृतानि सुमहांत्यपि । दासीपतिरहं त्वघपाशेणिताम्नतावधः ॥
निरितैर्वहुभिर्मार्गैः धनं संचितवानहं । संस्मात्स धनस्या शुभपापिनावगम्यते । काश्यामेव मेया सर्वसंचितपापमागतेः ।
मत्तकाश्च पितोसति पुत्राद्या ममबन्धनः । मम गेहे जारदासीसदाश्च वेगातस्परा । तथाहं पोषितः सत्सु कथाश्रवणहेतवे ।
श्रुतादिनत्रयधर्मकथापापप्रणाशिनी । विवेकदायिनी काश्यां विश्वेशस्य महात्मनः । अद्यलज्जा सुमहती जाता मम महाधि
यः । प्रायश्चित्तं वदत्वद्य येन सुद्धो भवाम्यहं । एकमेव महत्कृतपापश्चित्तं हि द्विजाः ॥ सर्वपापानि नश्यन्ति काश्यामपि कृतानि हि ।
काश्यां कृतानां पापानां प्रायश्चित्तं न विद्यते । अपते महेशो वक्ता हि भेमिहितमो ध्रुवं । अत्र वश्यं निष्कृतिर्वा च्याक्रय यातारकै
र्द्विजैः । धने नरदेहेन यथामम स्याच्छुद्धिलभ्यात्विष्णुरं तु शीघ्रं नो चेत् मासिष्यत्वशोपि रहो मनुष्यरूपेनत्तु मानवार्यः ॥ सद
स्याऽऽद्य चुः ॥ काश्यां कृतानां पापानां निष्कृतिर्न दुर्लभा । वदंति हि पुराणानि वेदाः स्मृतिगणा अपि । तथापि शंकरोणाक

ब्रह्म मस्ति किं चित्र चरमहे ॥ अद्य प्राक्षिप्यते पापं हि नरश्वासफलं भवेत् । पातकानां सुपवित्राकिं मोक्षः साध्यः सुमानवैः ॥ यद्यस्ति संचयो रा
४५ ने र कुरु धर्ममना मयं । न हि धर्मो सरो वंधु स्वर्गमप्यनुगच्छति । एषो विश्वेश्वरो देव ऋषिभिः पापभीरुभिः । काश्यां स्थितैर्म हा
गुणेर्जैगीषव्यादिभिर्मया तत् ॥ ऋषय ऊचुः ॥ देवदेव महादेव काशिवासिजनप्रिय । काश्यां कृतानां पापानां प्रायश्चित्तं वद प्र
भो नः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ धनेषु विद्यमानेषु गृहस्थ्यापि पत्सुधीः ॥ सर्वलक्षणसं पन्नं देवकार्ये विवर्जिते । विद्या तु मा ने
न मरं काशिवासि सुखप्रदं ॥ आतीर्यद्भिन्नव पापसाधवेन निवेदयेत् । अन्नवस्त्रादि संपूर्णं कुम्भं तांडविसंस्कृतं । शय्या
पीठादिसंयुक्तं गृहं पात्रे निवेदयेत् । यत्र विष्णुकथा सम्यक् मम धर्मकथाः शुभाः । सर्वं त्वं विरते तत्र पात्र वर्यं निवेदये त् ।
देवकार्ये पितृकार्ये सततं विप्रा मरणं वपत । ये गृह्णन्तु हरे सर्वा गृहाद्गृहमप्राप्य । पापानि गृहहरस्तु स्यात् हरणमात्र पि सा
गतिः । तस्मात् काश्यां गृहं सम्यक् दत्तं नाल्पमहाद्विजाः । काश्यां कृतानां पापानां शुद्धाद्यर्थं विधिरपि च । प्रायश्चित्तं शुभमे
तत्काशीवासफलप्रदं । ब्राह्मणोयत्र वसति दिनमात्रमपि स्वयं । तस्मात् क्षेत्रे किं पुनः स्यात् हुर्णीनीये फलं मया । हत्वा राम ४५
गृहं पापभीरुः प्रवृत्तिं परित्यजेत् । प्रवृत्या पुनराप्नोति संस्कारान्मात्रकान् सुत । अतस्त्वत्तम विप्रो तस्मात् लज्ज्ञात्मानम
स्थितं निर्गिरं नौ द्विपापा सुभद्रकृता पिहिधार्मिकं ॥ एतादृशमपीयं वै धर्मयुक्तं महामतिं । काशिका मोक्षप्रसवभाग्य

न्नपरं नरं । काश्यां तिष्ठामि सगणः सावधानः सदा द्विजाः ॥ अज्ञानेद्धवने यस्तु शिवालयकरो भवेत् । पाताल मर्त्यलोकेषु कृतदेवाल
यः स च । इष्टकापुंजकृद्यस्तु कीर्तिकेन नरः सुकृत । काश्यां जलाशयं किं चिद्भग्नमाद्यनीश्वराः । करोति विवशोप्यन्न कृतैः पापैर्न युज्यते ।
न तपोः साम्यमायाति सर्वेः सर्वतीर्थकृत । शिवलिंगसमीपे काशी [illegible] नाचेत्पुमान् [illegible] सुकृत । तद्लिंगप्रतिष्ठायाः फलमा
प्नोति संमतं जलाशयस्य खनने जिंगान्त्रान्तो भवत्यपि । यतः सर्वलिंगमयी काशी काशितं समस्तं ॥ शिवालयशतं कृत्वा यत्फलं प्राप्यते नृ
भिः । द्विजालयेन वैकेन तत्फलं लक्षपंपवेत । शिवं शिवालयं काश्यां कृतभंगं निरीक्ष च । अनुतापो भवेन्नित्य कर्तुः प्रीतिहरः परः । जीर्णोद्धा
रं प्रकुर्वंति जलाशयशिवालयोः । शिवाय तनलक्ष्माणि विस्तारायुक्तानि च । कृतानि तेन विश्वेशः स्थापितो ब्राह्मणोपरि । विश्वेशस्था
पिते काश्यां त्रैलोक्यं स्थापितं भवेत् । त्रैलोक्ये स्थापिते विप्राः प्रीयते सचराचरः । तस्मात् किं विद्यथा शक्त्या कृपीं हि प्राप यावत् । ते
त्रे कृतानां पापानां प्रायश्चित्तमिदं स्मृतं । लोभयुक्तो यतो देयं गृहीतां त्वमावसेत । यावत्काय संवासस्तस्मै देयं न तद्वरं । पुत्रपौत्रा
दि युक्तायकाशिवासाभिलाषिणे । शिवभक्तिपरायापि विष्णुव्रतपराय च । महापातकसंघस्य हरणे हरेत्तपं व्रजेत । अंतार्देहं गृहं प
स्कृतां विप्राय चार्पयेत । मदर्हं निर्मितं तेन रत्नमहं नसंशयः ॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवं भगवता प्रोक्तं प्रायश्चित्तं तती यक्कीर्णनामधर्षि
यो हर्षं निर्भरे काशिवासते ॥ महातेजा उवाच ॥ विधिवदत्तरा नस्यपसर्वाणु जये । यथा रघोगं गृहं यस्मै द्विजाय धनसंयुतं । ऋषय ऊचुः ॥

ब्रह्म॰ यथा कथं चिद् द्विजो वैवस्वतेदं हेतुसंतप्तधीः । सप्तवमुख्यो हि विधिर्यत्र धर्मः प्रवर्त्तते । कश्चिद् द्विजः प्रयतेप चक्रवर्मशालेति सास्मृता । तत्राप्यनंतं
भवति पुण्यं पापं च न नश्यति ॥ श्रीमहादेव उवाच । विधिं श्रुत्वा महातेजा सरहदानस्य पापस्तुत । पापाणाका पृष्टिका भिः कारया मासस द्द
४६ हे । वद्रु भिर्दिवसैः सिद्धं वद्रु चित्र विचित्रिते । तुलसीकाननं पुतं कृपस्तो पानसंयुतं । का मिष्टगोत्रः सुतपाः सदाचारः कुटुंबवान् ।
त्वरा यः णिरिरचितं गेहेति ष्ठति सर्वदा । सदाभिहितं पुकूणां तः शिवभक्तिरतः सदा । पंचयुद्देमहापाके वरिस्व रतसमीपतः । वसति स
सजीर्णस्म कृष्णया जीर्णतां गता । दृष्ट्वा तं महातेजा ब्राह्मणं प्राह दासवत् । महातेजा उवाच । किं चिद्धितस्य कामोऽहं श्रृणु विप्रेंद्र मद्
वः । शिवार्थं केन चिद्धेदं त्यापितमिति स्फुटं । तदंगी क्रियतां परिचितं अग्रिनिर्वाहमात्रार्थं तु स्वासीयैः हरजनाः सरं ॥ गदहे राम मकिं का
र्यं धनर्थ्यं त्वा महामते । धनं शेषं विना नामि परहारमुपतेरधः ॥ महातेजा उवाच ॥ श्रीतोप सर्वांश्चिप्राक्षया यथा पामामते द्विजः । तन्मु
खात्त्वं महातेजाः प्राप्य धर्मार्थमात्मनः । तैः सार्थितस्तत्र सुतपा उवाच ॥ आख्याणा श्रुति । अंगी कृतं मयाप्रायोऽयं रामा पिनवसामित
ना । सप्ताकृतुः । तस्य द्दौ नं विप्रर्षेस्त त्रिपंचभिर्नं नतं । अंतर्यामि प्रभु कॉपत्कं रियमितत्कुरुः । इति श्रुत्वा च सोसखा मंत्री कृतसराहं महतं । राम॰
महद्दानं च विप्रेभ्यो हरीरसनुतपाः पुनः ॥ प्रतिग्रहस्य पारेषु तस्य ना शाप्य निर्गमः । भितं तं भोजयामास ब्राह्मणान्सर्वसंचितैः ।
एवं महापापयुतोऽपि वा कुंजोऽरत्नाय देहं विमुच्य पापातकैः । मुक्तः सतो सौ मतिमापसंमतस्त्वाचारधर्मेन हि पापमाप । श्रुत्वा तिथ्यः ४६

६३

पापविनाशिनी कथा पापानि नश्यंति हि तस्य शीघ्रं । यः श्रावयेत्सोऽपि न पापभाग्भवेत्याप्नोति धर्मे परमार्थहेतुं ॥ इति श्री ब्रह्मवैव
र्तेऽप्रापश्चित्त विशोधहारशोध्याय ॥ ऋषय ऊचुः ॥ काश्यपालिंगानि नेकानि कारयंतानीर्थानि सर्वतः । अकृत्वा दर्शनं स्नानं प्रत्य
वायी नरो भवेत् । तानि तीर्थानि लिंगानि विदसमुनि वत्तलः । स्नाते श्रुते श्रुया त्रा स्नानाः स्पर्शानीर्थबल्लभ । सूत उवाच ॥ आवश्य
कानि तीर्थानि श्रृणुध्वं तु द्विजसत्तमाः ॥ अस्नाता मनसा पीसार विमुक्तेः स्थितो नरः । गंगास्नानं विना मेव प्रशंसंगंगाहा यस्त
र्व तीर्थे सुसंतो । गंगास्नानोपेत्तपाप्मस्य याशानो कर्त्तव्या धर्मेदृष्ट्रिनरैर्हि । मध्याह्ने मणिकर्णिकाम चक्रसरेत्तस्यैव हंतौ । पुनर्मो
हार्थ्यारिसमत्वासिद्धिहर जलो विष्णोस्तप सः तत्रसे । देवारेव मुनी श्वरा श्रुत्वायपो नामाः सुरामानवाः कृत्वा च प्रश्रातं महेशं हरगास्ते
सार्थपते तत्रसे । ततः श्रमः पंचनदं समापते निर्विशस्तं तेषु कलार्थ सिद्धि । स्नायां नरः पापविनाशदर्शमा लात्तसिद्धि प्रदमाहरेणा ॥
आदि केशव पदं परं पदं संगमं वरुणा या च गंगया । स्नातिपः स कृतव्रत रोप पत्रिविष्णु पस्माकृतापतेः । अलरं कपुरतेः कालापते
यम्बु न्नमपिति प्रयागजे । गंगया यमुना या च संगतं नतु मज्जनकृतो न मज्जतेः गंगासिसंभेदरवो निमज्जनं नरो निमज्जेन्नभवार्णवे पुनः । स्व
कामस्तिं भवे स्वयं खलु पत्र सिद्धं । गंगातीरे मानितीर्थानि से तितेषु स्नानं गंगया मिश्रतीर्हा । लिंगंतीर्थे विष्णुकालेऽप्यमेन त्रेता ताः ।
कृतमत्रमत्रलोकेः । निमानि तीर्थानि भवंति चैतान्यस्यानि याज्ञाहि वसे धिकानि । तत्रादिने कार्यं ज्ञात्वा विहाय स्नानार्यमेव प्रयतोऽभिगच्छेत् ।

ब्रह्म ।परेपरे तीर्थशतेर्गंगातीरे महर्षयः। संति ते पापरिक्षेदः केन कर्मप्रभाषते। तीर्थार्थानव हिर्यक्षेत्रेवार्थीकराश्च न। सर्वतीर्थानि देवाश्च वसं
४१ त्यत्र विमुक्तके। काश्यां नवोत्तराः सप्तपुर्यः संतिसमागताः। नवान्यस्यानि चेत्तयान गाश्च सुकृतभराः। अयप्रऊचुः। सप्तपुर्यः काशि
कायां कुत्र कुत्र च व्यवस्थिताः। ज्ञातव्यास्ताः कथं सत्तयाचार्थिभिरितस्ततः। सूत उवाच। इदमेव पुरा पृष्टः पार्वत्या जगदीश्वरः। कथयामि
य थ्याव्यासमुखाच्छ्रुतं वाचधारितं। श्रीदेव्युवाच। सप्तपुर्यः काशिकायां संति शंकर शंकर। श्रुतास्तत्रो महादेव तासां स्थानानि मे वद पा
वा रिनानि वद्भूहि फलं तासां विमुक्तिदं। एवं तं भगवान् शंभुः पृष्टो देवो जनार्दनः। पत्रत्र स्यारयादेवास्तत्र तीर्थवराणि हि। भवेत्स्वर्गे
मा श्वयैज्ञानं सर्वे सद्दुर्लभं। श्रीभगवानुवाच। शृणु भद्रे महाभागे रहस्यं काशिवासिनां। ये सर्वतीर्थसंभोगं पुण्यं पापप्रणाश
नं। सुरपते तत्र मध्यस्थाश्च नाप्यासेन पार्वति। तेषां नत्रेत्र तीर्थादावस्तरतिस्त्रयनः। भवत्सवर्णधीराणां सर्वा तु भवसान्निध्यं।
मुक्तिपुर्यः सप्तप्रसिद्धाः पतितकल्मषविह्वलाः। तासु सर्वासु गिरिजे बसाम कलपाचपः। ते सादेवेत्वय स्विशतकोटिमिर्मुक्तिदाः दुर्गाः।
ताभिर्वेष्टं सुसर्वाभिः सुष्टर्गाविस्मुनमनात। स्थितास्त्यानेत्समस्तेनिरानंतरा विमोचितं। आपि का काशिका तस्मात्पुरा याता न्महाति
दाःपुरः। काश स्वरूपा काशीयं काश्यां न्तजगत्त्रये। हिरण्यगर्भ शक्याचावशेषाज्ञीचिरात्मयः। प्रज्ञाशिताः प्रवर्तंते ब्रह्मसमाश्रितं राम
विभुं। तथा सर्वाणि तीर्थानि सप्तपुर्यश्च मानदे। वसंति काशीमाश्रित्य सामर्थ्य विवृद्धये। कः काशिकां नमेत्तेव तत्त्वं विशुद्धदर्शं ४१

कराः सुरवराः प्रसन्नो ऽहं प्रभुः सप्त तत्र राजिताः। श्रृणु पार्वति वक्ष्यामि यत्त्वं मम सर्वदा। यत्र पाद्मः सम्मुदिष्टा काश्यां तत्र वदामिते।
यो स्वामी महादेशो वृद्धारका पमिकीर्तिता। विंदुमाधव पार्श्वस्था विमुक्तीति विश्रुता। उत्तरे कोड्डत्ररतो मथुरा वरुणावधि। अयोध्या
वामुखो गणेत्वसोमेश्वरसमीपतः। यत्र रामेश्वरं लिंगं वसेत्सीतापतिः स्वयं। विभीषणादिभिर्युक्तः त्तसेवानरैरपि। स्थापिताः सुत्रेसा
ई लिंगानि परितः पृथक्। अमीसंभेरकोणोत्तु गंगाद्वारं प्रकीर्तितं। वृद्धकालात्पुरोभागे कृत्तिवासेश्वरावधि। कलिकालपुरी ज्ञेया पाद्यवंती
त्युच्यते जगत्। एताः काश्यां पुरः सर्वे देवैर्ब्रह्मादिभिः शिवे। कृत्वा प्रकाशिता काशीजनित्री भोगमोक्षयोः। यथा देवेश्वविश्वेशो यथा दे
वि च पार्वती। यथा धर्मेषु विख्यातस्तथा तीर्थेषु काशिका। प्रादुर्भूतो ऽहम वंतीयात्रा पोत्सकरी शुभा। शरत्काले विशेषेण तीर्थे गते यया प्रसं
हं दुर्धेः। मथुरा वसंतसमये गंतव्या भक्तिवर्द्धिनी। अयोध्या ग्रीष्मकाले तु तापत्रयविनाशिनी। अवंतिका हेमंते तु महापातकनिवारि
णी। मायापुरी तु शिशिरे रजोगुणविनाशिनी। काश्याः सर्वा निःसृताः सृष्टिकाले काश्यामेताः स्थितिकाले वसंति। काश्यां लीनाः स
र्वसंहारकाले तस्मात्साक्षात् मुक्तिपुर्यो भवानि। श्रीपार्वत्युवाच। विभागोऽयं महादेव कदा सम्यक् प्रवर्तते। पृथक् स्थिताः कथं पुर्यः कथ
मेकत्र संस्थिताः। श्रीभगवानुवाच। शृणु देवि परं गुह्यं यन्नाख्यातं तु कस्यचित्। काश्याः क्रमहिमा कश्चिद्विदितं शक्तिः पुरा
कृतयुगे देवि देवानां सुमहानभूत्। संवादो मुक्तिमुद्दिश्य ऋषीणां च महात्मनां। कथं जीवाः प्रमुच्यंते कथं पापक्षयो भवेत्। कथं

ब्रह्म॰ दुःखनिवृत्तिर्हि कथं सुखमवाप्यते ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एवं प्रवदतां तेषां निःश्रेयससुखार्थिनां ॥ सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भगवान्विश्वकर्मावदीत्
४८ अयोध्या मथुरा माया काशी कांची अवंतिका । पुरी द्वारावती ज्ञेया सप्तैता मोक्षदायकाः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ द्वारकायां मृता ये च संति च महाधि
पः । तेषां मोक्षो भवत्येव महापापप्रणाशनं । महापातकयुक्तापि महारौरवगाश्च ये । तेषां समागतिः मोक्षा मथुरायां वपुर्व्ययात् । सा गति
र्योगयुक्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसां । सा गतिर्विष्णुकांच्यां हि कांतिमत्सां परार्थिनां । शृण्वंतु देवा ऋषयो मम वाचं महाफलां । अयोध्यायां
मृता जीवा भवंति हरिरूपिणः । गंगाद्वारे मृतानां तु निर्वाणं निर्विकल्पितं । भवत्येव न संदेहो ह्यनेन सप्तसारतः । अवंतिकापुरी पुण्या
महाकालस्य शाश्वती । यस्यां विपन्ना विश्वात्मन् विलीयंते महाजनाः । एताः षट्सिद्धिदा नृणां रहस्यागकृतांसरा । सर्वाः सुदु
र्लभाः संसारसंभूताः पापकर्मभिः । पापिनो दर्शनस्पर्शश्रवणादिषु दुर्लभाः । तीर्थानि सर्वाणि पुरी श्रुतवसिष्ठा शिवसायतनानिय
ष्टि । नद्यो नराः सागराश्च देवाः समेता भुवनप्रपन्नाः सर्वे वसंति काश्यां त्वविमुक्तकाम्याः कामारिसंधानमहत्प्रभावाः । इत्यादिका
शीरमते मनोज्ञा तीर्थेषु चास्मिन्सुसदैवतेषु ॥ सूत उवाच ॥ इति ब्रह्मादिभ्यो लक्ष्मोक्ता देवाः सवासवाः ॥ काशीमनुसिसंधाय गताः स्वेस्वे राम॰
वर्जिताः ॥ शौनक उवाच ॥ सूत सर्वाः श्रुताः पुराणकथाः काश्याः सुदुर्लभाः । पुरीणां संग्रहोपयत्नेन वेमा ज्ञानेन सर्वशः । यस्याः अस्मा ४८
द्रहस्मात्कपुर्यो मोक्षविवर्तते । तां काशीं को न सेवेत मोक्षार्थी सर्वशः शुभां । अन्यासामपि चान्यानि तीर्थानि मुक्तिदानि परेपदे । संति निर्म

लसंज्ञानकारिणी फलवंति च ॥ सूत उवाच ॥ अथ लिंगानि वक्ष्यामि महामहिमभांजि च । यद्दर्शनान्नृणां पापजन्यः दुःखचयो भ
वेत् । अविमुक्तेश्वरं लिंगमविमुक्तफलप्रदं । यस्य दर्शनमात्रेण कृतार्थो मोक्षमाप्नुयात् । लिंगं महानेरकरं विश्वेशाख्यं सनात
नं । नमस्कृत्य विमुच्येत पुरुषः प्राकृतैर्गुणैः । मणिकर्णीश्वरं लिंगं मोक्षद्वारमपावृतं । यस्य दर्शनतः सम्यक् ज्ञानाकर्णी समाप्यते । वि
रेश्वरं महालिंगं चतुर्वर्गफलप्रदं । सर्वसिद्धिप्रदं नृणामशुभध्वांतनाशनं । केदारेशं महालिंगं देहकेदारनाशनं । केदारविन्नपुन्नाद्या
भवंति ध्वांतरूपपः । कृत्तिवासेश्वरं लिंगं वासमोक्षकरं परं । यस्य दर्शनमात्रेण मोक्षादिसुदुर्लभं । वृद्धकालेश्वरं लिंगं महाकालनि
वारणं । कलिकालमहाज्वालाजलं जीवनजीवनं । चंद्रेश्वरं चंद्रकांतमणिप्रभमयनामयं । अज्ञानध्वांतशमनं दृष्ट्वा काश्यां विराजते ।
ब्रह्मेश्वरं ब्रह्मसारपरमार्थैरुपासितं । दृष्ट्वैमहापापहरं महापापिकसन्निभं । त्रिलोचनेश्वरं लिंगं नागयज्ञोपवीतिने । दृष्ट्वा चैलो
कविभवस्त्राणी भवति नान्यथा । ओंकारेश्वरमभ्यर्च्य योगमार्गादिसिद्धिभाक् । नरो भवति चैतन्य स्वर्गः स्वर्णमनोरथः । प्राप ह्रीश्व
रमभ्यर्च्य काश्यां शिवतनुर्भवेत् । कपर्देमात्रमपि वा संगरह्णी यादृद्धिभाक् ॥ धर्मेश्वरस्य पभक्तो धर्मशरण्यो भवेति हि । काश्यां पा
पमति स्तान्न बाधते धर्मवत्सलात् । यज्ञेश्वरं महालिंगं महापातकनाशनं ॥ दृष्ट्वा काश्यां महायज्ञफलमाप्नोति मानवः । सम्यस्त
देवदारणे सर्वतीर्थमयं मे शुभे । अविमुक्तं महाक्षेत्रं सेवधीरैर्जितेंद्रियैः । काश्यां पश्यंति सततं शंकरं धर्मवृन्नयः ॥ वसंति पापान

ब्रह्म·
॥४८॥

हिकाशिकायांवसंतिचेरन्नशृतिर्नजायते। शृत्निर्भवेच्चेन्नहियातनात्तपः तपोभवेन्मोत्तसुखेतुधिक्कृताः॥ एवंमहासंकटमाप्यमुक्तिःसुमा
यवाधर्मपरैरवाप्या॥ विचार्यमेतन्हरिशंकराज्ञया पापेनकृत्याकिमपोहधीरः॥ नलोलुपाःकाम्यपराःकृथाश्रितोहिंसाःक्षमाःशत्रुपराः
सराशिवं। पश्यंतिलोकाःपरदारकारिणःपैशुन्यपाषंडविवादकारिणः। पश्यंतिपैशाचसमानदर्शपैःसदासदाचाररताद्विजप्रियाः
परोपकारिणश्चाप्यमत्ताःश्रमन्नसंसर्गविवर्जिताश्च। शिवाश्रितेपश्रुतिभिःपिबंतिगंगाजलंयेसुरवंतःपिबंति। पिबंतिपेकाशपश्टतं
सुकरैर्निजात्तमात्तुःस्तनपामवेति। हेत्वेयन्नतजतीर्थनिचयस्तीर्थानियत्रापिचेत्तीर्थत्तेनसमागमेपिनाशिवःसर्वसर्वधाता। सुतः
देवापत्रमिलंतितन्नगमनंलोकस्यनोभाव्यतेसर्वेषांतदबाधितंसुरवकरंलोकस्यकाशंध्रुवं॥ ॥इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेततीयविभा
गेत्रयोदशोध्यायः॥ ॥ऋषयऊचुः॥ काशीमाहात्म्यमनघकथयस्वपुनःप्रभो। श्रुत्वायोनैवसुभगाशीतिज्ञाताःविमुक्तके॥ सूतउ
वाच॥ ॥शृणध्वमृषयःसर्वेविचित्रांकाशिसत्कथां। कृतांव्याससुरवात्सर्वैःदेवैःशंपापनस्रवकैः॥ ऋषिभिस्तकुरुक्षेत्रवासिभिः
स्नुपपराशिभिः। पुरामनसुगेविप्रापद्मजेनहदाप्रिवः। त्वायंभुवोमहातेजामनुःशामितविग्रहः। सएकदाविषण्णात्माब्रह्माणं
समपृच्छत। पद्मजसमकामस्तेकिमागमनकारणं॥ मनुरुवाच॥ आज्ञापयगुरोमांत्वंदेवनंगंतुजगद्गुरो। कृतकृत्योस्मिभगव राम·
न्नकार्यममविद्यते॥ ब्रह्मोवाच॥ वक्तानमसिधर्मस्यकर्त्तानरनुमोदिता। कथंनिर्वेदमापन्नोभवान्धर्मप्रवर्त्तकः। मनुरुवाच॥ ४८

Dr BHAU DAJI

ब्रह्मन्काशीकाशितायेपतंतोयेयेलोकाःतेस्वरंगन्नकुर्वतेतेसुताः किंपुनर्हर्षनाशनहस्थापैवेकाशिकांसंगताश्च। अहमपिगमने
च्छयेत्वदेवःसजेनःशुभमशुभजनेयस्मात्पेत्काशिवासी। कृतिशासनकृतकार्योपत्रलोकावसंतिन्यहमपिकृतकार्योस्त्वत्रनस्मेकृतार्यः।
कोतिस्मृतिपुराणेषुधर्मःसाध्यःसतोमतं। तत्फलंदर्शनादेवकिंधर्मैःसंचितैःपुनः॥ सूतउवाच॥ एवंब्रह्मामनोःकृत्वावाक्यंपाव
हिवारयेत। तावद्यमःपापिनोहिशास्ताब्रह्माणमभ्यगात। नमस्कृत्यमहातेजाःकाशिकाशीश्वरंस्मरन्। उपविष्टोमेरुश्टंगेकृतार्थोब्र
ह्मसंनिधौ॥ ब्रह्मोवाच॥ कथमागमनंतेद्यसुनाहूतस्यशंसमे। पापिनांहननेसेवाप्रस्माकंवेदरत्नणो॥ यमउवाच॥ देवदेवनमस्तेस्तु
कृतार्थोस्मिजगत्पते। प्राणपत्नौतकेत्वत्वंसंपतिस्मामामायतः। हंतामयापापिविलोकनायस्वागतामामतमेवरवंजं। समेनपा
पंप्रकुर्वतेशुभवाक्निकाशिदर्शाविमुक्ताः। अहंतत्रमहापापकारिणोनिरयंगताः। शास्मिक्रोधवशंस्वात्पातकैःसंप्रणा
दितः॥ तावद्भुजाःकृमिभूमेरिकाइत्थमपागताः। दृष्टाश्चतेमयाऊचुःकाशींसर्वेविमोचितं। केचित्प्राप्ताःकेपिसंदर्शनेनकेचि
द्गत्वास्नात्वामात्रेणकेचित्। केचिद्देवंप्रेत्तणात्कसकेचित्स्नानंकृत्वाकेपिमुक्ताबभूवुः। पापिनोपिविधेर्विचारणैःसंविचार्य
हिगरोः परस्परं। पातनार्थमनजीवयंजदैःकाशिकाशिवचोनैर्विमोचिताः॥ ब्रह्मोवाच॥ स्वायंभुवमनोराज्ञाधर्मराजमहाम
ते। गच्छामःशंकरंशांतंपृच्छामःसमवेष्टिते। सूतउवाच॥ एवमुक्तोमनुयमौब्रह्माणासहसंगतौ॥ यातौकैलासशिखरंयत्रदेव

ब्रह्म० उमापतिः। तत्र दक्षा महादेवं प्राणिपत्य पुनः पुनः। स्तोत्रैर्बहुविधैः शंभुं जपकाशीश शंकर। उमामहेश्वरेवेश शरण्य शिव शाश्वत। इति ना
५० मभिरन्यैः स्तुत्वा स्तुत्वा जगतां पतिं। ब्रह्मरूपेनाहं तात स्तुतस्तत्र सुप्रेयोपि ते। ब्रह्मन्नेकं अथ पप्रच्छ तेन किमागमन कारणं। एतावदपि किं मिच्छं तो
धर्मराजमहं बद्ध हे। किमर्थं कामाः संप्राप्ताः सर्वे वरुणत्नुमताः। ब्रह्मोवाच। आदिसर्गे महादेव देवेशः शंभो शिव शंकर। विष्णुमुखैः सुरा
तैः कथं तु प्रसिद्यः प्रवृत्तं। त्वया किं कृपया देवः प्राग्जं ब्रह्मचारिनः। प्रथमे वेदमार्गे रागाच्छतः प्रकृष्टमसि। ततो यो जापते वेगा न
तथा मे धर्मनारिभिः। वेदो नारायणः साक्षाद्देशव्यापी सनातनः। वेदमार्गरतापेचं तं मद्भक्ता न चापरे। इदानीमन्यथे छावा प्रहता तद्दर
प्रभो। वदेति काशी प्रणामं तिकाशी गच्छति काशीं तव राजधानी। रत्नाज पद्मा नपरिक्रमस्तति कै मैनेनरायांति परं सदाशिवे। वेदराग
मा चारपरा नरा येस्स धर्मनिष्ठाः परमार्थयुक्ताः। वेददुहः पापपरापराधसहस्रयुक्ता अपि ते विमुक्ताः। भवंति काशीस्थ वनारि भि
नैरानारायणो वा भगवन्न विमृद्धे। श्रीभगवानुवाच। ब्रह्मन्वदामि ते तत्वं मविमुक्तस्य दुर्लभं। यच्छ्रुत्वा पि विमुच्यंते नराः पातकि
नोपि हि। श्रूयतु सर्वैक्रमेविद रूपेन तत्वं प्रकाशते। एकमेवाद्वितीयं तद्ब्रह्म सत्यं सनातनं। ततः पुरुषमायाद्याः स्थितं तत्र काशि राम०
रे। मायया कार्यस्थितापे तु नरायाः स्थावरोतिकाः। मायामयाभवंमेव चिन्नविन्नपसंवृताः। मद्रतत्वमयेपात्रे ब्रह्मशुद्धं सनातनं। मा ५०
यायावेश रहितमविमुक्तं तदुच्यते। न विमुक्तं स्वरूपं यन्महतत्वे तव स्थितं। तन्मयालीकृतं शुद्धं स्ववासाय महात्मने। विमला चवि

मुद्दे न विश्रामार्थं सदानघाय मलिं गानि सर्वाणि त्वं कुरुषीव सर्वतः। आनंदादुरितानीतियाने रवेमुबते। काश्यां पापसमितं दलत
हस्तेव भवेद्यथा। स्वरणघवा हो गंगा पापं पतितं तन्न न पो भवेत्। यथालोहं स्पर्शमणो पतितं कनकं भवेत्। तथा काश्यां ब्रह्मरूपं पापक्षयाच्छि
वरूपतां। ब्रह्मोवाच। एकं त्रिरंश पङ्क्तोतिकल्पमः परं पुत्तमं। कथं पापेच्छिरपुत्रेणातं काश्यां कंधियेवं। श्रीभगवानुवाच। प्रथाते जो
महाभूतरूपं ब्रह्म स्वकाशकं। उपाधि रूपमासाद्य सूर्यं लोपकं यथा रवि। अधिष्ठानानुसारेण प्रकाशं कुरुते पुनः। हिरण्यगर्भ जीवानां
यथा भेदः पृथक् पृथक्। एवं मद्रन्मयं पात्रमविमुक्तं सनातनं। तत्र ब्रह्मप्रकाशो हि न संदेहाश्रयो भवेत्। कथं नेत्र स्वप्नरणाच्छ्र्वा
तुपानस्तस्तूनानं तद्भ्रमनात्मनालयात। लीना भवे पुः परमात्मजीवाप्यकारणो कार्यमपी हनदि। दृष्टी दृष्ट्या प्रग्निरग्नौ यथा हि वायुर्वा
तेतो पतत्वं जले च। एवं स्तुद्दे कारणो काशि ह्येव जीवापाधिदरज्ञो वो विमुच्यते। अथ ब्रह्मन् त्वं भ्रूणहत्यात्रवाचो विगतकल्मषा। वेदर
त्नाकरंप ब्रह्मलोकरत्नाकरं महत। श्रुण्वंतु ज्ञापयः सर्वे भवस्थात्रिभुते भुना। अकृत्वापापनिचयं प्रभुनर्याति वहिर्नराः। ते पुनः का
शिकां प्राप्य जितेंद्रियमनोगुणाः। भवंति शुद्धात्मानः शुद्धब्रह्मस्वरूपिणः। सप्तर्णोकीर्त्तनेन काश्यां दर्शनेमो च्चवी त्तरुत। काश्यां
मृतानां हि शिवं गतानां मुक्तानवेति प्रविचारिणां ये। ते गत्कृतं काकं जगरायल्लकां महाप्रलायः। भवंति पापैः। काशी प्राप्य तं
तकाले स्मरंति मर्दजीवाः शाश्वतं विष्णुरूपे। विम्नमायोस्थूलसूक्ष्मादि देहं गेहं वा त्यक्त्वा प्राप्नुवंते तेः समुद्रैः। श्रीमांसते यममवा

॥ब्रह्म॥
॥५२॥

दर्शितेषां विचारोऽहस्य प्रयाति। संदेहभाजः खलु दुःखभाजः संदेहिनामत्र कुतः सुखं स्यात्। ब्रह्माग्निरूपा काशीपदं देहभाजां पा
निसर्वशः। दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा स्मृत्वा वापि किं पुनर्धर्मवासिनो। अहो रात्रेः स्थित्वा भवति सुकृती पापरहितः स्थिरांते यतिः श्रेष्ठस्तत्र तु
सुखमोक्षैकनिलयः। निवासं ये कुर्वंति तत्र महिकाराः अणुः तेन तेन धर्मात्मानः पुनरपि भवं यांति पुनः। सूत उवाच॥ इत्थं
कारे वदेवेशो ब्रह्माणं संशयं मम तु। काशी सेवेषु पापा मासंते रहस्यापकृत्ये। जेतु सत्कृतेन शक्ता स्ता लिंगं सस्थापयंति भवं। पुनर्न
श्छेति गमनं मया जपापि शिवस्य च। प्रसंगतो ये गमनं प्रकुर्वंत्यापारतः प्रेषणा नापि केचित्। बद्धा पि ये काशिकां संप्राप्ता स्ते
तत्र नायोः प्रतिवासरपुः। ये पश्यंति मनुजा जीवास्त्वाधिकं धने। जीवकोशः प्रथमे पांशुराशिः परे परे। स्नाने न दाने
न परिक्रमे णाशिवार्चने नापि सदा दीनेन। दिने दिने साधु कृतं समं बुद्धियथा जनः कृतकृत्यः सदा स्नाति मनाग पिवि चारेण म
नसो नियमहोपरि। अविमुक्ते भवं येषां ते मुक्ता भववंधनात्। हरत्ते त्रयं इदं विद्धि हरि ते त्रिविविचरतः। मे दृष्ट्वापि सततं सेवि
तं वेकृतं इवेत। वसत्स्वभावात्र दिनं त्रयेरःकृतोपि सिद्धोरिति निश्चयो यं। येरा दुष्टाऽहं तात्मवैरंदुःखितहक्र रपरपरास्मात्। ॥ब्रह्म॥
न क्रोधी न च मात्सर्ये न लोभः काशिवासिनो। परं परं प्रयाति नाना चाररमते मतिः॥ ॥इति श्री ब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे कल्प ॥५२॥
भेदेन काशीप्रादुर्भावो नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥ अथ पंचदशः॥ पुनर्विनोदिनी वाणी विरस्तमहामते। त्वद्वदे भगवन् स्वरूपं

र्गीयस्व नः॥ ब्रह्मक्षेत्रस्य सुमहन्माहात्म्यं मानवर्जितं। अनायासेन निःपापा त्तरंति द्विज राज्यपाः। तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं श्रोतु
मिच्छाम सुव्रत। सूत उवाच॥ साधु द्विजा महाभागा जानंति जननिष्कृतिं। अस्माद्दुःखद संसारात्र निस्तारः कथंचन। विना का
शीं प्रपश्यामि वाधितार्थ निषेविनां। पुरातन सर्वपकरी काशः कथां कथय तो मम मामगधेषु द्विजः कश्चिद्दुष्टो वाराणसपरः। तेना
द्विजानां सर्वेषां द्विजन्मनेति विश्रुतः। विद्याभ्यसन्तो गुरुं जित्वा ब्राह्मणानवमं मतः च। जानाति स पुनः कुर्वन्त कृतं समं चेतनः।
कुतं केचित्तु लश्शब्दे स्त्र वेदसिद्धांत निरेकः। स्वपुत्रान पनेक्षोतस्मान्निके मेत्थ्यप्रतिः। मकराचिद्विजवरं जित्वा वादेः पदाह
नत। निर्दिकारो महात्मा सः स्वसिद्धांत परं सुखी। हतो रेवेन किं वास्य कुवेदः यदेतत् परः। भये द्वितीया ह्वति नरस्य से
सुपस्थिते। गतेन सिन्न महाभागो द्विजजेतां जितं मया। इति मनेन तदा रम्यतः द्विजं तिद्विजातयः। कस्मिंश्चित्समये साथो
साधितार्थः कृष्णरितः। वृद्धजेत्वेव दुर्गता विजितेंद्रियमानसः। ज्वरातों व्याकुलतनुः स्मरन्नाद्यमानमास्ब। ब्रह्मणा स
तं मा प्रो ब्रह्मा भिमवरोष ततः। विभीतनष्टो परि तस्थितिं सदा च काएविप्रभुगिति प्रसिद्धः। आहूय विप्रान्मधुरैर्वचोभिः प्र
मंत्रपासे वदया विमुक्तः। ततो द्विजः कश्चिदुपागतो चिरान्नैव मार्गे णासन्न रदर्शी। तत्कुत्र गंता सिकुतः समागतो विद्यास्ति
का चित्र वचारशक्तिः। नच्छुत्वा तमस तदा सं पथिकः सं ररर्श हि। राजनं सं शास्त्र संप नं किं मे जरिति चिंतयन्। अहं भो द्भतती

॥ब्रह्म॥ र्थार्थी कृत्वा तीर्थमनेकशः॥ पुरुषोत्तमं समासाद्य गंतुं काशीं तदा जपात्॥ प्रश्नो रे कृतार्थः स च कृतार्थो न ...लभ्यते। काशीका
शीश्वरौ देवौ दृष्ट्यौ पार्वती शिवौ। वस्तव्यं च सुखं तत्र कृतकृत्यो न संशयः॥ तीर्थानि कृत्वा काश्यां तु वसेत्त्रिर्थी कुलैः सह। न तु का
॥५२॥ श्याः प्र...गीतव्यं तीर्थमित्रवसं तिपतः। इति श्रुत्वा वचस्तस्य तत्पुत्रा वचसा तथा॥ महापराधिने पापे व्रतस्य दुर्हमसत्तमं। वं चकं चात्म
परपो मा पुहर गुरुदुर्हे। नयमो काशिकां को मो पत्रामाहविमोचितः॥ पथिक उवाच॥ राजसंतो कथं घोरं नेभापिभगवद्
हं विभेमि दृष्टुं राज्यां कथमेकं तपा सह॥ राजस उवाच॥ त्वया पद्म कं वचनं तेन मन्मानसे संकृतं। पश्चात्ताप परेः स्न न काशी
काशीश्वरा विति॥ पथिक उवाच॥ योहि देवः सकमात्मा मुहूर्तंति शंकरः। सनरत्नतिमो ...ना तत्तसा दृष्टा रदर्शनात्॥ श्राग
च्छ यावः काशीं भोसपान फल दायिनीं। इति प्रचलितौ तौ तु ब्रास्त्राण ब्रह्मराक्षसौ॥ गच्छ मार्गेण तत्संगं पश्य च पथिको द्वि
जः॥ कृतं सर्वं राक्षसें त्वकथमेवेत दुःखवः। त्वगणं समय दीमें कीकथ पाश्चत्तो मम॥ राक्षस उवाच॥ मागधे पुरि द्विजो हे वो हि द्वि
जे तेति विश्रुतः। तद्द्विजाद्ब्रह्मा माश्रितावा पुरुष्मता दयं। कुतकैः कृत्रिमैर्विप्र संसयप्रत्यगीतो रे। साभिमानेः स दुष्टात्मा
धन मोग पराणाः वहु भोजन कत्रिंक क्वित्विदिव से ज्वरः। प्रविष्टं त्वं वराकं मां मरणांतः सुराद्गणाः। प्रत्यक्षस्थिते विप्र मरणा ॥राम॥ ॥५३॥
द्द्विजपुंगम चिंतय नः। त्वत्वा राक्षसत्वं प्राप्तो विम्मेत कव नाथ्यपः। केनापि सुकृतेन त्वं दृष्टवान् स्मि सुव्रते। तत्सुरा सोभवेना

मना मका श्यां स्रपि श्रुतं। काशी विश्वेश नामा स्वं सत्संगेन वतारितः। कथं न तत्ते त्र मध्यं मां नेत्ता सि द्विजपापिने। पथिक
उवाच॥ एके न रेणु नाका श्याः सुद्ध्यंति मल्लि नोजनाः। वहुभी रेणुभिः स्ना नं का रितव्यो मि मेन घाशोणे समुत्तीर्य गता वु
भौ तौ रदर्शीतः पाक्षुप तां कुतश्चित्। तैः साकं मासाद्यो देवो नदीं तौ रदर्शतुः शंकर राजकेतनं। पथिकस्तं वदिः स्थाप्य प्रवि
वेशानंदकाननं। तत्र स्नात्वा शिवेदृष्ट्वा पूर्वा शस्त्रा प्रयस्य च। पांशु प्रसृतिमा दाय पुनस्तत्स्त्रि धिंगतः। सनं दृष्ट्वा जदर्षा श्रु
त्वा रितो स्मि त्वया वृदन्तु पपात चरणोपांते त्वारितो स्मि पुनः पुनः॥ अथ तेन राक्षसं विप्रः स्नाप या पा सरे ण भिः॥ सुदृश्यं वेश
या मा स वाराणस्यां स ता पसः। तौ स्नात्वा मणिकर्ण्यां तु दृष्ट्वा देवमुमापतिं। कृतार्थौ वसतुः तत्र काशी शिवपरायणौ।
। राक्षसेन शरीरे त्यादि यादेह मवाप्स वानं। काश्यां स्थित्वा पापमो रूपं तत्स्मा मि ष्या वा रे लोकवादे न काषी तु या पाड्
तः सर्वं द्वेनेन तेन कर्मा वद्धं काशिका नो महेत। देवब्राह्मण पूजकः प्रति दिनं संलब्धां वंचित को देव्या हारविवर्जकः प्रति
दिनं धर्मो धनां संचकः। वा ह्नी नैव करोति शंभु रहितामे कांत शीलः सदा तीर्थ मायतना निका शिग हने पात्रा दिने
गच्छति। श्रीदेव परमाने रे तेच वैश्वेश्वरे परे। वसन्न हे न बुद्धिः संज्ञा तो भेद म योहि जः॥ सच्छास्त्र सत्संगः सवुद्धिः
सहृचोसत्कृत। सदाचारः पंचपूजमं चतेना वसीदति॥ इति निष्ठि मा विपुके मिश्चः प्रबुद्धि विवर्जितः॥ श्रवाप का पो कोलेन

ब्रह्म· ५३

निर्वाणजननी द्विजः । विद्याविद्योदयोता हि न विद्या वारकारिणी । जेतुं परं परं विद्या न विचाराय केवलं । आत्मारामैरपि सदा कृ
तार्थैः शांतवियद्दृः । सेव्यते काशिकारे वै सर्वावद्यविद्यात्मिनी ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ऋ
षय ऊचुः । निस्पोत्ता विधाने च वदन्तु मद्य सिसन्नम । यथा त्वेव कृतं पापं निसमेव प्रणश्यति । श्रुत्वा पुण्यहां द्विजापते
तेन सन्नयं तथा वरवरामेशधर्मशास्त्रविशारद ॥ सूत उवाच ॥ इदमेव पुरा पृष्टः पार्वत्या परमेश्वरः । यदुवाच महादेवः श्रूय
तां तद् द्विजाः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ भगवन् श्रोतुमिच्छामि जनानां काशिकास्थितिं । यथा निर्विघ्नतां यांति निवसंतः साधुसत्तमाः । दु
र्लभा मानुषा लोके धर्ममार्गरताः सदा । ततो पि दुर्लभा देव काश्यां ये च मताः स्थिताः । श्रीभगवानुवाच ॥ प्रातः प्रातः समुत्था
य हृदि राजन्नमेस्तुनः । भवानीं शंकरं पश्चात् कालभैरवमेव च । दंडपाणिं गणेशं च केशवादिस्य वेदिकाः । ततः शौचादिकं
कृत्वा दंतधावनपूर्वकं । स्नानं कुर्यात् ततो हिमोम्भसा दिव्यपथोदितं । ततः संध्यातर्पणादि विधाय स्वाधिकारतः । विश्वे
श्वरं स्मरन् गच्छेत् स्नात्वा साधनसंयुतः । आरोहेत् मंडपे संप्रविश्य तत्र स्थित्वा यजेत् श्रीभवानीं । सांगोपांगं मांग
मोक्तैर्विधानैः स्नानं त्वा प्रार्थयेत् पत्नीश्च । ततो हि हिंगत्वा मधुरतरैर्वेद्यविभवैरुपास्य स्नातं विविधं पविघ्म
धिशमनं । अयं नियमः प्रोक्तो विधिरतुलसौख्ये कतुरवरस्त्वं तत्र यत्नो यस्य प्रभवति स किं सौख्यनिलयः । गच्छेत्ततो वि

राम· ५३

श्वपतिं महामतिः मरस्निग्धीकृतस्तु तारतीर्थे । स्नात्वा ततो दंडपतिं प्रणम्य संदर्श्य निर्वाणगतं च पंचवक्त्रं । ततो विश्वेश्वरं नत्वा स्ना
पयेत् संचकैः शुभैः । स्नापयेच्च ततो गांगेस्तोयैः रुद्रपुरस्कृतैः । गंधपुष्पप्रधूपैश्च दीपैर्नैवेद्यकैरपि । नानाविधैश्चोपहारैर्यथावि
भवसत्कृतैः । सह्यापिता महादेवं काशीनाथं जगद्गुरुं । प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा प्रणम्य दंडरूपेण वा । जपविश्वेश्वरविद्याधारावैश्वरूपादि
स्तुभिर्यथा परेव महादेव देवाधिदेव दिव्यरूपदीनानाथैक शरणागतवत्सल जरसाधिता खिलकार्यकापीतीतकारणकारणका भाति
त्रराणरहन्करानवांतकरवारिताखिलदारिद्र्यनितें दिपप्रिय पतिते द्विपैक गम्यकाशीस्थस्या देवर्जंगम्य निर्वाणदायक त्रिदशानम्य कका
शिकाप्रिय भगवन्नमस्ते । इत्यादिनामवतुलैः स्तोत्रैः स्तुत्वा पुनर्नमेत । निर्वाणमंडपे स्थित्वा विष्णुं नत्वा पुनः पुनः । देवसद्दक्षिणो
भागे साक्षान्मुक्तिः करेस्थिता । यदुच्यते तत्र शुभाशुभं वा नरैः समस्तानि हरे सुमंडपे । तत्र वृद्धिं सुतरां प्रयाति तस्मात्तत्रयाति
वर्हे हि पश्चिते । ये स्मरंति महाविष्णुं ये स्मरंति सदाशिवं । त एव तत्राधिकृतान्ये पापकृतवादिनः । अन्यत्रापि वरं ते किं जनाः सुकृतका
रिणः । किं पुनः काशिकामध्ये तत्र गेहे ततोपि हि । ततोपि मंडपे देव निर्वाणपदसंज्ञके ॥ इति देवं समभ्यर्च्य गच्छेद्यत्र सविश्र
यंत । विश्रामः सत्पुरस्मो विश्रामः शिवकीर्तनं । विश्रामो लोभहननं विश्रामः साधुसंगतिः । संसारदावदहने पतितानां स्व
कर्मभिः । काश्येव शरणं नान्यन्मुक्तानामपि पार्वति । काश्यां तिष्ठामि सततं विश्वेशोऽहं जपाम्यहं । दिवामिता रक्तं नित्यं मिवड

ब्रह्म
५४

श्रूयमाणे ततः ॥ अविमुक्ते स्वयं ब्रह्मन्नारायणादिभिः ॥ फलं प्राप्तं तदेवाद्य सर्वसामर्थ्यलक्षणं । विमुक्ते मया देवि विविष्णुना ब्रह्मणा
तथा । देवेंद्रादिभिर्देवैर्ऋषिभिर्मुनिभिस्तथा । राक्षसासुरनागैश्च गणगंधर्वकिंनरैः । येवेतन्नाम्ने तेनैतत्क्षेत्रमविमुक्तमवाप्य च । वि
चार्यते पैःस्वविविक्तमतेः शास्त्रैस्तथा जीवन्मुक्तलोके । तद्रूपं वा सारितस्तवं च नश्वरं विनश्वरं देहयुगं च सत्वरं । ते न ज्ञानंति मुनि
वास निवास भूमिं वाराणसीं विविध तीर्थनिषेवितां तां । आनंदरूद्रविवेकविशेषितां चेतापदे यां त्रिपुरिश्वरः तां निषेवितां च । न
यास्तु नो नापि सुगुरूपदेशतो न सत्सुखाभ्यापि भवाब्धिमज्जनात् । ज्ञात्वा विमुक्ते प्रवसेत्सथापि ये तेऽपि स्फुरेद्ब्रह्मसुखस्य भाजनं । ज्ञा
त्वा ज्ञात्वापि देवेशि योऽस्त्यत्र तं परिषेवते । तस्मात्तु कुरुते कोपमविमुक्तं तथा त्वया । माज्ञानी यथार्थवादं त्वत्प्रमत्तत्वविनिर्णये । आत्मा
काशीत यद्येतन्नत्वं तथा देवो जनार्दनः । अनाहतं ज्ञानमेतत् राहतंत्वं स्तुवते । अनात्मनिरतिर्नैव भवेज्जीवेयथा मम । अतो जीवो
ऽस्य परमात्मविमुक्तेश्वरः शिवः । अविमुक्तः शिवः सोऽहं विमुक्तात्मनं विके । अविमुक्तं तथा क्षेत्रं तत्रासमासकृतं तथा । अविमु
क्तः स्याद्वरात्तु तथान्यतीर्थगामिनः । परात्परं परवाराद्वा परदारास्तथा धने । अदानादारविदेष्या भस्मात्सस्मात्तु दीनता । दशरो
षा महादेवि वर्ज्याः काशिनिवासिभिः । क्षेत्रे परानंदमये नक्तविदुःखं करातिडवतीति महसं वितितप्रवित्राविषपात्तु राजनः
स्वपंकनादुःखगणात्तेपरं । चतुर्भुजं शेरखगदाद्यलंहृत्सहृषीकेशमनंतमाद्यं । अपः प्रपश्येत वल्लुरात्तसेश्वरः प्रकाशमा

राम
५४

DR BHAU DAJI

५४

नं विषयविज्ञद्दत्त्मायस्थितमतेपेनतथैवतस्य मनः प्रपश्यतस्यतत्स्वयं ततः । अतो विहाय पाशुतमस्तं चिंतनं मामीश्वरं चिंतयतो न दुःखं ॥ श्रीदेवकावा
यात्राविधानं स्थितिकारणं परं कृतेम पापांकरमुक्तिसाधनं । अतः परं तव विश्रांतिस्थं यिंव हस्वकाशंप्रमरीनवंधो । किमाश्चर्यं ब्रह्माणि त्वयि गु
रुगुरोप्रीतिरधिका मवेल्लोके यस्माप्य तुलसुखसारमलभते । अहं तामाराध्यप्रवि लसतु माकांतचराग्रपश्यसर्वीत्मन्प्रकटप
रमानंदरसरने । ज्ञानं महामोहविमिश्रितेस्मिन्संसारमार्गे प्रबलं नमेति । संसारमार्गेऽपि कुष्यसद्गुरुः त्वां प्राप्य पेछं कस्मा गमार्गे ।
गुरुर्गरीयान्सर्वोपायदेशतोपात्रार्थपेराश्रितः संसवासितं । शिष्यो गुरुस्तौ यदि चेत्तु गहुरुं संस्मृत्य वैन्नसमियात्तगह्तुरुं । काश्यां स्थित्वा
नांद्वेशसाधनानि वरस्वभेद्भि रंकुशत्वात्पापानां न तुखायकत्सवेन ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ योगेश्वराराधनतो विरक्ता गुरुप्रसन्ना परमा
र्थदृष्ट्या । असत्कथाः सत्तु नव जनातुयारा स्मिन्नवुध्याशिवनामकीर्तनात् । आहास्तु ध्यास्तु भावयोन शंभा मास्सराचारनयेनदानैः
यल्लोभ
कामादिक्रिवर्ते ते न क्रोधादिमात्सर्यमदादिवर्जितैः । मानापमानादिविवादवर्जितैर्जनैः परं देवमुमासहायं पश्यत्स्थो तुग्रदृष्मेतिसं
कुरात्का श्रंशात्सु रवं वा समवाप्नुयाद्दूरं । एतैर्विशिष्टैः खल्वुसाधनैर्युता विश्वेश्वरस्याक्तवतेमहात्तः । मत्प्रत्तुरारादिगटरादिसक्तः पश्यति
नाथुरतः सं प्रकाशं प्रपश्यति ये केवलपाशसंस्थापा गुहं गुरूणामधिपं शिवं गताः । केदाःस्मिप्रत्लफलभैस्सपयोन्नतेर्हिकालेनयंतिस्त
धियामरस्तुत्रतापे । तेषुदृत्तुदृहरेयाः परमं पवित्रं ज्योतिर्भवंतिपरमे नत्तुलो लुपाद्याः । नभक्तिभाजो नचपुराणभाजो जितेंद्रिया नैव तपोन

ब्रह्म· योगाः। नधर्मनिष्ठा न चैरे स शांतिर्येषां तु तेरे स भाजो मनुष्याः॥ अहर्निशं वित्तपराः प्रतारकाः भवंति काश्यां परियापनिष्ठाः सुसंगटही
५५ नैः खलु पापपंथे भवंति पैशाच्यसदुःखभाजः॥ त्रिविधोपि कृतो धर्मो महापातकनाशनः। अधर्मस्त्रिविधो देवि महापातककृद्भवेत्। अ
धर्मशास्त्राद्वहूनां धर्मशास्त्रास्तथैव च। कृत्वानुरूपं इह फलं लोकिं केवेस्मिके भवेत्। अनंतजन्मागहने संसारे दुःखसागरे। अनुभूया
पि दुःखानि पुनः पापे प्रवर्त्तते। जनः कथं न दुःखी स्यात् पिशाचपदभोगभाक्। तयोस्तयोर्महादेवि दुःकृतं क्रियते हि यत्। परिपा
कोस्तु भस्मस्य सर्वपाणाम् अपुतत्रयं। यः काश्यां कुरुते पापं जनो मोहमदान्वितः। आवयोः काज्ञा जनस्य रुद्रपाणोर्गणो शितुः। अपराधी
दुराचारः कथं सिद्धिमवाप्नुयात्। मयापि यत्रसततं कालराजादिविपुनः। स्थापितः सावधानेन काश्यामानंदभोगिना। यथानानुरूपाह
त्रिर्हिंसो भवेत्पुरुषस्य च। नहि ह्यग्निहोत्रशालायां क्षिप्यते मलमोचनं। आगोरहस्ये महेश्वर यो विमुक्ते मुमुक्षुभिः। यथा न मर्मं परस्याभक्षाजिते
न्द्रियमनोगुणैः। भया त्वनुध्यायलवश्च धर्मभावास्तु नः पुनः स्वारपरो विचार्य। करोति पापं नहि तस्य शांतिर्दुःखार्णवाद् दारुणात् ताडना
च्च। वैराजत्या निश्चितं तु दृश्यो त्रमोत्र मध्या विश्वसितावृसंतिः। तेनैवदेवेन निवारिताः कथं पापात्रिहन्ता नभवेत् स तद्धिरः। काश्यांय
या पापकृतो महद्भयं काश्यां तथा पुण्यकृतो महत्सुखं। अतः सुखार्थं प्रयतेत धर्मतो जीवन् जनो पातितः ततः परं पदं। कृतेका राम· ५५
तानिनिष्ठा वसेतित्रेतायांप ज्ञरा नप्रधानाः। रजाः सनेहा परेतु प्रकुर्वन्ति धिरानं केवलं मोक्षहेतुः। यथा शक्त्या दानमन्त्रप्रयुक्तं

सिद्धिं कुर्यान्नमनसः सिद्धिरूपां। प्रतिग्रहं पापदं लवंवदंति वेदा दानं शुद्धिहेतुं कृतज्ञाः। अतो न गृह्णीयात् तिमहत्सुभावाधर्मार्थमप्या
त्मसुखार्थमेव च। सौरकुंडे वस्त्रभक्तमन्नं नैश्चया हारमात्रं प्रतिगृह्य मे वा वस्त्राद्यलंकारधनादिसंग्रहात् क्षमेति कुर्यात्तिरस्मृतिपापैः
ततोधिकं धनधान्यादिकं विप्राः समात्मप्रतिपत्तिहेतोः। प्रतिग्रहेण त्वकृतोन मुक्तये पापायकाश्यां भवेत्कथंन। विघ्नः पतेद्धेरधिकं
विप्रक्लृप्तं किं तत् त्रिपापाः परवित्तलोलुपाः। अतः स्वधर्मान्न परप्रतिग्रहान् जीवेत्काश्यां सकलो मुमुक्षुः॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते उत्तर
परिभागे शिवगिक्रमो नाम पंचाशोध्यायः॥ ॥ अथ पंचक्रोशः॥ ॥ अथ वक्ष्ये शिवलिंगं किं काशीति परिगीयते। पंचक्रोशात्मकं सततं स्वी
नाम्ना प्रथितिं गतं। तदहरस्मानु सर्गाशिवयो श्चेष्टितं महत्। तत्त्वमाहात्म्यं महाभागक्षताथाविद्यमास्महे॥ सूत उवाच॥ शृण्वंतु
ऋषयः सर्वे महदद्भुतमादरात्। शिवयोरेव संवादं सर्वकुक्षयापहं। हरिकेशवने गौरी हरसंकाशनोसती। पप्रच्छ ऋषिभिः
दृष्टं तदेव सुमहात्मभिः॥ श्रीदेव्युवाच॥ भगवन् देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय। लिंगस्य नाम काशीति कथं जातं तद्वानिधे। पं
चक्रोशात्मकं साक्षाद् आनंदसदनस्य हि। काशी कथास्तरते संपिवतां किं भवेत्॥ श्री भगवानुवाच॥ शिवशक्त्यात्मकं लिंगं क
निभिः परिपठ्यते। योनिः शक्तिः शिवो लिंगं प्रकृतेः पुरुषस्य च। स्वरूपं प्रथितं देवि पुरा गाणिरिपुपार्वति। शिवः परात्मा ब्रह्मेति शि
वेति हरिरित्यपि। परब्रह्मेतिचतथा गीयते वदुधर्षिभिः। शक्तिर्मायेश विद्येति विद्येति वदुधोच्यते। उमा ब्रह्मादि इत्यादि मे रे न ब्रह्म

ब्रह्म॰ ५६ पापनाशनी॥ स एव शिवस्वरूपा काचिच्छक्तिश्चैतन्यरूपिणी। सैव काशीति संप्रोक्ता लिंगरूपा ऽनपायिनी॥ केचित्काशीं वदंत्येतामविमु
क्तं तथापरे। पंचक्रोशात्मकं लिंगं रुद्रावासमथापरे। ब्रह्मावासं विष्णुवासं वाराणसीमथापरे। इत्यादिनामभी रूढामेकामेव सनातनं
।लिंगं सदाशिवं शंभुं ब्रह्माख्यं परमं वि[illegible]ने। करा चिल्लिंगरूपेण शिवेन परमात्मना। शक्तिः पृथक्कृता शांता काशीति प्रथिता गता
अधिष्ठात्री स्वयं तावदिति त्वं ब्रह्मरूपिणी। भवंतं सर्वभक्तानां महामोक्षप्रदायिनी। आरभ्य तद्दिनं देवी गंगा केशवसंनिधौ। अविमुक्ते
श्वरं स्थापनेप्सितामाप्सुरवी स्थिता॥ इति नामप्रलेन काशीवासफलप्रदा॥ हारं स्पर्शं प्राजरे वाधां काशीयः प्रजपेत्सुधीः॥ तस्य
पापेन रमते बुद्धिर्धर्मे प्रवर्त्तते। चतुर्विधाश्च ये जीवाः पृथग्देवा रथापरे। ते सर्वे मुक्तिमायांति काशीस्था स्थावरजंगमाः॥ श्रीदेव्युवाच॥
पृच्छामि त्वां काशिकायाः को ऽधिकारो महेश्वर। तत्रस्थिताश्च ये देव निःस्थितायाः किं प्रयोजनं॥ श्रीभगवानुवाच॥ तत्ररूपा तु या काशी
मोचयेत्सर्वदेहिनः॥ आधारभूता जीवानामाद्या प्रकृतिरव्यया मूर्त्तिरूपा चित्स्वरूपा विमुक्तैश्वर्यसेविता। ईशरूपा स्वयं महात्म्यं स्व
यमेव विचारयेत्। एकदा देवदेवेशि कलौ धर्मविवर्जिते। प्राणिनः पापपरमा धर्मे वार्त्ताविवर्जिताः। नानाविधैश्च दुःखार्त्ता भयशोक ब्रह्म॰
न्वषापुताः॥ कामिनः क्रोधलोभादिमदस्मात्सर्वहिंसया। संमताः परदारेषु रमंते धनतस्कराः। उपपातकसंयुक्ताः पातकैश्च समन्वि ५६
ताः। जातिभ्रष्टाः कर्मनष्टाः पाषंडाः पतिताः शठाः। लोलुपाश्च कृशाः काश्यां पापकर्त्तार एव च। तत्रैव ये पापकृतो महांतो वहिश्चये

पापकृतो वराकाः। मुक्ता भवंत्येव कृते स्मरारेस्तं जीवमहाज्ञानमये विमुक्ताः। काश्यां पापं ये प्रकुर्वंति नित्यं नानाशास्त्रैर्वेदसंघैर्निषि
द्धं। तेपि ब्रह्मपाशके वेसंभुशीघ्रं ज्ञात्वा देवा विश्वनाथं तमृत्युः रेवारुद्रः॥ इयं काशी देवी सकलपुरुषार्थैकजननी सुमुक्षून्धर्मिष्ठा ज्ञाति
तकरुणा देहस्वपनसः। महापापान्क्रूरान्गुरुनिगमदेवद्विजगवां हत्या नष्टाघागमपतिपरेषां त्यमरणे। वेदशास्त्रविहितः शुभमदः
प्राणिनां हितकरः सनातनः। मर्मणि एष तु क्षिपेत्सुखमरोपाति काशिस्थप्राणत्यागा॥ ब्रह्मोवाच॥ निशम्य क्तिपतां देवरूपमथ्यज्ञापि
सम्मतः। वेदसर्गस्मरत्तास्याद्यथा काश्यां शुभागतिः॥ श्रीमहादेव उवाच॥ ऋतोपि नियमः एवं मनवे संप्रमापच। नतिष्ठति सदा दे
वाः प्रवक्ष्ये यत्र काशिका। ममापीड्यास्तु महती वर्त्तते देवसत्तमाः। काश्यां कृता या पापा या नाम्ना प्रायश्चित्तविधिर्न हि। तन्न पापं भवतु मा
नवः परं यत्करोति सुकृतं च दुःकृतं। तोयबिंदुजलमग्रमवतरस्तथा भवति लोकवैदिके। सूत उवाच॥ इत्युक्त्वा शंकरो देवान्
काशीमाहूय यत्नतः। प्रतीक्षार्थं तु लोकानामुवाच कृपया मितं॥ श्रीभगवानुवाच॥ एहि काशि महाभागे सर्वलोकहितप्रदे।
महालिंगे कृतनिलये योनिरूपे परात्मिके। सूत उवाच॥ इत्याहूता काशिका शंकरेण शुद्धां मूर्त्तिं विभ्रती सुप्रबुद्धा। आगत्याथो
देवमभ्यर्च्य विज्ञाप्य काशीशं नाम॥ श्रीभगवानुवाच॥ ब्रूहि देवि महाभागे नामापीतल्लिषिः कथं। किं त्वाहा महानरा
महानंदप्रदायिनी॥ श्रीकाश्युवाच॥ ममप्रति त्वा देवेशगं तुमिच्छेति संतरं। तेनाहं दुःखितास्मि भोक्तुं नाप्यामि तां सलडिता। श्रीभगवानुवाच

वृत्र॰ कांतेषति ज्ञा विछक्के केन वा प्रविष्ठि मिता। कथं वा तिष्ठति वरक्तिपते तन्मम प्राधुना॥ श्रीकाशी उवाच॥ प्रतिज्ञा मम्के वेशस्या वराजेभामा
जनाः। ताएतापाः सर्वतोमे सागच्छति कलौ शुभा। तत्रापि मनुजा रेवधर्मी धर्माधिकारिणः। नचाम्ये त्रिविधा जीवा एवं कर्मीप नीविनःप
॥५७ रस्वरताः केचित्केचित् दृश्य परापरा। परापवारपेशुन परद्रोहरताः खलाः। केचिद्रोव श्वकर्त्तारः केचित्मुधुपरायणाः। केचिद्भाखंडकुशालाः
वंचकाः। सेचकाः परे। तीर्थद्रोहकरा लिंगविस्मृता सुरा विक्रेता। द्रोहिणो निवसंस्सेवद्धा परेतेकलौ तथा। अस्मामपि च पापानि व
हूनिसुमहान्त्यपि। कुर्वंत्येव जनाः सर्वमध्ये च विशेषतः। अधपावनारिता न प्रतिज्ञा रक्षणाय मे। अतः परं त्वच्छरणं गता स्मि शिवश
कर। तपारवेद्ववविधिः स्थीपते साव्रधानतः। उक्षं खलामनुष्यादरेत्सघक्रेतः परं। मेरुमेररतुल्या निपापानि विविधानि च। गतानि
मद्दर्शनतः स्थूलसहस्रविधा गशः। मोऽहं परत्प्रसेस्तु तमो गं परलप्रपञ्छाति॥ जीवत्मुक्तिपरं चान्नसकिंद्रोह्यप्रद्राम्भिः। पदंति स्थानं
तिवद्देति धर्मो रत्या पि पापं न परिरस्म जंति। अमेवराकाः खल्तु पापरूपाः कथं विमुक्तापरमाप्नुवंति। तवाग्रे रेवदेवेशस्वाधिका राम॰ ५७
मघमे। निरूपितंप्रतिज्ञामे यथा तिष्ठति तत्कुरु॥ श्रीभगवानुवाच॥ प्रतिज्ञा तव विछक्के रेवेः संस्थापिता धुना। वेदमार्गश्च
स्वभ्योतवाधिरहनः कृतः॥ काशीउवाच॥ कथं प्रतिज्ञा मे देवेस्त्वया च प्रतिरक्षिता। कृतः कथं वेदमार्गः सफलेः साधिताखिलः।
श्रीभगवानुवाच॥ पत्त्वया प्रार्थितं काशि तत्र्दे वैर्मुनिभिः सह। प्रार्थितं धर्मनिष्ठ श्च मनुष्यैः शिष्टसंमतैः॥ पण्पवेर्वति कार्यमर्यः।

सर्वैर्निराकृतः। कारण शुद्धि [illegible] र्मा न शुद्धियोनिशुद्धिर्न शुद्धिवाक्॥ जनानां दृश्यते काविछत्रिवेरविधिर्मिता। एषानि
पति रक्षाभिः स्थापिता सुरितावधिः। तो निशामय धर्मज्ञे धर्ममार्गप्रवर्त्तके। एवं जन्मकृते तःपापे महापातकसंयुते। सुम्नते
काशिमरणाज्ञुनो वहिरुपासिते। वहिःकृतानां पापानाम् इदमेव महत्तरं॥ प्रायश्चित्तं काशिकायां मरणं चासए वच। महा
त्मभिः काशीकामैर्देवर्षिमनुजाधिपैः। शरीरशोधनं धर्मोजपोदानं तपः कृतं। काश्यांस्थित्वा पातकं पेय कुर्युस्तेषां पापपंह
द्विमाप्नोति निसंपेवा पुण्यं साधुकुर्वंति निसंतेषां पुण्यं वर्द्धते ज्ञानकारि पुण्यंकृत्वा काशिये काशिकांताभाभाः साधा
स्तित्वनहस्तक निसं। पापं कृता ह्रे च मध्ये मृताम्ये ते षां मुक्तिर्पाञ्ज नो ने भवेद्धि। धर्मः कारणं शुद्धिहेतुः परिशिष्टः पापं पुनर्मल
दुःखाधिकं। तस्मात्प्रतिज्ञा तव सिद्धरूपा मुक्तिर्भवत्येवमलाववमाने। पथा सुलोहस्मरस्तु दर्पणां छिवं घसंस्कृतो वद्धम
लो न शुद्ध्यति। तथा मनुष्येर सकृत्कृतं त्वद्धं न पाति नाशं खलु काशिवासिनः। पद्यस्तु खार्थं वितनोति काशणं तेना स्य
दुःखं दृटनाशुपैति। यत दुःखमंगीकृतमिंद्रियार्थ संकोचनं तेन न दूषणं च स्यात्। अतो महांतः सुखलेशहेतोर्महत्सुखं का
शिजे किंत्यजंति। पद्धिपमानैंद्रिय भोगसाधनं त्यजंति गरहं तिसदाविमुक्ते। अहो तिधमान जनाता विमुक्ते भजमथो विश्वनाथ
महांतं। भजंति पे रेह गेहेंद्रियार्थे पलापुरुषैपरमल्पबुद्ध्या। तेन दृष्टा त्राः सुखमोत्सहीनाभजंति दुःखानि वपात्मदीनाः। काम

ते

ब्रह्म· कोयं परायणाग्यातिदिनं लोभैकनिष्ठो ग्रपेहा हा कारविकारयुक्तमनमो दृष्ट्वा कलिर्हर्षातिपेतु प्रसहसर्वपंतिविभवैः श्रीविश्वनाथे
५८ पतिं कालः कालमलः कलिः सुविपरीतो वेषतेतास्मुनः॥ अथ ऋषय ऊचुः॥ काश्यां कले प्रवेशो न भवत्येतच्छ्रुतं मुहुः॥ अविमुक्त स्थि
ता नृजन्त बाधते स कलिः कथं॥ सूत उवाच॥ साक्षात्कलेः प्रवेशोत्र विघ्नते न कदाचन। वाराणस्यां गतानां सर्वा विशन्ति वृत्त
तैः सह। शुभा मनः प्रवृत्तिः कस्यचित्किल दुराशयानता। अशुभा मनसो वृत्तिः कलिः स्यादुर्विगर्हित। यो पी ज्ञत्र जंतुनात्र कलि
र्विशति मूर्तिमान्। तस्य तस्या शुभा बुद्धिः कलिरिसञ्चैवबाधिः। पुण्यानि सुकृतः कालत्रये मोरतः सुराशुणाः। विशेष्णोद्धृत्य पा
तिनंतु विघ्नं कुर्वते। एतेषां शुभरात्रत्रसंति लिंगानि सर्वतः। तेन पुण्यकृतैर्धर्मैः पुंसते सत्कर्वितैः। कलिकालेश्वरं दृष्ट्वा चं
दे श्वरसमीपतः। कलिरोषेन रोजातु नानुपुण्यं नकरिष्यति। वहिः कलेर्भीसततंसंभ्रमोद्भृत्तोपिहि। उपसर्गः सभा नोप
ज्ञाहिकाश्यां सुदुःखभूः। स्वैजन्मसहस्रेषु चानुभूतः कलिर्वहिः। न हास्यनाहृद्गो वेत कथय तिमहर्षयः। हर्षं ते चात्र पापा
त्रिलोकासम्यक्त कुर्वते। कलहं मद्यमांसानि भक्षयंति नराधमाः। परदारपरद्रव्यपरद्रोहपरायणाः। भवंति बहवः का राम·
श्यां महापातककारिणः। ते कथं पातनामध्यो निःस्तीर्णाः सुःपमारिनः। कालराजभयं काश्यां पापिनां तु वहिः कलेः। द ५८
ष्टकाभिः स्ववंशस्य हननं दुःखदं न किं। ते चेविमुक्ते त्यविमुक्तमी श्वरं स्मरंतिये संस्थिताः मात्मजी वं। ते तद्विमुक्ताः परमार्थसु

क्ताः परस्य तत्वस्य परं भवंति। वाराणसीं प्राप्य सुदुर्लभां सुदुस्तरां पीष्टदेवं जगतो विताशं। निसेनपश्यंति सुदुर्धियो नराभ्ययाः क
लियस्तधियो भवंति। विश्वेश्वरस्य धनंतस्य राशां विशेषश्वरस्य स्मरतां पुपे निपो विश्वयासाद मिहाप्य पुत्र कृतार्थ भावेन
पतेकृतार्थी॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तत्तीय विभागे विश्वेश्वरकाशीसंवादे सप्तदशोध्यायः॥ अथ ऋषय ऊचुः॥ भगवद्धाकमाकपिका
शिकातापना शिका। किं किमुक्तवती देवं शंकरं लोकशंकरं॥ सूत उवाच॥ इति श्रुत्वा देवमुखात्स्तवनः काशी व्यजिज्ञपत॥ तच्छ्रू
यतो महाभागाः परं कौतूहलं हितन। काश्युवाच। पापिनो गुरुभारेणपीडितास्मि जगद्गुरो। तेत्र पापफलं तो भारं सो ढं प्र
कानशंकर॥ श्रीभगवानुवाच॥ पापिनां दुर्लभो वासः सदा नेश्वरापिनि। मरणं दुर्लभं तेषां त्वयि सत्यापि पातकाः॥ प्रोक्ष
त्से वत पापाः कालराजकृताब्धुः। कलौनकाशी वसतिः स्थिरा भवे त्सापात्मनोरे रुपापि प्रभावात। ममाक्षपादेउनाथः
शुभान्याश्रहस्त पिष्यस्त्य पापकर्त्रं। वासं काश्यां दुर्लभं प्राप्य मूढाद्वा पापानि कुर्वते साधुनिंदान। नैस्तेष्वयो स्नान
ज्ञानंति मां चविन्न याह अस्ति नाःपतंति। तीर्थेषु तेरी न तपो भिक्षुयेयज्ञैः समस्ते मम भक्तियोगैः॥ आराधया मामतयाप
रेशं संप्राप्य वेते मम काशिवासं। निस्तीर्णा सर्वधर्मैः कृतार्थाः काशीं प्राप्य स्नात्वा भूमिं लभंते। कृतापी ते यपु एप मां ससमं
ताता दृष्टः काश्यां पापकृद्दुःखभाक्स्यात। भवंति शोभानत्रुचितेक्ष्टतपः श्रद्धा परायणांसु स्वरवमनोरमा। तस्मात्सत्संगविव

॥ब्रह्म॰ र्जनैः परं स्थानं यमानंरवनेवल्लीपसा। अत्र समागमः काशिपापारपिसुदारुणाः पापं भोगान्यण शेषतः पापाः पापविवर्द्धनाः। काश्य
॥५९ वाच। केते संतो महादेव तत्वात्तुग्रहधानकाः॥ काशीमाप्याथ सहन्नाजायं तेषु तस्मागमात। श्रीभगवानुवाच॥ ये देहसुरारेषु धन्नेषु स
क्ताः पुत्रेषु धर्मेषु परं विरक्ताः। दुर्मार्गरे मार्गप जनेषु रक्ताः ये वै हि केषेव नितांत भक्ताः॥ सेगः सदासाधरीरोषु काशि किं किन्नरुवंति
नराधमाभुवि। सुते। सतो वर्जनमात्रतो नराभजंति मामेव शिवेतिनसराः। असत्संगान्नभवंति विविधं दुःखमुचितं विचारोद्या
चारमथ तिभिरथापातितिलयं। अतः पुरुषाः संतो विविधविक्रांतिस्थानम स्विन्नेविहापो स्मोक्षमे शिवस्मरनमेकांतस्मरनाः। अ
सत्संगात्ममहं पापराशिर्विधीयते सुजनसंज्ञिणोति। अतः संतः सावधानेन सेव्याः सादृशीनो दुःखभारं जहाति। नीचानाम
पि देवेशि पञ्चाशात्वेगुरोहदा। जायते सर्वसुकृतैर्नोन्नमानोहि पापतः॥ इदमेव भविष्यं मे विरितं सर्वमेव हि। निर्विस्मयागणि
कयासेवा रोये त्वयासह। तपो परिष्टाष्टशावेन्कथ्यपिष्म सशेषतः। काष्क्रवाच॥ अहो आस्थडुतं पिदं वेश्या वैराग्यसंयुता।
कथं ममानया वाराभविष्यति रथानिधे। कदाकुत्रचकावारः किं वाप्राप्तं तया शिव। किं महाराकिमाचाराकथ्यं निर्वरमापसा। ॥राम॰॥
कथं स्त्रहान्तु महतीत स्माः परमपुरुष। एकेन सुवर्णोनाम्नु जानातानिर्वाणरापिनी॥ श्रीभगवानुवाच॥ विदर्भनगरेराजावी ॥५९॥
रसेनइतिश्रुतः। वासुदेवैकभक्तो सौमंत्रिणश्चतथाविधाः। पुरोहितमात्मश्रमाः सर्वे विष्णुपरायणाः। नगरस्था जनोभक्तो

यथा राजा तथा प्रजाः॥ इसे केवी रसेनस्य राज्ञेनीचो पिधार्मिकः। पुराण श्रवणे सक्ता अनुरक्ताः स्वकर्मणि। प्रजाः सदाचारप
रा विष्णुव्रतशिवव्रताः। एकदा वीरसेनस्य विचारः समजायत। अधिष्ठाने भगवतो विष्णोः कुत्रपुरी ध्रुहि। यत्र सान्तान्द्विपेमाध्र
पामरैरपि केशवः। अयं यः प्रार्थिता भो वुर्पथाजते मद्दधियः॥ अथय ऊचुः॥ वीरसेन महाराज तत्र णा विष्णु परापरा। पुरी
पुसेस्थितो विष्णुरेशः काश्यां स्वरूपतः। काशी स्वरूपं विष्णोः स्मापचसान्नात्मकाशते। अस्मात्तु रमते देवो भक्तानुग्रहकातरः। का
श्यां वसंति ये लोका द्विषुजास्ते च तेर्भुजाः। भगवद्द्विश्रुः शांताः सर्वपापपरास्तुतः। अधिष्ठाने महत्तद्विष्णोः परपुरंजय। अ
षि वाक्येविदर्भस्य राजालोके स्वमातिकैः॥ श्रुत्वा काशी विष्णुरूपाम मुस्तमहा क्षिपः। काचिद्देश्याविदर्भस्था श्रुत्वामाहात्म्य
मुत्तमं। काशिकायाः कामकलाधिक कामात्मा नमातुरा। उवाच वर्षनं चातुश्कता संसारविक्रिया। अहो मया पापानुयं तु रे दे प्राप्य
नतकाले येन युच्यते महापाशात्संसारात्यात दुरासदात्। कथं काशीं प्रयास्यामि कथं द्रक्ष्यामि केशवं। उदरय होकथं सा स्यां तु धमा
पापजीवना। केशवस्यानमासाद्य करिष्यामि नरस्तु हमे। त्वमा दिताल वंशागरिहशीपिप्येमुभाः कल्पाः। किं मयाया पहरिपापा
कृतेवी भात्सितेसुकृः। पदेगं संपसापीपुष्पवेन सर्वत्र कोछिते। धिक्का स्मेजगत्तु छिष्टो मा भजं तेन राधमाः॥ मो वधिकपाप
पुरुषा नम जामि न जितं द्रियाः। अहो केशव मायापाः प्रभाव परमाद्भुतः। नरकेसुखबुद्धिर्या परिहर्तुं न शक्यते। अंतर्म

ब्र॰स॰ लादिमंशर्गा त्वमगस्त्यादि सुतंवहिः॥ शरीरंकृमिकेशादिरूपदुर्गंधिभाजनं। अयमेवपरो भोगो नरकस्याद्भुतः खलु। देहेन देहं संयो-
६० ज्य भोगबुद्धिः क्रियेत यत्। अहो सत्संगमाहात्म्यं पश्य ताधिविनाशनं। यत्समागमतः काशीकृतापापविनाशिनी वहिः कृतानि
पापानि सर्वजन्मकृतान्यपि। काशीदर्शनमात्रेण नाशमेष्यंतिनामथा। तत्रगत्वा न पापानि करिष्यामि कदाचन। विषयास्तु वं
तस्माकाशीषपिषेगमान्मनः पापं विषयसंसर्गात्पातेवरूपमेव हि। तोत्रेस्त्वजनितिखित्वा स्मात्कुतः पापंकुतोः सुखं। अहो देवे
जनं काशीगमिष्ये केशवमिपुं। इत्थं स्वात्मपमेवा स्युगमनाय कृतो यमा। प्रस्थानादिवसंज्ञात्वा बालागौर्यंत्रिद्यिते। धनं वि भ
ज्य किंचित्तु गृहीत्वा निय मात्विता। दास रात्रौ द्वय पुत्रा य तस्थे केशवं स्मरन्। जय केशव देवेश जय काशीप्रिया च्युत। काशीप्रा
पय सर्वेश देहि वासं जनार्दन। इतिश्लोकं जपन्नेश्यापिदृष्टमनिग राज्जुभात। दिनैः कतिपयैः शीघ्रं काशीप्राप महा फलां। पृष्ठेप
देपापराशिस्तस्यैः द्विगोभवस्थलं। दृष्ट्वा पो काशिकायां च गतः सर्वैः सवासनैः। आगमस्य मणिकर्णिकां पतित्वा त्वादतो वनव
त्रुत्वपनं कारयित्वा तु स्थिता भ्रुद्धायपावना॥ भागीरथ्याः पीरसरेस्थिता केशवनत्सरा। जय केशव देवेश जयकृष्णेपि राम
च्युत। काश्यांत त्वस्व देवेश देहि भुक्ति जनार्दन॥ पुत्रेणाने वेदे वेशं प्रार्थयेत्स्मसहंतुसाप्युत्व च्याद्दयाः दीनां सर्वभोग ६०
विवर्जिता। तरुणी रमणी यागी रमते केशवं सदा। रोषाद्वै दर्शीभस्माणां जीवहिंसादि संभवेन। चेकृमे घपि हिंसास्या तस्मा

देकत्र संस्थिता। गंगातीरे सुरम्यरोरम्यंती स्वमात्मना। कदाचिद्दोदिति पुनः कदाचिद्धसतिस्फुटं। कदाचिन्नृत्यतिच सा
कदाचिद्दासम्से तिवा। क्वचित्तु नं प्रणमति क्वचिद्दूरेस्थिता जनात्। विचारयति चात्मानं देवं पतिजयावनं॥ कामकलोवाच॥
अहो मदालिंगमयं जनार्दनं पश्यामि काश्यां परमात्मरूपं। अनाहतं यो जनयं चकात्मकं विस्तारगव्युति सुगंतुमाईं। स्थूलं पतिं माप्य र
मेघह निर्शसयोरूषंवीयस्य धैर्यमुक्तिदं। वेश्याविषं सेव मानासतीस्या त्वमत्मतेत्रप्रभजेकाशिनाथं। सदानवः शांतवपुः सनातनो रति
प्रियो धर्मकरः सुपावनः। कुरूपदुर्भाग्यहरिद्दहरणः सदारपावानपराधखंडनः। अहो कदर्यैणमया ह्यपार्जितनादेहेनेरवः खलु काशि
कायां। मत्तोमया मर्वपतिर्जनार्दनः प्राप्तः स्वकश्येविषयात्म नाना। अहो त्रुलोकः परिहस्य शोकः कथं न काश्यां स्वतेरमापतिं। स्नानं
दर्शनं परिदर्शनं कामेस्थाने दहं देवदेवै रूपास्यं। पश्यामि सर्वत्र जनार्दनं पतिं काशीश्वरं देवदेवै रूपास्ये। चित्तेसदाने रमये निमग्न्रबहिर्न
यात्स्यन्तपो नरोचते॥ स्तत उवाच॥ इतिनिश्चिमगंगायास्तीरेतीरे विलासिनी॥ विलसद्भ्रमणा नाज्ञा चिदानंदस्वरूपिणा। पंचक्रोशा
त्मकंलिंगमेकमेवानुपश्यति। विचारमह्यसतां जितेंद्रियमनोगुणा। काचित्तपस्विनी काश्यां सुरसा ब्राह्मणी कृशा। पप्रच्छ वृं दृश
सुभगा कांतद्दलसमप्रिता। सुरसोवाच॥ कासि त्वं वरारोह किं नाम तव देशः करुपवा। तासी काप्रिसिद्ध ना काश्यां निर्वेदरससंयुता॥
कामकलोवाच॥ अहं वेश्या कामकला विदर्भनगरस्थिता। खिन्ना निर्वेदमासाद्य काश्यां तिष्ठामि दीनवत्। सुरसोवाच॥ तवापि

॥ब्रह्म॰
॥६२॥

वैरमूलं किमाश्चर्यं भाति मे नयो। वयो रूपं तथा शीलं सम्यक् नामेनत्तु दुर्लभं। कामकलोवाच॥ वीरसेनो महाराजा विदर्भनगरे धुना। वर्त्तते धा
र्मिको विष्णुभक्तः सक्रोन कुत्रचित्। तस्यैकदा विचारोभूद्दर्षिभिस्तत्वदर्शिभिः। कुत्रश्री भगवान्विष्णुर्लभ्यते शीघ्रमेव हि। निरूपितं
तत्त्वज्ञा ऋषिभिः काश्यपो केयवस्त्रं निर्धूक। वर्तते भगवान्विष्णुः परमात्मा सनातनः॥ श्रुती वसुत्तभः साक्षात्कं तु शिवो मनि निर्णयेः। म
हो पापातकानां च नाशनः स्मृतिमात्रतः॥ इति श्रुत्वोद्गमात्मा नेधिक्कामस्तु विचारयन्॥ तत्र गत्वा हमव्यथारे मन्ते नहपावनां। विच
र्यैवं मनसि चक्षुत्वाशा कांद्विजन्मनां। आगताकेशवं द्रष्टुं यतिं पतितपावनं। सुरसोवाच। लक्ष्मीपतिस्तवपतिः कथं भर्वातिसत्त्व
मः। वेश्यात्वगत्यातिः पापामहत्कुत्सितकर्मकृत्। कामकलोवाच। वेश्यावश्यं पापरूपा सदा हलक्ष्मीकोनः पापसंक्षोघहारी॥
सत्का पापं रीन वंधुः स्तुसेव्यो पेकद्रका लानवश्यं भजे त्सः। सुरसोवाच॥ कथमेषा हारपात्रा तेभाविनी पापवर्जिता। श्रीवाः सर्वं कथ
त्रेतेत्वं न त्ता नाधिकारिणी। कामकलोवाच। पयः पानं करात्रि चिह्निक रिष्यामि सुलोचने। पंचयत्ता धिकारो हि येषां ते त्वन्नमन्तोकाः।
स्या साम्रत्रैव जीवा नांकाशिकावासिनोतथा। पीडनजापते मन्त्रैः सुचं क्रमणारहस्या। सुरसोवाच॥ किंचित्स्वरूप मिवामारुत्तत्रे
स्मिंकोत्तुकं परं। तत्समाचस्तस्तु भगो महानं रवने शुभे। कामकलोवाच॥ पंचकोशात्मकं रूपं केशवस्य महात्मनः। किंचिन्मूने नृप
श्यामि सुरसे माचुवादिनि॥ सुरसोवाच॥ पंचकोशात्मकस्यास्य केशवस्य परात्मनः॥ मूलंनाथाः प्रसंगाः कः कादष्टिस्तवसेऽभूत्।

राम
॥६२॥

॥कामकलोवाच॥ यावन्नममदेहोपं तत्र्यो भाति सात्मकः। तावत्पश्यामि चात्मानं सन्नेदेहेपचारतः। प्रियाराम्या नम मेतुपः पश्य
तिष्ट्य यज्ञतिः। तस्मिप्रियेरतिः कास्तेकस्तु खं कामहृयशः। कथं प्रियस्य विरहे सहेतेस्तु विवेकिनः। गतान्यनेकजन्मानि यस्या विरहितानि
मे। इदानीं रूपयासन्याहृष्टा स्नियप्रराधिनी। स्वस्ट हं सापिता तुच्छा परव्यसनलोलुपा। अभिचारपराहीना प्रियस्नेहविवर्जिता। ये
रहेवे चिन्ता सुभ्रूनीवेरिंद्रियविभ्रमैः। तानहेवं चापिप्यामि केशवेना घसत्कृता। नाहंविभेमि निरया त्रा सुखा ऊर्मवासतः। न देहगेहदुः
खाच्च यथा प्रियवियोगतः। विमेमि मानुषे प्राप्य देहं सर्वार्थसाधनं। अहो प्रियस्य माहात्म्यं सुरसे पश्य सुंदरं। अपराधसहस्त्राणि त्वां
त्वापामानयदूहे। अहोलोकः पापशोकः स्वर्णसुकवर्जितः। मक्षवेमद्भवं वीक्ष्य तथापि न विचारयेत्। अहोपतितमप्यासुन्त
न्नशरणमागते। सत्केनशक्रो भगवान्केशवः का शिवस्नभूः। तं प्रियं परमानंदं विहायाप्रियदर्शने। भजे तियेदुरान्मानस्तेषां
प्रियकयाकुलः। सूत उवाच॥ इत्थं कामात्तु सुरसा हरोरगतचेतनां मूर्छितानाथ नाथेति केशवेति वरं स्वसुदुः। विसृज्य नेत्रे सो
वाच कासि काशि महाभुज। मामालिंगायवियोगी विरहे त्वामवास्तुत॥ सूत उवाच॥ अनपापरयारीत्यानि संतुरस्माणपा।
नीनः कालः काल मालीगणातीरनिवासपा। पुनस्त्वामोहस्वरसामिलितोन वरस्तवा। नच। कामकले यापित्वामालिंगति
सत्यतिः। कामकलोवाच। प्रियेण सुंदरे गाढं मिलिता न कथंचन। किंचित्ता ना सि सुरसे करा संगो भविष्यति॥ सुरसोवाच॥

DR. BHAU DAJI

ब्रह्म॰ अहंकारनिहंतात्मा केशवो नीतिहृद्गतः अहंकारधृतानां हि मध्ये पर्वतराशयः। ज्ञाना सितेपरा कामकलेमधुरभाषिणि। मां ज्ञात्वा स्ति पया
६२ रूपांतरा प्रियमन्वास्मि। कामकलोवाच। कात्वं भद्रे कथं चारूत्तांसत्वोकुरुणामपी। तवाज्ञया करिष्यामि सर्वं मत्प्रियकाम्यया॥ श्रीका
शीउवाच। अधिष्ठात्री देवता हे तन्त्रस्य करणामयी। काशी निर्वाणा चिन्नोत्वा द्रष्टुमहं समागता। स्वः प्राप्स्यसि त्वमरं केशवं केशवप्रि
ये। मध्याह्नमणिकर्णीतु सृष्टेरेतु सिसृक्षसच। रम्यकालं त्वरूपं वैरेशपामासकाशिकां श्यामापो। रश्यार्षिकी सकरुणा स्त्री त्वं दधाना
वरं हस्ता प्याममभयं च निश्वजननी विद्येतिपागीयते। प्राद्रष्टा स्मरणं गतापि सततंपाकी क्रिया संस्कृता पापस्थ शम्भुभिरात्मतत्वम
मलेरयाद्भुवं काशिका। रम्यकां तर्हि नामूर्त्तिः काश्यपाः परमसौख्यदा। सा तीर्थ इक्षा भगवंतान नाम श्रुविदं स्वत। काशिकेरपीया त्म
नं केशवं नारायणस्वस्मं। अनःपरस्थ भक्त्यात्तं न शक्ता भिमहेश्वरी। द्वितीये दिवसेप्येवं सुदुर्लभेति विह्वला॥ मध्याह्नमणिकर्णी सा
त्वा त्वाकेशवमब्रवीत। जयकेशवसर्वेशकाशिवासि सुखप्रद। नयमामद्य भगवन्नकाशीवासप्रियापि यात्र तत्र वाच॥ एवमुक्त
ध्यानपुनाप्यासनवनीवसा। विससर्ज प्रभुर्देहं केशवेन समागता। स्वयं त्र्यीमिलिता साध्वी हृष्टा लोकेन राचसा। जयकेशि
महाविघ्पतितानां च पावनि। त्वा सूनेगतिरस्यानमेंसारे सुजत्वामिह॥ इत्याश्चर्यं निरीक्ष्याश्चलोकः शोकं जहौ महान्। काशिका राम॰
याः प्रभावज्ञः काशिकायां मनोरथे। द्वैधीगतिः शास्त्रविचक्षणानां कर्त्तेश्वरः पुरुषार्थी यथा स्यात्। ईशप्रसन्नो रविमुक्तवासः ६२

रु

साध्यः पश्यो रुषमेत देव। पथ्या कथं विसुरुषेणपो रुषेः कृतैः समस्तैरधिकाशिवासे। पत्न्रः कृत्तो नस्पति नैव कुत्र विज्ञम्मीं तरेका
शिकां साक्ष पादि। यत्राष्टगणाः पितरस्यारिकोलभजन्म रोसिद्धिम्वाक्षपादृशी। पत्रप्रविष्टं पितरेवमातृषा वरं तिसाज्ञाष्ठिवरूपि
राम्नरं। काश्यपां हृश्शंकरः केशवश्चकाश्यपां देवीयत्रघरणी रमा च। काश्यपां दुंढिर्विघ्नहर्त्ता गणेशः काश्यपाश्या स्ताकालराज्ञामहे
शः। काश्यपां गे यो रव्यहरा विष्णुरूपाकाश्यपा अस्मावरयोषुपेतः। काश्यपा दुर्गा दुःखहा रिद्धि हंत्री काश्यपां सर्वा व्याधिवाधानिहंता॥ कि
मत्र नास्तीतियरंविहृग्पतेपतदुःखभारैर्युन मत्समारं। समागमो येन शिवस्य लोकेनावि स्मुलोकेन च सत्यलोके। काश्यपायथैक
त्र समागमोस्मिहा तु ज्ञातो न कुत्रापि तथा भविष्यति। सहस्रमात्रे खलु संज्ञितस्य कथा महं साधु पुरुषार्थवृद्धा॥ शारीरमात्रे वि
जितेंद्रियाणां दोषो न कश्चिद्रवितादि काश्यपा। विरुद्धकर्मप्रतिवारणोन सुखाय काशीभवनी हरितां। नरेष्ठगेहम्मतस्य तज्जाया
धनानि सर्वाण्यपिपावनानि। नरस्य कुर्वंति सुखं करावि तस्मात्तु काशीगमनात्सुखी स्यात॥ ॥इति श्री ब्रह्मवैवर्त्ते त्वती
यविभागे कामकलोपाख्यानं नाम अष्टादशोध्यायः॥ अथ यक्तुः॥ वीरसेनो महाराजा विदर्भनगरस्य च। किं काशिकागुणां
श्रुत्वा चकार हरिवल्लभ। श्रुनेर्वैश्यापवचो ब्रूहि न तृप्यामि महर्षयः। श्रुणवानाम मधुरं स्तन महाश्चर्यकरं महत्। सूत उवाच॥ वी
रसेनः प्रसेनाख्यरासंघ्रायरत्नवान्। विष्णुभक्तः काशिकापामानगामास्त्रियासत्यवराणपीलटरम्पेकेशवस्यस्तुत्रं

ब्रय. धौ। स्थित्वा रिकेशवे भ्राजन्नाराधयति भक्तितः॥ प्रातः स्नानेपारतीर्थे यत्कृत्वा मध्याह्नेवै कर्णिकायां निमज्ज्य। द्व(स्त्री)रेवं विश्वनाथेन
तस्करेवा रेवं माधवं केशवं च। विमारे वा न ग्रहा नैर्धन्ने ऽभ्युमत पंचायोपारणां संवत्सरा। निस्रा राज्ञा धीरसेनो ति श्रेरा जित्वा शत्रून्निंद्रियाद्या
६३ न् स्थितो गृह। कस्मिंश्चिद्दिवसे राजा वीरसेनो जितेंद्रियः। वेश्यां कामकलां स्मृत्वा कारयामास कौतुकात्। आगतोतो सभय प्रच्छकि
करोम्यत्र संस्थिता। कामकलोवाच॥ भर्तृशुश्रूषणारता करा विस्त्रीन मानसा। करा स्त्रिता शिमारास्य परिशीलनतत्परा। करा
विश्रुवणोमता मन्त्रेर्युराग णास्महि। करा विलसमा मध्येगोष्ठी श्रवणतत्परा। एवं कालो मया नीतो नीपते च जनाधिप। न
शक्ता मिपतिं लब्धुं बहुकालविपोजितं॥ राजोवाच॥ कस्ते पतिः क्व वास्ते सः किंनामा कस्य संमतः॥ किं ददाति सुखं वित्तं मिलि
तासि कथं तु तं॥ कामकलोवाच। केशवो मे पती राजन् सर्वत्रास्ते स वल्लभः। तस्य नामान्यनेकानि न वेद्म्यपि वुद्धितः। वेदस्मृ
ति पुराणस्य संमतो मत्प्रभुः प्रभुः। वित्तं तस्य न जानेव तेन दत्तमपि क्वचित्। दत्तं तेन सरेरक्ता मिलिता प्रियुणा यदि। राजोवाच॥
कथमन्यस्य मिलसि कथं वा सेव्यते नरैः। मिलितो न पुनर्याति कथं तस्मिन्प्रवर्त्तते॥ कामकलोवाच। गुरुभक्त्या समिलति स्म
रणात्सेव्यते बुधैः। मिलितोपि न लभ्यं जीवेरहामिका परैः॥ राजोवाच॥ वर्णाश्रमेषु के तस्य वल्लभाः कस्य वल्लभः। तस्मिन् प्राप्ते म राम.
नोस्यत्र न गच्छेद्विषयांतरे। कथं कामकले चूंहिपरिज्ञानामि तत्वतः। कामकलोवाच॥ वेदमार्गरता लस्य वल्लभा वल्लभः स ६३

त२

च विषयेः स्मृतदृष्टीनां परमात्मा जनार्दनः॥ अंतर्हितो न दृश्येत मर्त्यस्तेपि विपर्ययः। यत्रयत्र भवेत्प्रीतिर्जनस्य विषयात्मनः। तत्र त
मनो याति तत्र स्त्रन्मापता मिपात्। अत एव चिरानंदे परमात्मनि वल्लभे। स्नेहः सर्वात्मना कार्यो पि यात्यत्र धनादिषु। स्नेहा दुःखमणाम
साद्य सुखं समस्तते वशी। विषयस्नेहिनां तं तु न मिछतिकरा च न। केशव स्नेहिनामात्मसाक्षाद्भवति माधवः॥ राजोवाच। विषयास
क्तचित्तानामपि प्रयतोहरौ॥ कथं मिलति देवेश केशवः क्लेशनाशनः॥ कामकलोवाच। विषयासक्तचित्तानां प्रवणो यदि
मानसं। प्रवर्त्तते काशिकायां मिलसा प्रभु जनार्दनः॥ राजो॥ सर्वेषु सर्वतिसद्भूदे स्थित्वा काशिकयां सुरुः। कथं न साक्षाद्भवति भ
गवान्मधुसूदनः। कामकलोवाच॥ गुरोः शास्त्रं च मदतिश्रद्धा पुराणे व्याप्यते। अश्रद्धया हतो शानो कथं साक्षाद्भवेद्धरिः॥ प
रमसाक्षाद्भवति गुरोः शिवतनोपरे। मत्योसि हीः स्मृतं तस्य सर्वं निष्पत्तिनान्यथा। राजोवाच। किं तद्रूपं महाभागे येन श्रद्धा
ति निर्मला। जायते वर्द्धते चापि ययासाक्षाद्भवेद्धरिः॥ कामकलोवाच॥ स्मृतिस्मृतिपुराणोक्तं किंचित्तेके मयच्छृमं। ब्रह्मा
येराधिपा सर्वेक तत्वं विष्णुवल्लभं। राजोवाच॥ अहाप्रणीति च कथं ज्ञातव्यास्त्वक्कारिणी। पापासा घनरोभ्रष्ट कृपां कृपा के
शवं पतिं। कामकलोवाच॥ स्मरणीश्च इदम्महाराज नराज्ञेयामनीषिभिः। किं स समत्रत्नं चेह विचारः संभवत्तते। विचारं विकृतं त्यज
न्न मत्स परिवर्जने। सिद्धं भवति प्रायसीत्र राघ्रप्रमहाफला। अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं। यं श्रुत्वा श्रद्धया प्राणीभवे

कला२

ब्रह्म· न्मारविचारकः॥विंध्याद्रिकोटरराजन्नभिल्लपल्ली ह्यविस्तृता॥तस्यां वसतिपापात्मा भिल्लो रौद्राख्यनामधृक्॥मार्गस्थाप्राछेतोवी सजना
६५ न्म्लिपतिः सच।हत्वाहत्वा धनं सर्वं गृहीत्वापल्लिमाविशेत।प्रसह्येनीवहन्ननेन सहे कुर्वन्कर्त्तनं।प्राणिनां प्रकरोति स रौद्रो रौद्रात्तःस्त्री
रास्तिक्षिपः।एकदा ग्राम्यगाः शांता मिलिता मार्गमध्यगाः।रौद्रात्त्रेण धृताः सर्वे दृष्ट्वा शुभदर्शनाः।केशपंक्तु तत्र यानारी पृतोस्म
वेमेवहि।नोचेद्धत्वा गृहीष्यामि धनं जीवं पशोर्वले।ब्राह्मणा ऊचुः॥गृहाण सर्वं हि धनं यत्किंचिदस्ति नो वस्तुषु॥रे सज्जन भिल्लेशपेन
कापि समाप्यते।रौद्रास्त उवाच॥धनस्त्रलं मनुष्याणां मानुषः परमदुर्लभं।तच्चेत्कृतं भोगहेतु जीवितेन किमीहितेः॥विप्रा ऊचुः॥धनेन
किं पापशोकाधिदुःखम्रलेन सर्वो पि विनाशकेन।आहारस्माज्ञादिरतिरिक्तसंग्रही नश्यमवश्यं परलोकश्रमः॥भिल्ल उवाच॥पापं
किमुच्यते विप्रान जानामि तदुच्यतां।पापेन क्षिप्यमाणेन किं नश्यति मस्मापि हि।विप्रा ऊचुः॥पापं दुःखस्य मूलं हि सुकृतं सुख
कृत्पते।पापिनो निरयं यांति स्वर्गं सुकृतिनस्तथा।भिल्ल उवाच।मया पापकृतं घोरं कथं सुखमवाप्यते।नहि दुःखं विजानामि यावत्
वर्त्तीवं मनागपि॥विप्रा ऊचुः॥सुखं प्राप्नोषि भिल्ल सर्वं जन्मार्जितेन च।सुकृतेन महाघूर्णदुःकृतं दुःखकृद्भवेत्।भिल्ल उवाच॥
दुःकृतस्य स्वरूपं किं सुकृतस्यापि किं पुनः।वदे तु सत्त्वविचार्यास्तु न जाने किं महत्तरं।विप्रा ऊचुः॥परपीडाकरं भिल्लपरद्रव्यापहा राम·
रकं।सन्निधमात्महृष्टांतं दुःखदं दुःकृतं मतं।सुकृतं सर्वसुखकृत्परद्रोहविवर्जितं।संस्कारैः संस्कृतस्यात्र शुभे चित्तं प्रवर्त्तते।भि ६४

ल्ल उवाच।संस्काराः कति संतीह वाह्याभ्यंतरशोधकाः॥शुद्धस्य लक्षणं किं तद्येन संस्कृत उच्यते।विप्रा ऊचुः॥संस्कारा दश कथ्यंते
देहिनां शुद्धिहेतवः॥आरोग्यसद्भिः संगमिर्दिनतो निर्मलबुद्धिना।ततः सच्छास्त्रपठनाद्विचारस्तदनंतरं।ततश्चानुभवाभ्यासाद स्ततो वि
षयमोचनं।आहारशुद्धिश्च पुनः स्नानःप्रीतिर्जनार्दने।ततः सर्वं विशुद्धं पंसर्वदा ने दश एवच॥भिल्ल उवाच॥सत्संगे पि नकस्यापि
दृश्यते सन्मनो गतिः।तत्कथं श्रवणेनापि सद्बुद्धिर्न प्रजायते।विप्रा ऊचुः॥पावतापैस्त्वमलिनं हृदयं तावदेव हि।नशास्त्रे सत्सउ
द्धिः स्यान्सद्बुद्धिः सद्गुरोस्तथा॥अनेकजन्मजनितपुण्यराशि फलं महत्।सत्संगशास्त्रश्रवणाद्धरिप्रेमाभिजायते।भिल्ल उवाच॥
कुतुं वा रिपुर्गलोकादृश्यंतेसाधवोपि चिंतेषु सीरन्तु चकथं संतोषो हरिर्जायते॥ऋषय ऊचुः॥स्नेहापत्रप्र भवंति विषयेष्व
जनार्दने।तरथैं कुरुते सर्वं शुभं वा यदि वाशुभं।विषयेस्नेहवृद्धीनाम शुभामेव सादरं।एवं तिकेशवस्नेहाच्छुभामेव परां वधि।
भिल्ल उवाच॥असाध्योपि हि साध्यः स्यात्कथं चित्तद्वदं तु नः॥महापातकयुक्तस्य मम भिल्लुनिकृतिः।जायते च रणोपं
तेस्पतज्ञायतां शुभं।सत्संगवासिनो विप्रान्जानंति शुभाशुभं॥ऋषय ऊचुः॥असाध्योपि भवेत्साध्यो महारसानि
षेवनात्।पश्यस्तताशना होवृतासश्यात्मकोटिभिः।भिल्ल उवाच॥कोरसः किं च पथ्यस्याः सर्वस्य जगतः कथं।एकस्त
महाव्याधिः सहस्रपरिनाशनः॥ऋषय ऊचुः॥रसो महात्मसु कथ्यातद्वक्ष्ये पथ्यमुच्यते।उपदेष्टा सुहृदे घोरोगःसंहार एव

ब्रह्म॰ च॥ भिल्ल उवाच॥ सर्वे मिलन्ति चैकत्र कुत्र त्र्यम्बकपः स्मरः। सर्वेषां रोगिणां रोगनाशनाय महेश्वरं॥ ऋषय ऊचुः॥ कास्यां मिलन्ति
॥६५॥ सर्वैर्हि विना पाशेन बध्यते। तत्र पापकृतो रोगास्तस्य त्र मरणं भवेत्। मृता अपि विमुच्यन्ते पातकान्नात्र संस्कृताः॥ भिल्ल उवाच॥
न पुनर्मोक्ष काशिको रोगहर्त्री या पापात्मानं देव विमुञ्चहे च॥ अतः परं युरवक्तास्यं तमात्मानं त्र्यंशरागागतं हि॥ ऋषय ऊचुः॥
त्वं भिल्लराज सहसा कथं परं वैराग्यमालम्ब्य विहातुमिच्छसि। सर्वं जगज्जालमिदं शनैः शनैस्त्यज त्वं सद्भिः खलु संगतश्चिरं॥
भिल्ल उवाच॥ एवं जन्मस्तु कृते पूर्वहिंसाः संगतां मम महाघनाशनाः। तान्विहाय परिव्राजपापकृत्संगतः पुनरपीह साम
तिः॥ ऋषय ऊचुः॥ आगच्छ ए संयुज्य त्वया काशी भवापहां। कृतेहृदन्तरे कृत्वा न यथा एवं संस्मृतिः॥ कामकलो वाच॥ वी
रसेन महाराज कृत्वा भिल्लो दृढव्रतः॥ श्रद्धावुद्धियुतो धीरः सम्प्रापत् काशीपुरीं। प्रवेशमात्रात् हन्यघो महापापयुतोऽपि
सः॥ काशिमागमसन्तत कथाश्रवणतत्परः। अहो हन्ति परं पापं सो महाघौघविनाशिनी। महर्षयोऽति नियताः कृप
या स्मर्णोमानसः। जितेन्द्रियं महावीरं सम्यग्दृष्ट्वा निश्चयं॥ आरूढयोपदिशं सन्तं कृपया गुरुसेवकं॥ राज्ञो वाच॥ काश्यामा एम॰
गम्य मुनिभिरुपदिष्टं किं तु अवो। तद् भिल्लमधिगच्छामि तव वाक्यैर्महद्गुणैः॥ कामकलो वाच॥ ज्येष्ठेश्वर समीपे तत्र ऋषयः ६५
सन्निकेतनाः॥ वदेत् महर्निशं भक्त्या शिवकाशिहरेः कथाः। तत्र श्रुणोति सततं भिल्लः श्रद्धासमन्वितः॥ श्रद्धया गुरुदेवो हि

क्तेसिध्यति नान्यथा॥ ऋषय ऊचुः॥ अत्रैव गाथां गायन्ति सिद्धा ब्रह्मर्षयोऽमलाः। न तपोभेरान कृच्छ्रेण कृच्छ्रैर्हि पापनेन च। शि
वभक्त्या शिवासीयज्ञेनेन समोपि हि। कस्य एव विजानाति शिवतत्त्वं सनातनं। येन स्वनेत्रपद्मेन हरिर्जितो विकपासह। वि
श्वेशो विविधैर्भक्तिमार्गैर्वा यान्ति रपि। संपूज्य यति देवेशं शंकरं शंकरार्थदं। शंकरोपि सदानंदो देवदेवं जनार्दनं। निरंतरं भ
जत्येव सांबः सांवस्तु तत्तं यत्रा मध्येयं वचसा मनसा रूपस्तुतं मे। शिरसा पापघ्नी यं त्रिपुटहीनं त्वा काशि संश्रयः यस्य स्वरूपं स
र्वस्मा काश्या सुपीठस्थलं। तारकं ब्रह्मरूपेनास्य लोकस्य न पुनर्भवः॥ हरिभक्तः शिवः साक्षाद्धरिः शिवपरायणः। विचारतो
न भेदोस्ति भक्त्या भेदः प्रकल्पितः॥ भक्तिरानीय देवं स्वमम र्पयति सर्वगं। महाकृपाख्यमुद्दिश्य स्वरूपं तन्मयं विदुः। पत्तरान्
तपो योग तीर्थ विद्या श्रमादिभिः। साध्यते भक्तिरचला देवे हरिहरे निशं। तेषु मा: कृत पुण्या स्ते भक्तिर्येषां महाफला। उक्तं
भवेत्तु महती पुण्यभारैः सुरवल्लभैः। नारायणपरः काश्यां महादेवपरोऽथवा। भूत्वा सदाचारपारिविष्टः काश्यां नचान्यथा। वेद क
र्त्र वेदरूपो वेदमार्गप्रवर्तकः। वेदमार्गं नाशे वो यस्तु गच्छति तत्स्मरः। अतो धर्मपरैर्भाव्यमीश्वरैर्धर्मरक्तकैः। दण्डिः दण्डित
रा भवंति यत्र तु ध्यानात्तु पात्रामतः सोपि व्रह्म रसायनेकफलदः कर्माचरेत् स्फष्यति। काशीनाथपरं परात्मनयनं कर्मापृ
हे काम्निनामतः स्नात्वा कृत्तौ तेन भयहन्तककर्म काश्यां चरेत। स्वयमेव भवाम्भोधेः स्यजयेच्छाश्वतं शिवं। अत एव च भिः

ब्रह्म. काशीपस्त्वनीयो भवतः सदा।पात्रापात्रज्ञानामसंकीर्त्तनादिस्थानंतीर्थेषु च तत्परदिनेषु।सत्संगो मे नैव संभाषणादिकं परिवर्द्देव
६६ देवोसि रे श्रमसमस्वपं प्रबुद्धये हि लोकास्ते तापु गेशात्त्वगुरुरूपरे श्यान।नद्वापरे श्रेद्ध यतो हि के चित्कलौ किमत्रास्ति हरौ हरे रतिः।स्व
तवं ज्ञाद्भुती तोपेइ स्मः पार्वतीपतिः।।सत्त्वं कमलाकांतो भक्तव्यं काशिकास्थले।कामकलेवाच।।एवं कथावृत्तानेस
उत्पापकृत निश्रपः।गतएकांतसहनं पश्चात्तापसमन्वितः।।शिवस्मरणसंसर्गाह्नरूपः कृतरीदृतः।कदाचित्किंचिरश्चातिकरा
चिन्नपिवृत्तपि।एवं नृपतिकालं समिन्नः सन्नसिद्धिभाक्।श्रावनृहरिकथा पुराणं पापापघ्नी पापविसृतः।श्रद्धया काशिका
प्राप्य मोक्षसिद्धिमवाप्नुह।श्रद्धया भेषु मोक्षश्रद्धा पापप्रणाशिनी।श्रद्धया सुविना लोकाः श्रद्धया शांतिराप्यते।एतेन मपि
सच्छुद्धः परां सिद्धिमवाप्स्यसि।इति श्रुत्वा वीरसेनो राजा श्रद्धापूतो महान्।भजन्नृहरिं काशिकायां सिद्धिं प्राप नराधिपः।।सू
तउवाच।।इति कामकलाख्यानं विशोरीकृत्सवर्णितं विचारश्चैवं श्रवणात्कापिकोरिन चान्यथा।।श्रवणान्नपरा सिद्धिः श्रव
णान्न परं सुखं।श्रवणान्न परं ज्ञानं धर्मादिश्रवणान्न च।।असत्सं तु परिसृत्सश्रवणं परिसाधयेत।।श्रवणात्सर्वमस्तीह श्रवणं राम
नास्मतः क्वचित्।। ।।इति श्री ब्रह्मवैवर्त्ते उत्तरभागे एकोनविंशतितमोऽध्यायः।।ऋषय ऊचुः।।श्रवणस्य विधिं ब्रूहि श्रो ६६
तंधर्माधिसिद्धिदं।यथा भवति लोकानां वक्तृश्रोतृगुणात्वरं।।सूत उवाच।।वक्तारं प्रथमे विश्यह्वल्हेपाय नो हरिः।प्र

त२

वर्त्तयाति विप्रेंद्रास्ततो वक्ता भवर्त्तते।यया भगवतो विष्णोः कृपा भवति सत्तमाः।।तया वक्तुर्मुखाद्वाणी सरस्वती प्रवर्त्तते।पति
तोपि महापापो सर्वोपि व्यसनान्वितः।कामक्रोधादिरिपुक्तोपि कृपणोपि विधारवान।इमादिदोषयुक्तोपि यस्तु वा हि स्तुस
त्कथां।श्रुत्वा विकाशमायाति सवक्ता परमो गुरुः।येनोपदिष्टाः पापिष्ठा अपि कामातुराः शठाः।परं ज्ञानमवाप्यापि शाश्व
तं यांति तत्परं।निरपेक्षः कृपायुक्तः शिवविष्णुपरायणः।एवंविधो गुरुर्वक्ता चेलो मोहरणक्षमः।आरोपणात्संनिवृत्त्या
स्तु धर्मेवृषा हिन्नापमसो ख्यादियुक्तः।श्रुष्टं हृष्ट्वा धर्मसत्कर्मकेषु नेक्षुर्मतान्योजयेत्स द्रुरुर्यः।नेक्षन्मधर्मे परिसुद्धबुद्धिः
प्रह्वापुतः स्याद्गुणवत्प्रसादात्।तरा हरेर्भक्तिपु मः स्वधर्मान्नादिशएव स शिवस्य वातोन्।तमो तिसुखं भजन्ने शिवस्य
हरेस्तुकृत्वा स्वरूपं च गौणं।समादिशेज्जुरुर्मुरखाः क्रमेणाहरिं परात्मानमथोऽविकल्पं।संसारदोषो विषयेंद्रियादिरे दो
षेश्चैवरागप्रसूत्येनेचैवा।खेदं समभुसाधयंत्स निष्ठं कृत्वा गुरुः स्याच्छिवविष्णुरूपः।।निस्पृहेणागुरुणाज्ञनतायाः शक
ते सकलसिद्धिविधाने।नान्यथा विविधलोलुपतेन मोचुनं सकललोकविरुद्धं।।ऋषय ऊचुः।।महर्षयोपि राजन्यो
गरह्रं तिगुरुहत्तिणां।तत्तु खहन्तजी वस्य सरता निक्षालिःकुथ।।सूत उवाच।।वक्ता सरागो नीरागो द्विविधः परिकी
र्त्तितः।सरागो लोलुपः कामी तद्वक्तं हृत्संसरशेत।नीरागो द्विविधः प्रोक्तो होकः शिष्यपरीत्नकः।मुपिहेवका।श

अध्य०
॥६१॥

कार्याधर्मेषु विविधेषु च। प्रीतिरस्य समुत्पन्ना नवेति प्रविचारयेत्। याज्ञवल्क्यादिरपि ब्रह्मपरः परः। परीक्षितुं श्रोतृगणो मेहं तस्मिन्करोति च।
अयमस्फुवीतरागो यो दत्तात्रेयादिसद्गुरुः। उपदेशं करोम्येव न परीक्षां करोति च। अपरीक्ष्यापदिष्टं यज्ज्ञानं नाशाय तद्भवेत्। व कारं नाशयेदे
वेदागविष्ठात्वदेवृता। ततोपि चार्यवक्तव्यं श्रुतिं श्रुत्वा रहस्यगां। अन्यथा श्रावयन्मूढो लोकान्पतति दुर्मतिः। नचान्येन लोकाप
तद्वक्तमपरीक्षितं॥ अथ प्रकृतं॥ कथं याज्ञवल्क्येन दत्तात्रेयेण वा कथं। उपदिष्टं महाभागाः केऽस्मै तद्वदतां वद॥ सूत उवाच॥ आ
सीद्राजा महात्मासौ मिथिलायां धृतव्रतः। विचारज्ञस्समुमहान्ज्ञातो ज्ञानविनिर्णये। किं करोमि कथं ज्ञानी द्विजः समुपलभ्यते। श्री
वा दृष्ट्वा ऋषिके विनेदाम्यामिज्ञानदे गुरौ॥ कृतं मया मुनिगणाः परीक्षंते महाधियः। ज्ञानं श्रेष्ठतमं वास्य धनं वा स्वस्वभाजने। प्रार्थयंति
यथा केचित्सामराः स्नेहभागिनः। धनं वास्य प्रियं वाहं गुरुर्ज्ञानोपदेशकः। विचार्येति महाराजो जनकः। सज्जनाग्रणीः। गावो सहस्र
मयुतं स्थापयामास चत्वरे। हिरण्यपद्मावद्धं कौशेयं चामरादिभिः॥ अलंकृतं सर्वगुणोरूपेतं घदरोहने। आहूय विप्रास्तत्राह स
जनको जीवकोविदः॥ भवत्सु वीतरागो यो ज्ञानवान्ब्रह्मवित्तमः। सोंगीकरोतु गाण्येतानाम संसारदोषकृत्। इति श्रुत्वा याज्ञवल्क्यो राम
वभाषे जनकं नृपं। धर्मोसि कृतकृत्योस्य अधिकार्यसि सत्तम॥ ज्ञानमिमं वभावेत्तमात्मनः परमोस्थितिः। प्रीतिर्नु विघ्नते यस्य विषय ॥६१॥
विषमद्वेषः ज्ञानाधिकारमतुलं लभते सत्पदाम्मतिः॥ धनादिस्नेहकृद्यस्तु सपापात्मा निवर्तकः। आत्मघाती न श्रुत्वैतत्कृतैः शास्त्रैर्

DR. BHAU DAJI

पनिषदं

नेकधा। यत्किंचित्तृणीकृत्य धर्मादिषु च वर्तते। तस्य धर्मादयः सिद्धा भवे सेवनसंशयः। अतो गाः ससुवर्णाश्च देहि विप्रेभ्य एव च॥
दृष्ट्यस्व मा मतेः प्रीतो जनकाय महात्मने। वरं न्याय्यं [illegible] ज्ञानं दुःखविघातकं॥ सूत उवाच॥ इति श्रुत्वा याज्ञवल्क्यमुखाद्राजा विवेक
वान्। सम्मु वर्णाः पृथग्दत्वा ब्राह्मणेभ्यः परार्थिताः। पात्रज्ञस्ततः प्रीतो जनकाय महात्मने। वेदस्यायोपनिषदं ज्ञानेशारा
कारिणे। जीवात्मनो विभागेन पुनरैक्येन तत्त्वतः। प्राह प्रीतो गुरुः सर्ववेदार्थसाद्वयशिवं। ततः स राजा जनको ज्ञात्वा ध्यानेन गु
रोर्मुखात्। कृतार्थोस्मि प्रसादात्ते सर्वत्र स्नेहवर्जितः। परमात्मस्वहितीयपरमेश्याता नराधिपः। रमते गुरुवक्त्राद्वि कृत्वाक्षतिर
साय्यते। याज्ञवल्क्योपि जनकस्तु परिश्रममहासुनिः। ज्ञातो यथोहं सर्वात्मा गुरुर्विष्णुपरः स्मरः॥ अथ प्रकृतः॥ याज्ञवल्क्येन शि
ष्याय जनकाय परीक्ष्य च। दत्तं ज्ञानं ब्रह्मपरमज्ञानध्वांतनाशनं। दत्तात्रेयेण हरिणा कृपरिक्षा वहिस्सुखा। कथं जातानराज्ञा
तं तद्वदस्वानुपूर्वशः॥ सूत उवाच॥ दत्तात्रेयो हरेरंशाश्चिषुगत्विपुराणस्मरः। कलौ छन्नो नितिजस्वी कदाचिदुपलभ्यते। ना
नाविधैः सुगुप्तार्थो विंध्यशैलादिषु स्थितः। कदाचिन्नर्मदातीरे चान्तर्वणे जनेषु च। मिलितेषु स विश्वात्मा वक्तुं समुपचक्रमे।
एकः परात्मा प्रकृतेः परः परः। अनादिमध्यांतमनन्यदेकं ब्रह्मैव मातस्य विरूपे विशुद्धं। नचान्यदस्तीह स नाम नामरं विशुद्ध विज्ञा
नघनं शिवाश्रितं। वें स्मवीशक्तिरनूलमायेतीहविजृंभते। देहेंद्रियादिरूपेण तत्र कास्त्यात्मनि। किं साधनैः किं साध्यं

ब्रह्म· को वा साधुपिता जनः। सर्वं मायेति विज्ञाय निर्ममापारपरो भवेत्। को गुरुः कश्च सच्छिष्य उपदेष्टव्यं किमस्ति च। परस्त्रीरतरस्त्रीति ज्ञात्वा
लोकः सुखी भवेत्। शठाश्च साधवः सर्वे सर्ववेदार्थमारणात्। दृश्यमात्मेति विज्ञाय न धर्मादिषु लिप्यति। सिद्धस्य साधनस्कन्धे गुरुशा
६८ स्त्रादिभिर्न किं। न हि रोपेन स्तूपे स्पर्शेन चोपलिप्यते। तस्मात्सर्वं परित्यज्य सद्यात्मानमनुचिंतयेत्। अचिंतितोपि भगवान्स्वयं रूपी न
भते। सूत उवाच॥ इमा विवचनैर्लोकाः धर्मादिपरिवर्जिताः। आत्मानुसंध्यानपराज्ञाताः साधनवर्जिताः। को गुरुः कश्च वा वेदः किं वा
शास्त्रं किं भावना। यदस्त्री हतरस्त्री हृध्येयं ध्यानेन वास्तिमत्। विवदंते तथान्योन्यं कथं धनपरो भवान्। धनपुत्राद्यभोगे हारिलक्षः
कथं भवाम्यहं। ज्ञाने विशुद्धं विगुणं विषयादि विवर्जिते॥ इति श्रुत्वा वरं मम उपहासप्रश्नोत्तरं वचः। अहारमैथुनाद्यासक्तैरिह धर्माः
स्य गिवधाः। तत्र हृष्टिनैकापापीहि प्रकरोति करोतु तत्। आत्मैव वञ्चितेनात्म हिकारपरिकल्पितं॥ वंध्यापापुत्रपोषणं यथा का
लिविचारतः॥ आहारमैथुनाहीनि नेहकाष्ठपाणिवल्कलतः। न सेति विमलाकाशे विराने दे परेश्वये। एवं श्रिवरस्मानामस्मे देहगे
हारितमसः वैराग्यवानीमपि नोश्चरण्यं तिकथयंति न॥ ऋषय ऊचुः॥ भगवान्वेदमपीदास्यापनाय शरीरहृष्टः। कथमे राम·
वंविधं नः स्मरहस्य सुपरिष्टवान्। सर्वसाधारणं ज्ञानं नाधिकारिजनापहि। तद्वदस्व महाभाग महाकौतूहलं हि नः॥ सूत उवाच॥ ६०
ईश्वरः स्वसमेव ह्रद वहस्य वनचाभया। लोको जितेंद्रियः श्रुत्वा नश्यमेव न चामया। अवतारैर्भगवता ज्ञानमेवाति रूप्यते। ऋष

माद्यैः स्वाधिकाराभावात्र संगता नराः। दत्तात्रेयेण मुनिना सत्यमेवं महात्मना। उपदिष्टं सत्पुंगैरदहीनस्वाधिकारतः। जनैस्त्व
देवत्रेतापामतः करणाशुद्धितः। गृहीतं द्वापरे तद्धि ज्ञानं विषयमिश्रितं। प्रकाशने न सुखरे मेंइष्या निराकृतं। विषयात्मना
मध्यानानाम वेदपथमीपुषां। कलौ नाशाय भवति ज्ञानमार्गोभिमात्मनां। दत्तात्रेयेण मुनिना स्वाधिकारेण वर्णितं। अधिका
रविहीनानां तरेवासुखदं महत्। केनाभिप्रायमुक्तेन मुनिना वेदरूपिणा। निरूपितमभिप्रायस्तस्य नत्वा पतेजने॥ अन्ये
र्विचार्यवक्तव्यमधिकारानुरूपतः। साधारणेन कथनात्तत्सपैः संयुतो भवेत्। अधिकारिणो मुख्यायज्ञानदः सर्वदः स्मृतः।
अधिकारविहीनाय वदन्नरकमृच्छति॥ ऋषय ऊचुः॥ उपदेशक्रमे ब्रूहि ज्ञानस्य परमात्मनः। श्रोतुं ह्येव यथाति भूहि
ह्येपादि विवर्जितं॥ सूत उवाच॥ आदौ धर्मकथाः श्राव्यास्त्रिवर्गफलदायिकाः। ततो निमत्कथनाद्विराग्येजायते
त्तर्णा। निवृत्तिधर्मनिरता लोकास्ता नाधिकारिणः। देहादेः स्नेहमधिकं त्यक्त्वा त्वात्मानं सुयादि शान्ता। पद्मभाक्तिर्भगवति
गुरौ परमरूपे। तस्य कृते फलापात्रनाम्नः स्यविकृतात्मनः। सर्वाणि शास्त्राणि समस्तधर्मात्सर्वाः कलाः सर्वगुणाश्च येच्छो
त्र धार्मिके ध्ये वरे त्समस्तं ज्ञानेविरक्ताय हरिप्रियाय। वर्णात्मकेषु मंत्रेषु गुरुशिष्यव्यवस्थया॥ प्रचरितरुक्तापदेनास्यव
धानैर्महात्मभिः। अतो विचार्य कालेन महता धार्मिकेषु च। वक्तव्यं ज्ञानमतुलं जगदात्मप्रबोधने। आयुःस्वसमभिज्ञा

ब्र.ख.
६९

त्वाकलात्तुपरिशंतिये। अधिकारविहीनाय वैचक्षकाय न लोलुपाः पतंति गर्भवासेषु ते यत्नेनापि घातकाः। न स्त्रियाश्च न चित्र
नां ज्ञानं सम्युपरिश्यते। स्नेहाविरागः संज्ञावः कामारिमत्ववर्जनं। दृश्यते यत्र चैतानि सुमुक्षोर्हरोरतिः। नस्मिन्नपि त्रेसमाने
येज्ञानामृतं महत्। विस्नुभक्तिः सुमहती निःपापा काशिकाश्रितिः। उपरेषा मोक्षहेतुः सर्वेषां श्रमेषु च सर्वेषु काशिरो
ल्लोकाः पापव्यसनवर्जिताः। सुमुक्षवः सर्वेशाश्च काशिवासे शिवाश्रयाः। न काशीसदृशं किंचित्साधनं विद्यतेनघाः॥ शास्त्र
मार्गेण गच्छतामिहामुत्र न दुर्लभः॥ मोक्षः साधनं संघौ हि यापतेन तपः क्वचित् अहो विचित्रता महती महाश्चर्यमयी स्थ
ली। यत्र सर्वैः प्रियमाणैर्मोक्ष एव प्रलभ्यते। विश्वेश्वरोप्यास्मरतः परात्मा विष्णुमसौ केवलमत्तेयस्त्र। विश्रामहीनाः स्व
स्तुमानवायेते किंजनमाजरेनसंति॥ अहो भवानी मरणे निषीदतां प्रदर्शितशीकमसपथ्यासुखेसुखे। किंतमसुखेयोगया
ग्यादिसाध्यमेवापुरश्रमस्यशंतोपरिविः॥ दीने वयस्ये महदल्पके वा पुराणे महापातककंसपुनेवा। आराधिता त्वमनंता संविध
त्रेरयापराभोगमोक्षेकहेतुः॥ न ये भवानी भवभावभंजनीम जंति भावेन भवार्णवे भवाः॥ भवंति ते सौख्यसमाधिभा राम
जः कथं न चिंताहिताः समंततः। चिंतितार्थपरमार्थदायिकां नापिका परमशंकरस्य च। ब्रह्मविस्नुऋषिदेवतेविता। तं ६९
प्रोभजतभावभाविते। अहो चरित्रं जगदंबिकायाविचित्रमार्यैरपि दुर्विभाव्यं। काशंपामहेशत्वसंस्थितापिस्तुभक्तेना

माधाप्रकरोत्सनंतं। टहं नकाशीसदृशं सुस्थायपिता न विश्वेशसमः कश्चिद्देवः। माता भवानीसदृशीनगर्भदात्कुटुंबमत्र न
जनो जनार्दनः सोत्रविष्णुक्षेत्रगतामर्थोविकोपश्यंति नित्यं स्वकृतैः प्रबोधितोः तोस्त्रात्रपश्यत्सप्तमात्कजगन्मयी स्वचु रूपाप
नच ते सुचक्षुषः। भोगार्थिनोरीनजनेसमाश्रितामोक्षार्थिनो वे धनकोटिमुक्तं। भोगे च मोक्षे च ददाति सक्ता ताशिवा शिवानंद
मयी जगत्तुनिः। सहाति पापानि सुदुर्धराणि कर्माणि तेषामतिदारुणानि। भवंति मातुः पुरतो नये हि निवेदितं दुःखमदुः
खिनः किं। पुरः परात्मापरयापुरापामाश्लिष्यमाराव्यसरोनएषः प्रदर्शयामास निरीक्ष्यमे सा समात्रते जीवपिभावनानं
लंतिप्रकुर्वंति महानुभावानित्यं सदानंदमयाजनन्याः॥ ते ब्रह्मविद्याभजतां जनानाम भक्तिभाजांकिलकालरात्रिः। देहा
दसंसक्तधियाविमोहिनीमायापरानंदमयीसतहियां। शिवे शिवानंदमये अधीश्वरि श्रीपार्वति ज्ञानधने विकेशिवे। मात
र्विशालाक्षि भवानि सुंदरि त्वां मन्नशरणं शरणं प्रपद्ये। एवं शिवानंदमयेशिवा वये ये भक्तियुक्ताः सततं भवानीं। स्मरंति
शृण्वंति स्मरंति नित्यं प्रजंति ते दुर्गति पारगामिनः। शिव शिव वाक्तां प्रतिपालयेस्मरा विश्वरव देवी हरिकेशकेशवौ॥
श्री कालराजः प्रमथाधिपास्त्रथानंदी शभृंगी शमुनी शहर्याः। सर्वे यदाज्ञा प्रसमीक्षका पुरुः काश्यां स्थितिं प्राक्कवंत सु
खादां। सुरासुराकामहता मनुष्या विद्याधराकिंनरयक्षसिद्धाः। नागा मृगाः स्थावरजंगमाश्चसर्वे च वसंत्यत्र नवेत्र सा स्व।

ब्रह्म ॥७०॥ आहारमारोग्यमविघ्नवासं संप्राप्नुवंतेऽगणितान्यपाये। तस्मान्नरैः स्वेन धनेन चान्नवासःसतांत्वन्नरणार्चनेन॥ श्रीमद्भ
वानीस्मरणं समाप्य प्रदक्षिणीकृत्य तथाष्टधा रे। स्तुतिं प्रकुर्वंति नरा न्नपापे प्रकृष्टगंधादिभिरुन्नमास्ते। ते तत्कृते पाप्मपु
रा पुकुंरत्रस्तेंद्रजस्तुसाः स्तुविनो भवंति। जय जय जगज्जननि जगज्जंबालजालनिवारिणि। जाताजातविघ्नमानजंतुजा
तजीवातुलभंते। जय जन्मादि सफलधर्मफलप्रदे। जय जय महाहारविमहास्वप्रिये भावाभावितभक्तभवे। जय जय पा
र्वति अपर्गापर्णपुष्पफलदानदानितदारिद्यपंजरे॥ जय जय प्रेमंत्रमोन्नमस्तेवितचरणांकनलनवकिंजल्कप्रभे। जय
जय प्रेमंत्रस्मरणं अन्नप्रदानतिरतेयेनार्थिसंपहापदे॥ अंधबधिरपंगुपतितमहापापिशरणागतत्राणदानीनिरते। मोक्षा
र्थिनां मोक्षदनामधेया धर्मार्थिनां धर्मदाविनताया। अर्थार्थिनामर्थदपारपद्मा कामार्थिनां कामपरकल्पवल्ली॥ अघद्रालस्कारस
न्नभोविनयनोमाणिक्यवर्णा शिवांपांशं चांकुशमिक्षुचापमनिशं वराणामुद्रधानोपरो॥ आताकल्पलतासमस्तफलदा निर्त्या
नितांतप्रियांविश्वेशस्य विनायकस्य जननी गौरी नमद्रोपुतां। ये ये विमुक्तेषु निमानतांशि वो शिवा करोमासाधितपक्षकार्यं॥ राम ७०॥
आर्यां भजंते परमादरेण तारिद्रवं धारिभगोनतेषां। सर्वतीर्थमयी गौरी सर्वदेवमयी शिवा। सर्वधर्ममयी नित्या प्रस्ताका यपाति
शेषतः। तीर्थानि त्रयेण पवगाहितान्यपि चेः कोटिशः पुण्यपरैः कृतार्थैः। ततो धिकं काशिकृपालभंते फले विगायोवपतिताप

वीत्र। ततोपि कोटिगुणितं भंतर्गेहप्रदक्षिणं। अंतर्गेहाद्दशगुणं भवानीक्षेत्रदक्षिणं प्रदक्षिणीकृतायै स्यात् महापातकनाशिनी॥
अष्टवारं सुकृत्तिभिर्नतेषां भ्रमणं भवेत्। पत्रं पुष्पं फलं तोयं यत्किंचित्तु समर्पितं। तदक्षयफलं विप्रा भगवत्से भवानीजपा। काश्यां
भवानीं विविधैर्भजंते ता भवंति भावैर्भवपाशमुक्ताः। मुक्ताः प्रशस्ते पुरुषार्थसंघैर्भवंति न भ्रांतिपुनः करांचित्। भवानी स्नातिजा
ग्रांतिं नाशयसे वनास्थया। काश्यां तेषां महाशांति जीविते जीविते तरे। भवानीसदानं स्नपय शिवः परःपुत्रः सदाविघ्नहरो गणाधि
पः। आनाकरो हंदपाणि लक्ष्म्याः साक्षिं न पक्षस्तु कुलदात्री। काश्यां पापकरो यो हि स्नात्वा काशिकथामृते। पश्चात्तापेन संत
प्तो भवानी भावपेक्षदृशी। न करोति पुनः पापं पापान्मुक्तो भवेत्तु गणात्। पातनानास्य नश्यंति काल भैरवपत्रिकाः॥ श्रीमद्भवा
नी भवभावभंजि नीसेवंति ये भावयुताभवाब्धिं। तरंति वृंपंतदृगाणक सन्निभा भवंति भानिगंतकल्मषाश्च। मानरं भवभेषक मे
वजेजेतव कल्पतरुजः स्वपंवत्। इंदिये विषपरोषदर्षितैः संगताविहिंतमेतितांततः॥ ॥इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे भवानीमा
हात्म्ये विंशतितमोध्यायः॥ सूत उवाच॥ व्यासेन तु पुरा प्रोक्तं जीवानामपि सत्तमाः। कस्तत्र मे कश्चिदेव्यं नायमेरमते मनः सुनि
मिरुक्तः पुरा दृष्टो व्यासो भागीरथीतटे। प्राह काशीकथां दिव्यां मुनीनामनुशृण्वतां॥ व्यास उवाच॥ शृणवंतु ऋषयः सर्वे मुक्ति
वीजमनुत्तमं। अदृष्टा वर्तनेविरक्तापगुरुभक्तापसाथवे। देयमेतत्कथारत्ने श्राव्यं श्रवणमंगलं॥ काशीरहस्यमतुलं ना नाधमे मसु

तं३

ब्रस्म० द्रवं। काशी दृष्टा येन पुंसा सुराचार्य दृष्टं वा मनेत्र्छतेऽप्यवच्चा।। यो वा म्नां यैः संस्कृता काशिवार्तातेषां श्रोत्रे श्रोतुमप्यन्नवेत्ति। ये काशी
७१ गुणावर्णनेष्वभिरता स्तेषां न जिह्वा पुनर्निःसारं जननजन्मजीवनमृतिप्राप्य पुनर्वर्णायेत। ये यो पारं पुरा प्रसर्पति सदा श्री काशि
तीर्थे षु हो तेषां चंक्रमणं सुखा पन्न भवेत् कैलासलोकेष्वपि। मनसा यैः काशिकायाः स्मृतमो रार्पमार्यकेः। तेषां मनो न स्मरति स्म
रारिनगरीं विना काशीं काशीति काशीति रसज्ञा रसं संयुता। यस्य कस्यापि भूयाच्चेत्स्मरणं तन्नचेतरः। श्रीगांवृत्तुरसिकाः सर्वे रसस्य
परमां स्थितिं। यामात्रिमारमैः सम्यग्ज्ञायते रसकोविदैः। पुरा देवासुरैः सर्वैर्मथितः क्षीरसागरः। तत्र रत्नानि बहूनि जातानीश्वर
लीलया। धन्वन्तरिकराग्रस्थं संगृहीत्वा सुरासुरान्वाः। अमृतस्यार्थे जहसुः सुरास्मात्तं समुद्यताः।। स्त्रीरूपधारी यत्नेनाहरेन्न कराद्
हीनतः कलशोऽमृतस्य। तेषां सुराणां परमात्मनं ते जः सुधां सुरांश्च नचैरैः स्म वर्यान्। अथ नेषु पिवत्सु रोरेसु धांसु रवरे स्वच्छे। मेहिकेयो
तानू ४ वं विना नैं ज्ञातारे वेषधारा नेपतत्। स विष्णुहरी नवरत्नो या पापापसुधां हरेः। अपवन्नपो लन परः अपवन्न पातु महं हिम। देवेषु स्वपोमि ने तु मे
त्रपंत्रे मो या भिरसाभिर पिस्वधीभिः। नवं वित्तं त्वामलमत्रु कश्चिन्नस्मात्तु शरणं शरणं प्रपद्ये।। इत्थं या भुव च। हाहो क्षुत्ता मृतम रम०
पायपत। अंबरे तत्रानवधुः परमात्मा जनार्दनः। देवपंक्तौ प्रविश्यापेत विष्णुपीच तत्तते। ये दैत्या मानवर्गता स्तेषां शंपिति हिमो ७१
हिनी। अर्द्धपीतानि श्वेतोद्गतः पुष्पवद्गोधुमवितः। तदैव तीक्ष्णधारेण शिरश्छिन्नं रसस्मितिः। द्विधा कृतोपि दैत्यः सन्नी विन्नेन जहौ

पुनः। ग्रहेषु हरिणा युक्तम स्वास्ते प्रपृतं स्मात्। कदाचिद्राहवौरेस्मा मिलिताः पानकर्मणि। राहुमाहूयतं चोचुः पीयतामास
वं मधु।। राहुरुवाच।। नाहं पिवाम्यासवं हि मारकं ज्ञाननाशकं। पीत्वा पीयूषममृतं कः पिवेदासवं पुनः। दैत्या ऊचुः। विनामां
सं विना मद्यं न हरणं जनगच्छति। स्वल्पेनामृतपानेन बहुमद्यं सजस्पहो। राहुरुवाच। न विस्मरे हममृतं स्तरणाहं मोहराः
पातोः मृतस्य ज्ञानाति स्वादं नामः कथं वत। यस्मिन्मुखे विनिक्षिप्तमममृतं विस्मुनाहूते। तस्मिन्न्याव नेमद्यं कथं ह योवत
कवत। व्यास उवाच।। इत्युक्ता स्ते सुरा जग्मुरूपहस्य तेषु दृताः। अहोतिरस्त्रीयं राहुः स्वल्पं पीत्वा च दृश्यति। अत एव रसो ये
नमत्रप्यागतः सुभाग्य मात्रे वरमतेनि स्मृत वितापयतुः पुनः सतोऽपि कस्येत द्विविचारणावतां नृणां। पद्वरस्या स्त्रोक्त रसंसेवि
नां काशिवासिनां। रसायनं काशिकानामपीतं कृतं तथा काशिनिरूपणं च। उक्तं स्मृते न रागाढ्ये वादृतं चन काशिरूपं विस्मरे
च्चेतनानां। देहेंद्रिया दिभिर्ये स्ति ते विना काशिकात्रुभिः। ते देवा मनुष्य शेषस्त्वया दत्तं किमतः परं। राहुर्दैत्यैः सुरापश्च देव
ग्रासस्मरणानि दरकेः। सदैवास्मृतं प्राप्य नस्मरसन्न्यासोरसं। किंतु यैः काशिका दृष्टा दृष्टा चोक्ता च सेविता। ते पि वेत्काशिकां सुधा
वह्ना सृजरसात्मृतां। न सेवंते सर्वरसां नीरसास्तेनराधमाः। आदिमध्यावसानेषु सरसा सुरसास्थितं। काशिकासर्वरसिकैः सेव्या
प्रार्थ्या निहर्निशं। काश्यां गंगे सवनीयाम यत्नैः सर्वैः सर्वैर्लोकसंघैः परायात्रस्यास्तस्यास्तन्मयानादि भिस्सुमोत्त हारं समेप

छेद्रयाद्य। पवित्रमाद्यं स्वयमेव गंगा पुनश्चुता विष्णुपरात्परतोपि। चत्वारि लोकार्थपष्ठ्विशे भो निपातनाइं तितु यो हरं गंगी। उद्दं
घ्रमार्गं च भगीरथस्य काश्यपा प्रविश्याप्य विमुक्त मंतः। वाराणसी मध्यगते धशेषेषा म्नुराहरूपेण शरः सुरेवी। यह तत्र चालेप्यपि
यत्वलेषु वापीषु तत्स्थास्तु नरा वुपुराणा॥ आराध्य लिंगान्स्वपितत्र तत्र शंभोः स्वयं भूरिव विश्वभूता। देवीमिमां शर्वकृतो परेशा
मेस्थाप्य लिंगं च परं स्वनाम्ना। पुनः स्मरं तेपि ममक्षमावेगाग्ध्रविशेखर माप येवं। मनोरथं स्वयं गुणाः स्मरंती प्रतिष्ठितं तत्त्वप
मात्मनोपि। इहैव विद्याव पुषा स्थिता पिप्रवाहतस्तेन यथो महेव। स्नानं शिवाभ्यां विधिना त्र कद्रौ महाद्रुहे स्मिन्मणिकर्णिकेसं
ज्ञे। विश्वेश्वरेता वनु मन्यती पुरेव भक्ता खिलदेवताम्भः। यज्ञार्थिनां यज्ञफलं यरत्री तीर्थार्थिनां तीर्थफलं पवित्रं। योगार्थि
नां योगफलं महत्त्र दानार्थिनो दानकृतं फलं स्यात। गंगायां काशिसंबंधाद्विशेषेणाप्रलभ्यते प्याप्यशिवत्रफलं सर्वं च तत्र वै
गीफलं चयत। ब्रह्मविष्णुशिवदेवरूपिणी सर्वयज्ञफलदाशिवप्रदा। सर्वदानजपयोगभोगदा भोगयानहि समं जगत्रये। गं
गामनादृत्य जगत्सु सत्तिं प्रसत्ति मुक्तेः कथमातुरः स्यात। वयं द्विषाव्याकुलमानसानामप्येषि मोक्षमप्रहत गात्र वाचां। रवि
दरीनौ वक्तुकमिर्णा च गंगेव निस्तारगुणेषु सुख्या। गंगास्तुती यैः परिसेविते य माया अविमुक्तपुरी सेवते सा। सुदुर्लभा ब्र
ह्मा मानुषाणां गंगा परा धैरहिता निजा ते। काश्यां गंगा प्राप्यते पुण्यभारे विश्वेशस्य त्र्यहरान्नाध्रुवेत्स्मात। तेषां श्रद्धा जाय

DR. BHAU DAJI

७

ते मोक्षहेतुं गंगे वा न्या विष्णुसन्निर्जलो..। अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं। गंगामाहात्म्यसंयुक्तं श्रावणं तु परमर्षयः। पांचरेशा
धिपो राजा पुण्यकीर्तिरितिश्रुतः। विविधानि पुराणानि इतिहासांस्तथा श्रुणोत। विष्णोः काश्यानि सततः श्रुणोति स निरंतरं। सर्व
दा त्वेषु गंगेव महद्भिः प्रतिपाद्यते। गंगेव पुरुषार्थो हि सर्वसारविचारिणां। मनुष्यदेहं संप्राप्य यदि गंगा न सेविता। गर्भवासं
दिशामनंनतेषोज्ञापतेकश्चित। गंगेव धर्मः खलु मोक्ष गंगा गंगा सुखं चार्थरूपापि गंगा। चतुर्विधस्यापि सुखस्य दात्री गंगा
भजेद्विष्णुशिवप्रियोपि॥ इतिश्रुत्वेव मनन्यराजा गंगाजलनिषेवकः। स्नानभोजनपानादी सर्वं गंगाजलेन हि। करोति श्र
द्धयापुण्यो गंगास्मरण तत्परः। एवं स राजा गंगायास्सर्वावस्थासु तत्परः। चकार साक्षात्त्रिस्त्रोतां वरं वरय भाषिणी। राजो वाच।
यदि देवि वरो मह्यं देहि प्राप्यं वरस्व तत। येन त्वां च सहं मातः पश्याम्य त्रत रूपिणीं॥ गंगोवाच॥ प्रसन्नं देवतानां च दर्शनेन न भव
त्यले। कदाचिद्धरकाले च दर्शयंति हदेवताः। प्रसन्नं राजशाद्भूलदर्शनं तेपरिरिक्षसि। तदा मदेहमागच्छ मविष्यति न संशयः॥
राजोवाच। ब्रह्मांडस्य स्वरूपिण्या कैलेगे हमवाच्यं दे। ब्रह्मांडानामनेकानामाधारः प्रकृतिः परा। त्वमेव सर्वजगतां विश्वक्तिः
साधुसंमता। त्वमन्नमिदं देवि जगदात्मस्वरूपया। ब्रह्मविद्यागरं [illegible]मा तर्दिष्टं नमयाश्रुतं। तदहं ज्ञातुमिच्छामि यत्र
त्वां प्रस्महं स्वहं। पश्यामि सर्व जगतो मातरं पापवर्जितां। गंगोवाच॥ ब्रह्मांडव्यापिका चाहं मम वयंपरा ज्ञस नम। न थापिका

ब्रह्म० रूपं मन्दे हरे मे भर्त्तास्तु संगता। काश्यां सर्वात्मना विष्णुः शिवः सर्पो जनस्त्वया। अस्मिन्नपि रेवमेव राज्ञ्य पोषोपि न त्वया। वसंति
७३ का श्यां सततं ये परब्रह्मसु तार्थिनः। जितेंद्रियाणां शांतानां विषयध्यस्त चेतसां। जायते परमानंदो हृत्कल्मषधियां सदा। गच्छ
राजेंकाशिपुरीं मोक्ष साम्निनिरंतरं। पुत्रायराज्यं विनिवेद्य सं धनं प्रगृह्य निर्विण्णमनाः सभार्यः। गत्वा विमुक्तेश्वर स्वजकः सुखं
तिष्ठस्व काश्यां विजितेंद्रियारिः। पश्यंति सर्वे मनुजाः सर्वानूदेवां छिवालये। त्वसायासेन सुत्ते त्रसामर्थ्येन गतकल्मषाः॥२
मकसांतर्हिता गंगा रूपिणी भक्तवत्सला। राजापि गंगावचनं श्रुत्वा स्वर्पत मान्वितः। गजवक्त्रमनुस्मृत्य सकाशीं गंतुं समु
द्यतः। पुत्रायराज्यं विनिवेद्य भार्यया गंगोस्मरक्ताधिवासाभिलाषी। स चाप्यगेहात् समगृह्य हि संस्थिताडुंगादि दृष्टुः सत
तं सिद्धि रूपां। सपुण्यकीर्तिः सुसमेत्य काशीं त्रिपाः स्वमत्यैः परमर्षिमिश्च। स्नात्वा पर ब्रह्मशो न विष्णुपद्यां देवं ददर्श
त्रिहरं हरं च। सर्वस्वं बाह्मणेभ्यः सृदत्वे राजा महामनाः॥ दत्त्वा गंगां विहायाथ महिष्यासह तस्थिवान्। गंगास्नानं त्रिषवणं
चकार श्रद्धया न्वितः। एजनं स्मरणं सेवां गंगायां श्रवणे मतिं। पुण्यकांति महीजा निः करोति विधिपूर्वकं। एवं राजा भ
जन्निमं ददर्श सुरनिम्नगां। प्रसन्नवरदां गंगां वरदाभयसत्करां। उवाच राजेंद्र यत्त्वका मस्तं प्रार्थितात्मवरं गणेशोरलभ्या राम०
न्। काश्यांप्रपश्यस्व महानुभावा देवान् ऋषीन्वरदां मा च विद्यां। राजोवाच॥ पश्यामि मातर्वरदां भवानीं नानाविधिविचित्रां भव ७३

पारगो [illegible] त्रीं। सुदर्शनस्य शंभुर्विंतनाधैः स्वजः कृतार्थी गृहमीश्वरीत्वया। पश्यामि देवा [illegible] छिव विष्णुधात् गणेशसूर्यप्रभृ
तीन्सुरस्ते। नवप्रसाद्राजपुरुषार्थदायिनी न पाकृतार्थी स्मि न वेद्मि हारिणी। गंगोवाच। नमस्प्रसादो ननु वोधमोये श्रीकाशि
का याः परमः स्वभावः। परत्र देवा मुनयः सुसंयताः तिष्ठंति दृष्टाः सुयतेंद्रियाणां॥ राजोवाच॥ अहो महात्म्यममुले का
श्याः सर्वस्तु रप्रिये। त्वं वा पि य दिवारात्रं स्मरस्याघात्तुगत्तु निः। केयं काशी किं प्रभावा केनाख्याता किं यो स्थितिः। केन प्राप्या
किंप्रपच्छ तस्हो मातः प्रकुप्यतां। गंगोवाच॥ चित्कला काशिकाता तत्प्रभावो सम्यग्विमोचनं। विष्णुनाख्यातिमायाता पंच
क्रोशात्मकस्थितिः। जितेंद्रियैर्धर्मपरैः प्राप्या पच्छन्ति शाश्वतं। राजोवाच। प्रभावश्रवणे च्छा मे प्रहत्तात्वन्मुखात्सरीना
स्मेवरं च रणो मातः काश्याः शंसत्कृपावति। गंगोवाच॥ नमया वर्णितुं शक्या काशी वर्षशतैरपि। तथापि तव संतुष्टे
वर्णयामि इ प्राप्यतत्। पवित्रमाख्यायसहस्रावृत्सं यद्भूमंसेसाधयितुं प्रयत्नः। देवद्विजब्रह्मसुदेवजातानां तत्काशि रूपं सुल
भं न सम्यक्॥ उमा सहायः शशिशेखरो त्र लक्ष्मी सहस्यो मधुसूदनो वा। धर्मः सुखं शांतियुतं पदे यत्नोः विमुक्त्ये परमप
दं ततः। यज्ञार्थिनां यज्ञफलं परत्र तीर्थार्थिनां तीर्थफलं पवित्रं। योगार्थिनां योगफलं नृपेश दानार्थिनां दानफलं वि
शिष्टं। भवेदवश्यं न हि संशयः शुभः काश्यां कृतो देहपराभवः स्यात्। देहे यतश्च यजगद्गुरुं हरिं स पापः स विशेषं नरकानेशो

ब्र.स्त. कान।काशिवासफलतीर्थसेविता।काशिकासकलदेवपूजिता।काशिकासकलशास्त्ररूपिणी।काशिकापरपदप्रकाशिका।
७४ स्थितिः काश्यामेषां परमसुखसंतानस्तुतिर्नामतो संगान्निसिंहगिरिहरकथास्वादनतत्पराः।नवेदेकाले तेऽपि विविधनन्नवाशदरिद्र
हिते र्विविक्तैर्भैः पापमशिवमखिलसौख्यैकनिलये॥धन्याः सज्जनसन्तपः सुमनसः सारंगसंगाश्रिताः सेवन्ते सततं शिवेः शि
वपराविष्णुप्रियाः साधवः।सा मामसवहारहरमनसः संप्रार्थिताः सौख्यदाः सारासारविवेकपुष्कलमनसो ब्रह्म परं ज्ञातितत्
श्रासादनपरा एव काशिजं परमामृतं।तएव क्षेत्रपद्मसुमनस्तु संमीलनस्पृशां।न हि त्याग एतत्विनानां जलजाना कामकाशि
नां।प्रकाशन्ते परंब्रह्मदर्शनसाध्ये दुरात्मनां।राजाथीश्वराद्रष्टाहकर्त्ता सिंहासनस्थितः।कथं रास सुखं तस्य बद्धोनिपति
तस्य च।योगेऽपि तैस्तीर्थसहितराने लोकस्या स्या साधने व्याकुलः स्यात्।काश्यां शोभासे स्थितानां नराणां मुख्यानां ति
र्यग्यते वेत्तरेषां।न भोगभूमिः खलु काशिकेयं न धर्मवृद्धौ यं भवोऽपि नात्र॥मोक्षोऽपि नाना विधसाध्य सिद्धैर्न साध्यते न्य
त्र यथा दुराध्यः॥भोगव्यासुरापानं परदाराभिमर्शनं।निक्षेपग्रहणं चौर्यं द्रोहः सर्वस्य चापि हि।सर्वाणि चान्यप्रति
नी सुखबुद्ध्या न चान्यथा।काश्यां मागोऽपि हितयाविते पः कामकारितः।सुखमेव न जानंति विषयासक्तबुद्धयः।सुखं राम.
काशिजमेवाहुः शांताः सहृदयामलाः।जले विलोडिते ब्रह्मनवनीतविधिवत्तकं।स्वच्छं विवृणुतेविंतापनीतिः पुरु ७४

प२
षस्य हि।तथा काश्यां व्याहृतानां नैवात्मा प्रतिविंबति।अतः कुशविन्तके विद्धि साक्षवंति गतव्यथाः॥येषां प्रियतरः
कृष्णः परमात्मा प्रियात्प्रियः॥नात्मपुत्राः सुत्रपुत्राः प्रिया दाराः प्रिया जनाः।त एव विद्वद्गेहेरूपं काश्यां सन्ति साधवः।धनधा
न्यगृहक्षेत्रमित्राणि पशवस्तथा।यत्सेपकीर्ति प्रियाणि स्युरात्मानन्देहरिंभजः।परत्वग्रहलेशेन काशिकानेऽहदुर्लभा।प्रियाणि
किं शोककराणि सन्ति प्रियाणि किं व्याकुलयंति चित्तं।प्रियाणि किं वा स्वबहूनि संति प्रियः परात्मा हरिरेक एव॥राजोवाच॥कथं परात्मा
काशिकायां परः स्यात् स मम स्वमेत विरमेत्कथं शुभं।कथं ते वो मंहरिवर्णितेनिःशंकथं प्रियार्थं पतते तन्नः श्रुतिः॥गंगोवाच।यन्मुमुक्षुमते
गुरुसच्छास्त्रविग्रहं।तेषां हरिः प्रियतरो भवतेव्यामदोषतः।सत्सुप्रीत्या कथाप्रीतिः तत्प्रीत्या विष्णुरव्ययः।वल्लभो जायते नृणां श्रुतिवेद्य प८· स्फीत
मः।मेशास्त्रविग्रहं देवं गुरुं न प्रभजंति ते।सेवनेर्हानमानैश्च न तेषां श्रवणं भवेत्।तेषां सर्वेऽपि पार्थ्यापक्षते श्रवणाद्विघ्नकाः।येषां नवि
द्वेन शरीरसेवा परोपकारोऽपि न चाभिसम्यक्।न तेषु पापेषु वसत्सु वश्यं कथाश्रुतं काशिकायाः प्रियायाः।यत्पुण्यलेशमहादेवं सुसंमा
त्वषरूपिणं।धर्मज्ञानादिवकारेन तेषां हरिदर्शनं।हितेन ज्ञानाति जनो महात्मा हितेसदा श्रवणं कारयेद्यः।वेदे च वेदे च यापि चोत्त
मो देशे गुरुः स सेव्यो ऽपविमुक्तवका।कुलं शीलमथाचारमविचार्य गुरुं गुरुं।भजेत श्रवणाद्यर्थी श्रवणं सारसागरं।गुरुस्थाने शयो
पत्सु ज्ञानतः सुमहात्मसु।येषामनुग्रहात्पुंसां समदृष्टिः प्रवर्तते।तेषामन्त्कोशप्रहतानां मापराधं समाचरेत्।गुणस्त्वमराया सोऽतः
नै

ब्रह्म ७५ रोषोहि कथंचन। गुरूक्तशास्त्रसंपर्काद्दिनेष्वपि शनैः शनैः। दोषदृष्टिं प्रकुरुते श्रुत्वा शास्त्रामृतं महत्॥ राजोवाच॥ भ्रातः के गुरवः का
र्याः किंशीलाः के च जानता। येषां प्रसादाच्छास्त्रार्थं जित्वा स्यात्म निसंमतः॥ गंगोवाच॥ विष्णुप्रियाः शिवरता वेदवेदार्थरूपकाः॥ भक्ता भ
क्तिपराः शांताः परतत्त्वसंस्थिद्रूपाश्च शिष्टा महाज्ञा घनसंत्यजेत्त्वमनसो भक्तेषु विष्णुः स्थितः॥ सूत उवाच॥ इत्थं तत्कांत हिंतां गंगा सु राय
कीर्तिं महीपतिं। सोपि काश्यां हरश्रोत्रोरेवा गंगां च नित्यशः। काश्याः परां कथां प्रेतां गंगामाहात्म्यसंयुतां। यः शृणोति श्रावयति स पापैः
प्रविमुच्यते। श्रीविष्णुभक्तस्य गंगायाः गुरोर्विष्णोः शिवस्य च। यः शृणोति कथां दिव्यां स याति परमां गतिं॥ इति श्रीब्रह्मखंडे वर्णितो यवि भा
ग एकविंशोध्यायः॥ ऋषय ऊचुः॥ सूत काशीकथां श्रुत्वा पलं बुद्धिं प्रपास्महे। ते च श्रुत्वा यमोज्ञाय यमोरिगुणसंयुताः। नरकाणि च भी
माणि नकाशी प्रयते जनः। यो त्वधर्मादिकाः पापः पश्यन्नेकुत्रकथ्यतां॥ सूत उवाच। नरकाणि च भीतिः च धनोपहृत्वे न सोधने पुल
ग्रंहि मनः केन संस्तियते पुनः। द्विविधं धनमिस्ताद्वः पंडिताः प्राद्दर्शिनः एकं वेधायनं नाम परं मोक्षस्य साधनं। पापाय देहादि प्र
यत्नश्च पुक्कं पुण्यपापविप्रादिषु वित्तमुक्तं। पुण्येपि पित्रादिषु पापादरेण श्रुते तु काम्यत्वयत्नक्षेहेतुं। काम्यं विषयभोगार्थमिहामु राम
त्र प्रयुज्यते। यो त्वापस्तु कृतेन दिव्यप्राप्यै राधिया कृते। धनार्थमानुषं देहं व्ययी कुर्वतिये नराः। न तेषां जन्मसाहस्रैः पापस्यांतः ७५
प्रजायते। नरके परिपच्यंते पामरा धनलोलुपाः॥ ऋषय ऊचुः। कति संति हि नरकाः पापिनां दुःखहेतवः। केन पापेन कः का मि

न्नरके परिपच्यते। कुत्र वा नरकाः संति लक्षणं किं महामते। नरकानोस्य लं की हृत्क्वकिं यद्दूरं तदुच्यतां। सूत उवाच॥ संख्या पापविशे
षाद्वै पापिष्ठः पानं मेव च। लक्षणं च कियद्दूरं कालाहिरण्यम नर्थक्तं। नरकाणां स्वरूपं च राज्ञा संवरणेन च॥ पृष्टो वशिष्ठं वर्योक्तमा
दः कथयिष्यति। तत्सुरः सर्वं वस्तामि श्रणत्वं त्र समाहितः। धर्मराजस्य नगरी शुभा संयमिनीमता। तत्र धर्मसभायां तु राजानो धार्मि
काः सदा। सदा परो धर्मपरा महात्मवेतस्मन्विताः॥ धार्मिकाणां धर्मराजः पापिष्ठानां महाभयं॥ यमदूतैः परिवृतो दृश्यते भीषणाकृ
तिः। धर्मराजः सभायां तु ऋषयो ब्रह्मतत्पराः। ब्रह्मा यकोविदा श्रेष्ठा विचारणपरा मुदा। यमः क्रूरः स एव पापिष्ठं धिग्धिग्धिग्विपादय।
यमदूतस्य भार्यावत् वरसाकुलमानसः। निर्दयस्तत्र न परस्तत्र स्व कर्मप्रवर्त्तितः। तस्य तस्य तथा त्रांतिं करोति ह्यालयस्य यमः। दुःख
तं स्मारयन् जीवान्माहनुष्यं पुरूषार्थदं॥ ऋषय ऊचुः॥ पापिनः संयमिन्यां किं सर्वे नीयंत एव हि। किंवान्यत्रापि नरकाः संति सूतेव
द स्वनः॥ सूत उवाच॥ ज्ञात्वाज्ञात्वापि ये पापं कुर्वति मनुजाः सदा। ज्ञात्वा ज्ञात्वा तस्य भोगः कल्पते ह परत्र च॥ ऋषय ऊचुः॥ ज्ञा
त्वा कृतानां पापानां कथं भोगः प्रवर्त्तते। अज्ञात्वापि कृतानां च कथ्यतां सूत सत्तम॥ सूत उवाच॥ वक्रारः सर्वशास्त्राणां श्रोतार
श्च महीक्षिपाः। कुर्वंति स्वेच्छया पापाः पापानि विविधानि ये। तेषां नरकसंरोहः संयमिन्यां सुदारुणः। तास्तु पापस्य भक्ते धर्मराजः का
लरुपेण राजत। मानुष्यं प्राप्य धर्मादि साधनं नाशितं कृतः। सहर्षं यातनाः तीव्रा दुःसहा विविधाः स्वयं। एवं सुखाय मा हतानाह

ब्रह्म ७६

क्रोधसमन्वितः। ताडयध्वं ताडयध्वं निर्दया ममशासनात्॥ इत्युक्त्वा विमना भूत्वा गतो धर्मसमो यमः॥ ऋषय ऊचुः॥ कथं सवि
मना जातो धर्मराजः प्रकुप्य च। किं वान्ने सभायां च दृष्टः सद्भिरुवाच ह॥ सूत उवाच॥ ऋषयोऽस्य क्रोधयो राजानो धार्मिकास्तथा॥
अन्येपि शुभकर्तारो धर्मराजमुपासते। तं दृष्ट्वा विमनाः स्वामी संयमिन्याः प्रजापवान्। पप्रच्छुस्ते मदृस्थास्ते शिवविस्मयपरापरं। अ
घविंतां स्तुमहतीदृश्यते नव सर्वगा॥ न तन्मूलं विजानीमो मन्यसे तद्वदस्व नः॥ धर्मराज उवाच॥ शृणुध्वं तु देवा ऋषयश्चास्सर्वे मह
रद्यमे। मनुष्या भारते खंडे कृत्वा दुःखे हि भुंजते। जंबूद्वीपं महासारं पृथिव्यां सर्वसोत्तमं। तत्रापि भारतं खंडं तत्रापीव नैमिषकं॥
। तत्रापि सर्वतीर्थानि सर्वक्षेत्राणि सत्तमाः। यपोधिकारिणो मे च पे च तत्रानाधिकारिणः। तेऽर्थकामपरा भूत्वा नाशयंति जना भु
वं। भोग्याभासे न सुख्यान्नो धर्मवैराग्यवर्जितः॥ लभंते यातनां घोरां मानुष्यं नाशयं सर्वदं। अहो भवरकाः संदृश्यारोहितजन्मसु दुः
दुः। प्रहृष्टाः प्रहसंत्स्मे विरक्ता विषयात्मकाः॥ मानुष्यदेहममृतसाधनं प्राप्य दुर्धियः। विषयेषु विषं तंते यातयंति स्वमात्मना। म
नुष्ये प्राप्य सुखदाः साधयंति परं पदं। नरे वयाप्य दुर्देन्नाद्दहामुत्र च दुःखिताः। भवंति मायया मात्मा नैयातयंति स्वयमाशिवे। सद
स्या ऊचुः॥ कथमात्मा यातुः स्यात्संसारात दुःखरूपिणः॥ कथं वा सुखमाप्नोति मनुजो मानवर्जितं। देवदेवार्यतिमज्ञ ईश्वरः राम ७६
सर्वदर्शिनः। कर्ममाचक्ष्व मनुजा यथा ह्यसुखमवाप्नुयुः॥ धर्मराज उवा॥ सन्याः शृणुत भद्रं वो यथा नृणाम्भुभागतिः शुभप्र
च

जोभवति यथा वच्मि क्रमोत्तमं॥ महासुकृतिनां संगः सतां भवति निश्चलः। तस्मात्सदा द्धर्मकथाश्रवणाश्रमनिर्वेधनाः। स
दाचारमनः शुद्धिकारिणो मार्गदर्शिणः। भवंति पुण्यभाजोऽन्ताः यावज्जीवमनारतं। शास्त्रसज्जनसंसर्गो महतामेव जायते।
विघ्नैः पापपाशैस्तु विषयग्रस्तचेतसां। श्रवणं धर्मशास्त्राणां सदाचारस्ततः परं। ततो धर्मप्रवृत्तिर्हि ततो विश्वास उत्तमः। ध
र्मप्रवृत्तिर्द्विविधा सकामाकामनाशिनी। विधिवैगुण्यपरहिता इहामुत्रसुखप्रदा। स्वनुष्ठितो वेदमार्गे साध्ये त्रैलोकिन रेहितां स्व
र्गाय घंक्रितः सभ्याः सावधानैर्महात्मभिः। अतत्पसाध्यमेवनत्रफलम [illegible] कामयः॥ सभ्या ऊचुः॥ निष्कामं श्रोतुमिच्छामो मा
र्गं वेदस्य तद्धि हे। कोऽधिकारी फलं तत्र धर्मराज वदस्व नः। धर्मराज उवाच॥ सर्वदा सारिग्रहेनेप स्यखेदः प्रजापते। स नैष्कर्म्य प
रो भूत्वा संसारे सुखमाप्नुयात्। एक एवो भयत्रापि धर्मः कामिमुमुक्षुभिः। कृतस्तथा विधः सभ्याः सुखे मोक्षं च यच्छति। क्षत्रिस्म
त्रिपुराणोक्तं लौकिकं वापि सत्तमाः। समीर्पितं ब्रह्मणि परे कर्मसंसारमोचकं। विरागरागयोः सभ्याः फलं मोक्षार्थवेधने। वि
क्तानश्वरं सर्वं पश्यंति प्रसन्नहृदयः। वैराग्यात्तु दृढं ज्ञानं वैराग्यात्तु दृढं तपः। वैराग्यात्तु दृढो धर्मो वैराग्या
त्सुखमुत्तमं। भवत्येव नृणामत्र वैराग्यात्मा पसत्तपः। तस्माद्धि हि कर्मधर्मादि यत्कृतं तत्फलं भवेत्॥ सभ्य ऊचुः॥ के विकर्मरा
मीमंके विदुर्मतेऽशुभं। पश्यंति ये धर्मराजमेकमेव द्विधा कथं॥ धर्मराज उवाच॥ एक एवाहमव्ययोऽनाम्यो स्मि हि करोच न॥

पुण्यपापात्मनो दृष्टिः क्रूराक्रूरतरापि। स्वदेहेष्वेव जनाः क्रूरमक्रूरं कल्पयंति हि। पुण्यपापमयो देहो येन तेनांतदृष्टिः प्रवर्तते न ग
पुण्यपात्मनो ह्यभीष्टे शिशुभ्यः पापकारिणः॥ बलात्सते ते नरके नरा दृश्यविहिंसिताः। सर्वत्र देहभाजां गेहे नकं दुःखं ति पुण्यपापयोः पराधी
नारि धुप्रीतिनं भवेन्मुकृतैर्धनैः। तदा प्रीतिर्भगवति वासुदेवे शिवे भवेत्। एकमेव मनः सम्यग्विषये वा परात्मनि। योजितं यो
सततं तृष्णामेव तरात्मनो। धनुस्त्रेहाद्धोयांति पुण्यस्त्रेहाद्धपर्ययि। हरिस्नेहाद्यापकं तं विचार्यस्त्रेहमाचरेत्। नरः कनकवृह
यः कनकास्यव्यते हि सः। पवित्रकनकं प्रोक्तमपवित्रं परस्मृतं। योगसाधनतद्ध्यातरक्तितं नरकावहं। अपवित्रं परं प्राहुः स्वर्ण्यस्तु हि
विघातकं। व्ययीकृतं विष्णुकुर्याम्महापावनपावनं। मरीयस्तु खरगस्य साधुनं सदुपार्जितं। पुत्रपौत्राणां जीवनं न तद्विष्यति। न
दृष्टं सवधं नं सम्यग्राजतस्त्रीरतः स्मृतः। पुत्रमित्रकलत्राद्यैर्भुज्यते पापसंचितं। संचितं धर्मता वित्तं हि जेधर्मेण मुस्मृतं। दुःखीला
भपरः स्वर्णसंग्रहे हरनात्मवान्। नरकं याति कृपणः स्वर्णकामसमाहतः॥ तदेव सर्वैश्वर्यं सर्वार्थे रमनिरिते। लक्ष्मीकांत
स्य मफलं धनं लभ्येतं खलु। स्वाम्महं वित्तजातं सत्याभिमानाशितिश्रवे। नरकं यातिपुरुषः पुण्यज्ञानविवर्जितः। न सुवर्णोस
मं वित्तं न सुवर्णसमो रिपुः। मैत्रीविराग्यतु कथं शत्रुत्वं साधयेद्बुधः। कलौ कलिर्वाससकस्य यत्सुवर्णं सौवर्णविकारवस्तु
।समस्तं वस्त्रघविचारिणां तृणामज्ञानिनां लोलुपहंति चेतसां। येन ह्यानायाविचार्याद्य हिरण्यरोहतः सवित भया यये न ता।मा

Dr. BHAU DAJI MEMORIAL

त्तेरघारमरेशोपि विष्णुर्वित्तेरघाक्तिं पुनः काशिकादेः। परंपदं काशिका विष्णुरूपा त्रिधा वदन्ना द्वियंते धन्याशाः॥ पृथ्वे ह भोगा
चरणाः स्तु दुर्धियो रे हे गेहे वृहद्भयः साधुष्यत्माः। प्रमादात्पतितेपापे प्रायश्चित्तादिजायते॥ नाशयत्मात्मनः पापेन बुद्धिकृतमणव
पि। पुत्रस्यापि पिता शास्ति कुर्यात्पारामसमस्यहि। अपराधिनः पुनः शिक्षां करोति स्वहतो सकृत्। पुनर्देक्षपापरूपं मा कुरुष्वे
ति शिक्षयेत्। पुनः करोति चेद्दूनः अपराधं सुदुर्मतेः। अभियोजायते पुनः प्रियो पिपितरो यदकृतं। तथा जगत्पिता रुद्रः शास्ति ह
त्वा सुतारपेत। दुर्नरं हत्वा तथा शुक्लातरात्किंप्रशस्यते। अत एव त्रिधा पापपरित्यागः शुभो मतः। काश्यां वसन्न यः पापं हिरण्यं पंस्तु
स्वदं भवेत्। भुंजते ते महात्मानस्तत्रैवात्र निवासिनः। अभिमता त्रसंधे या जगतो विशिष्टा त्मनः। परतः। काश्यां वसन्न यः पापं हि
रण्यं पंस्तु स्वदं भवेत्। भुंजते ते महात्मानस्तत्रैवात्र [illegible] विचारतः। तथापि न दृष्टे चेतोपस्मतत्त्वाभिभाव
येत्। उपदेशः प्रशस्तानां नहि स्वार्थकृदुच्यते। वेधा नारीर्मनुष्याणां प्रवाहेन पुनः पुनः। स एव रोचते येषां वद्धास्ते पशवो यथा।
। पशवो विबुधा देवास्त्रषयः पन्नगास्तथा। सर्वे वद्धाः पाशजालैः प्राकृतैर्मनुजाधिकं। वद्धाश्च पुनर्वधं दृष्ट्वा यस्य विपश्चितः।
अतः पशुपतिं देवं भजेत्साशिवमुक्तये॥ भजनं दुर्लभं तस्य भवेत्काशकस्तु सुरवस्य च। काश्यां प्रविश्य पुरुषो भवेद्दुर्लनुमेरान्॥
न वर्तेनेत्यो भिक्षुर्नयोरिषाहिस्राधनैः॥ नयोगयागनियमैः प्राप्यते केशवात्तया। नीरागमानसे भक्तेः ।तैः पापैः पुण्य

तत्सर्वैः प्राप्यते सो ऽत्र जननीमहापापापपतेस्तथा ॥ तथा धनसहस्रैस्तु तथा तुष्यति न क्वचित् । यथा त्रस्यजनानां च यथा शक्त्योप
कारतः । काशिस्थास्तु जनाः सर्वे शिवविष्णुस्वरूपिणः । तस्मात्काशिजनान्नैव हृष्ये द्वेषपापिनः । न धर्मः काशिजनतां सेवनात्तु भ
गः परः । न पापं काशिलोकानामपराधात्ततः परं । वित्तं तेभ्यः पापकृत्तु न स्थितिं प्रतिपद्यते । प्रहसानाशमाप्नोति जनः स्वजन
वर्जितः । निरालंबेमनो रासं करोति विषये पुनः । काश्यां नपतके योगः सपापः साधुभिः सह । तावकाज्ञानराः सर्वे हरवोस्या सक
तश्रयाः । गच्छं सशास्त्रमार्गेण सर्वधर्मविवर्जिताः । अतः सत्संगशास्त्राणि शिवविष्णुपरायणाः । श्रवकाशाः निरोधार्थ सा
धयेत्तीर्थिता वधिः । इदं शरीरं मानुष्यं परमोत्कर्षहानिदं । उत्कर्षार्थं प्रयुंजीत नापकर्षार्थमादरात् । स्वरूपतो न सुहृदं तच्छुद्ध
तत्तुरूपार्थतः । तन्निग्रहो हठाद्रोध्यो जयेसावनेपथि । कृत्याशीघ्रं शरीरं हि मानुषं सुरूपार्थदं । कृपापविषयाः सर्वे पापे
ण्यामार्तिशोकदाः ॥ न काश्यां याकुली प्रपनी रसे शुमनोनुपेत । अनेन जन्मनैकेन स्वीकुर्याच्छाश्वतं परं । जीवतां पत्तुखं काश्यां
मविच्छिन्ने द्रियात्मनां । न तत्स्वसे न कैलाशे न वैकुंठे कथं चन । अतो न कुर्वंति महानुभावाः पापं कदाचिन्मनसापि काश्यां । न ण्म·
पापसुक्ताः खलु लौकिकं हि भोगं प्रपश्यंति कृतः श्रुतीरितं ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ श्रोषपठ ७८॥
तुः ॥ धर्मराजं सरस्याः कृा एष वेतो हृषस्थिति । श्रुतिस्मृतिपुराणानामहो सारस्थितामहान् ॥ सूत उवाच ॥ सभासदैर्धर्मराजः

ति

या

पृष्टो नरकयातनाः । पापानि कथयामास तेनापृष्टयथाविधाः ॥ सदस्या ऊचुः ॥ कति पापानि धर्मेश यातनाः कास्तत्कृताः प
च्यंते कास्तु के पापास्तद्वदस्वानु सर्वतः ॥ धर्मराज उवाच ॥ मनसा पापपापानि वचसा कर्मणा तथा । न संख्यास्ति हि पापानां पा
तनानां च सत्तमाः । स्वल्पान्यपि च पापानि लीलया पिहतानि हि । उपपातकतो यांति संगृह्याभ्यासचिंतनैः । महापातकतां यांति शु
नस्तानि स्थितानामूले । एवं हि कर्मणैव महापातककोटयः ॥ तृणां संचयमायांति प्रायश्चित्तादिवर्जनात् । कथापि काश्चिद्दृस्तानि
यातनाः पापसंभूताः । सर्वत्र नरकाः संति गर्भदासारयोः सुभाः । स्वर्गापवर्गा अपि च पुण्यपापानुसारतः । संपत्स्यायातनापा
भवंति ममशासनात् ॥ सुखापलक्षणार्थं तेः संभवंति नृणामिह । रोग्निकानां यथा गौणा सुखामेदपिकाकृताः । प्रा
णिनामवरोधाय भवंति हि तथा त्रचु । तत्र तत्र निग्रहे तेषां णिनो विषयेषु नृाः ॥ तथा विषयसंयुक्ता यातनास्तु एय यकृष्टय
कु । देहाभिमाना [illegible]
[illegible] घ्नसा पंतत्रज्ञो वधकोटिभिः । शापाश्चनाइवे बहुः स्तृणां गोवधकारिणां । देहाभिमानिनां ज्ञानुस्टषी ण
तद्दिदुर्लभं । अहंममाभिमानो ऽस्येंद्रैः स्वेः पापयते जनः । सुखेबुध्या प्रहत्तस्य कुतो ज्ञानेकुतः सुखं । ममतां कुलचित्तानां न
रकायेस्तु दारुणाः । भवंति न च ते नृणां गोवधादि प्रकर्षतां । नश्वरे विकृते शुद्धे दुःखसाध्ये सुदुर्लभे । प्रहत्तिर्विषये नृणां

पातकं किंप्रतन्मयं। काहानिर्वा पातनाद्वा तिरस्कारो रयोपि वा। अहं देहाधियो ये स्युर्नते निरयकोटिभिः॥ प्रमनंमा तु षंदृष्ट्वा
भीतिर्भवति मे पिरि। अघमन्तं नारं दृष्ट्वाहृष्यामि च पुनः पुनः। देहाभिमानजन्मानि मन्तुभूपापिपामरः। नात्मानमनुसंधत्ते
हरिं पापहरं परं। सुहृत्ताप्रियमपन्ने न दुःकृतं साधु पश्यते। अनायासेन सर्वेशमात्मानं नानुपश्यति। अतः परं किमन्यास्ति पापं
परमदारुणं। कस्त्वं शिष्ट इति ब्रूया देहेहमिति पातकं। चक्रवर्त्तिपदेन ष्ठ नुमहासिंहासने स्थिते। आत्मानं मन्यते हीनं चोडालं तु
खभाजने। अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं। भरते न च संवादं जनकेन विपश्चिता। जनको नाम महान्नृ जनको मिथिला
धिपः। नीरेतीरे देवनघाः प्ररदर्शी ऋषीन्बहून्। कर्मज्ञानरतान्सर्वान् सर्वशास्त्रकृतश्रमान्। पप्रच्छ विदितान्सर्वान् विनीतः प्रांज
लिर्द्विजान्। केचिद्यज्ञं तपः केचित्तीर्थानि च तथापरे। पञ्चवैराग्यविज्ञान व्रतानि विविधानि च। वदंति च परे विप्राः स्वाध्यायं परमस
ज्जिपाः। तत्र तत्रैकऋषिभ्योन्तः श्रुत्वा राजा महामनाः। संसंमतं समालंब्य वरतामग्रतो ब्रवीत्। जनक उवाच॥ अहो मुकुंदस्य विदित
रूपा मायापपायामोहिता विश्वपाः। ध्यात्वाभिमानेन मनो यतो यतः प्रवर्त्तते ये तति विरल न स्रतः॥ सूत उवाच॥ एवं स राजा जनकः एम
सर्वान्पप्रच्छ भूरिशः। उपक्रमोपसंहारज्ञा सर्वज्ञा न केन च। अवधूतः स्वरणं वपुश्चीरवासाः परिभ्रमन्। प्रसन्नवदनः प्राप्तो योगी गा ७९
लं द्विजैर्वृतं। आदृतो जनकेनाशु सानत्वं विजानता। प्रतिष्ठ सत्रं पविप्रः स्थितो व्याकुलमानसः॥ जनक उवाच॥ कस्त्वं प्रम

न्तः परिक्षणा का योनिः किं वनो भोगयोगा स्थितिः। किं च तपास्ते सुविचारितं कृतं ये न त्वमात्मानमनं जनेक्ष्यः। कुतः समागमनं ते गुह
योगं नासि केदेशिमितः कृतार्थः। नासाभिकः किं च तन्मासमीक्षके न मसुक्तः प्रकरोषि किंच॥ अवधूत उवाच॥ अहं जगत्त्राणनिरोध स्थ
ष्टि कर्त्तापतीतं मपि भाति सत्ये। अतो न कर्त्ता करणं न कार्यं ज्ञानं न भ्रमः पश्यति दृश्यजाते। प्रसन्नतातत्र नयत्र शोको शोकेर्युतः कलुषी भूय दे
नः। प्रवृत्तिजन्मनिरपारणीवस्य पात्रं पवित्रं स्वविस्मृहात। मूलपरस्य परसाधनं हरिं विष्णुपुराणं स्मयेस नात्मनः। आस्वाद्य कामान्समवा
प्युष्णीः स्वर्णस्य किं कामलेशः स्तुवायुनिः किंचनाः किंचन नाद्रियंते विष्णुस्मरानेरमयं विहाय। न सर्व वित्मा सद्गुतो महात्मा किंच
धि नो विषया सक्तचित्तः। भोग्याः स्त्रो [illegible] रोग्याइवरी नचेतसे स्पृहंति रै मीविषाणमूलं। ततोतितुच्छा अविहाय विष्णुभजस्व विद्वन्खग
योगं। यस्माहिभिः साध्यतमोतिकष्टाहदात्मपुंके नियते स्क योगः। अतः स दानेरमपेनिमग्नः अधीश्वरे वासुदेवे कृतार्थः। अत्रेम
यात्या विषयेषु रक्तः सर्वं महानर्घ्यमणिः प्रकाशः॥ सच्छास्त्रसत्संगहरिप्रसादात्पुनः मलबोधिकराश्च तामपा॥ विचारितं मे
स्तुविविक्तचेतसा समं त्वसत्सं कृतिचेतसा सुहृः। विचार्य सम्मंशरहीनमपि च गतं ब्रह्मस्वरूपपेवा यचित्ते। मनुष्य देहेन स्तुसंस्कृते
न कर्तुं स्युयोग्यं भवतीह यत्नतः। कृतेन तरेवाद्य महामते धिक्कात्मानं यात्रुषं नाशयंति। स्मर्णीति संबोधन तत्व येव सद्गुकमेव गुरु वदे
मि किं ते स्मरणं प्रयान्नादिन संभवमसलेदेहाभिरूढिः खलु देहिनां भवेत। जामारिहिहादिविवर्जितमलेगतागतेव रतो हानिरेव

ब्रह्म०

८०

अहंप्रयोक्तास्मि कलसराजन्मयायं विमुक्तत्वादधिवासः॥ जनक उवाच॥ बहुभिर्जन्मभिर्विप्रतवेयं विमलाशया॥ एकेनजन्मना प्राप्तिःकु
यं त्वानस्मनहह॥ जठभरथ उवाच॥ एवमेव पुरादेवः पृष्टो देवैः पिनाकधृक्॥ कैलाशशिखरस्थे सांबः स्कंदादिभिर्वृतः। एकेनजन्मनामो
क्षो भवत्येव नवान्यथा। सर्वेषां प्राणिनामत्र तथा वदसनातन॥ श्री महादेव उवाच॥ इदमेव मया पृष्टो विष्णुर्ज्ञानमयः परः। एकेन जन्म
नाज्ञानं कथं सिद्धिर्भवेन्नृणां॥ श्री विष्णुरुवाच। जन्मानि क्रमशो यस्मिन्निःपापसहस्राणि च। तस्मात्त्वयि शिवे भक्तिस्ततो भेदोमयास
ह। अतो ज्ञानमहं मोक्षं काशी विबुधदुर्लभा। एकेन तन्मना तत्र मरणावसरे मलं। ज्ञानमुमच्छते नंतोःक्रतिभिर्यत्रिरूपितं। अस्मर
मेः स्वभावोयं महाज्ञानप्रदो नृणां। अमथ्या साधनवरैः कदाचित्तं भवत्यपि। अपराधविहीनानां काशीकाशं मपक्षते। श्रीग्रमेवम
हादेवपातनंतेपराधिनां॥ श्रीमहादेव उवाच॥ श्रोतुमिच्छामि देवेश अपराधान्जगद्गुरो। केपराधाःकृतैः किंस्यान्नरकं नैःकिंवगाय
ते॥ श्री विष्णुरुवाच॥ ब्राह्मणानांक्षत्रियविशांशूद्राणांचतथाशिव। अपराधाः पृथक्प्रोक्ताः सर्वेषां चविशेषतः॥ प्रतिग्रहो ब्राह्म
णानामनाचारस्तथापरः। तथास्वधर्माचरणेप्रशस्तं शूद्रसेवनं। क्षत्रियाणांप्रजाद्रोहो जनापुद्धिनेपापभीः॥ यथेष्टंस्वस्वसायादिमा राम०
नकृदंसृषाविशां। अपराधाएवमेव शूद्राणां शृणुशंकर॥ द्विजासेवावेदवादः प्रतिग्रहरुचिस्तथा। मद्यमांसादिव्यसनं मामपालोक ८०
वेचनं। एस्वबुद्धिरसेवा च वर्णानां वेषधारणं। ब्राह्मणाद्यैः काशिकायामेतद्दृष्टं पृथक्पृथक्। विरुद्धाचरणं काश्यां न कार्यं सुख

वापरं। विरुद्धाचरणेनास्मात्काश्यां रीत्यनेव। शीपाहृष्टापापसंघोघान्सृताजन्मशतस्य च। सृष्टाशतसहस्राणि नाशयत्येव का
शिका। काशिका जीवजननी काशिका सर्वशोकहृत्। सर्वदासुखदा काशीलोकाश्रीकाविरोधयेत्। पितृमातृद्रुहोनृणामपिज
न्मशतैरपि। निष्कृतिःस्याद्यकाश्यां हि स्थित्वाकाश्यां दुहंकाचित्। मातृसहस्रमानत्वेन काश्यं हेतिकत्र्वित्। गर्भवासभयाम
नाकाश्यां गर्भविनाशिनी। काशिका दुष्टजनैः किंसद्धाप्पुरुतन्यरैः। मलमूत्रादिनरकैर्हस्याविराः स्मृताः। तिरस्क्रियंतेमात्रा
नयथापापकृतोधमाः। वासनापिहिधर्मस्य सुखदाभयदापदा। किंपुनर्धर्मकर्तारः काश्यांसुखमवाप्नुयुः। धर्मोपि दात्मकोदेवस
स्माद्धर्मंनसंत्यजेत्। मन्मूलासर्वदेवेषु विस्मृतापापयुग्भवेत्। यदायदा विस्मरणं करोति तदातदाहंरतरंप्रयामि। यदायदा
मांस्मरतेमहात्मातदैवमध्यंप्रविशामिवंधुः। यदाजनोपस्मरणागमेनस्मरस्मराणाति विकारमेनः। तदातदाकारतयाभवंतेतेसर्व
त्रलोकेषुयथेष्टिकेषु। पुराणेषुःसुसंस्मरणेनदैमहम्मामोहांधकारप्रशमेन मांभजेत्। मनोमहानंदमपंमहाजंतेमापापदंमाध
वमर्थसाधनं। मुक्तिकेतुदुरत्ययाणो भमेरगासमोमहान्। कस्तूरिकांविहायापास्तुमस्येरमतिमत्तिका। तथोदुरात्मामांहित्वा
विषयेषुविषज्जते। अहंप्रसन्नःश्रीदापिकाशीमुमेपदार्थाः। स्वल्पगर्भवासे। तस्मान्मुमुक्षुभिर्वार्यपत्नाद्भजेतमोक्षाय काश्यां
प्राप्य। वसंतसारो बहुधा स्मारितो ऽहितकन्मया। भोगाश्च मुक्ताबहुविधाऐश्वर्यंचप्रकाशितं। नीतोभिमानोहरिंचयनेधा

व ।

ब्रह्म॰ ८१ संसृतेर्वितं। सुखदुःखाकुलं पथ्यन्तदुःखतकारणं। महानरकजालेषु भोगावृद्धिः सुखायकिं। संविविचार्यैहलोकाः सत्तो भोगो हि शुभतो॥
यो न नश्यति नो दुःखमिह संपारनेकरोत। नद्वेषो हि भवेत्केचित्तैर्यानकपविक्रयो। नाधिकं नधनाकांक्षा न पापं कालएव च। शृणु धैर्यं पारे
वःउपपदिवः पापसंस्तपः। सर्वभोगे कुनिलपो परमानंदरूपिनो॥ भूतप्वंकाशिकोकांतोममानुग्रहसेवधिं। त्रयीमयीतन्मयात्स
ममानुग्रहयोगिनः। भोगोपंदुर्लभो नृणां भोगविक्षिप्तचेतसां। उपदिष्टं ब्रह्मर्षीलद्धाग लोककोवयः। उपदिष्टं मयादेव कृपया
गर्भवासिनः॥ श्रीमहादेवउवाच॥ नेमकं वर्गाधिहरः पुरात्मा भावप्रियोः भक्तकृतोस्तुदृष्टः अभावना भागवतो पगसाद्गंपवि
नाकिंतवभावनस्यात। त्वरा ज्ञपापापातिजनोजनर्वं त्वराज्ञपासंवृणुतेपरंततः॥ त्वदोत्तपादं कृतिहाभवत्सलं त्वदाज्ञेयाना
श्रितपापसंप्रशेत। पावनज्ञानानातिनवृत्तरूपेनात्मा द्यतावद्रुमतीहविष्णो॥ नवसत्यपापूतपानतन्मो विषाग्निनारद्यतिकिंजग
त्सु। नशास्त्रवादेर्नगुरूपदेशतो नलोकदृष्टान्तुवसंपवोदैः। नभिंन शक्तिपरिहृत्सवा कृतेजन कारावििद्वैिविधात्रवोदैः॥ नत्से
वनादेवतयानरः परंपदं प्रपद्यते सर्वशः सुदुर्लभं। नवादरवादेर्नवशास्त्रविलासैर्वचोभिरपेत्सुधासुमथनैः॥ श्रीविष्णुरुवाच॥ राम॰
नभृत्तियाः केपि न चाप्रियावा समस्तसुहृत्सु सनातनस्य। तथापि दीनं प्रभजामि मानवं येनात्मसात्सर्वमिदं कृतं कृतं। नवा ८१
द्यसंस्कारविकारमानवैः प्राप्यः परात्मा हमतं हितः कचित्। हरिगुरूदाभिवनैः सदयविगणपूतकेशाःस्थितमपेः सकामैः कामस्य

धानापुरुषार्थहारकावसंतियत्रात्मवनेकुतस्करा। तेर्तुविर्त्वेति नराजमंदिरं दीनो वहिर्धावतिमथ्यमसः। ममापि सामर्थ्यम
येननाशिनमेतर्गत्तस्यापिवृहिः कृतेयत्न। गृहस्थितं पद्मनिधिं विनाश्य वहिर्वहिर्यो तिवराटकार्थः। येरहे सुकृते दृष्टः स्पष्टः सं
हाजितः कृतः। स्मृतस्तएवमां नित्यं [illegible] नमस्तेतिकदाचन। पीत्वापीयूषमधृतं नास्वं पातुमिच्छति। मयिकिंनमहादेवकिं
वानेक्षिपतेमया। अतोमयिरतिंकुर्यात्सर्वदा पापहारिणीं॥ यदिमोप्राप्तमिच्छतिप्राक्तवंमे वनान्यथा। इष्टे दुर्लभालोके
रुद्धकामादिभिःसदा॥ पुरोषमेभूमानुबंसफलंयाति नान्यथा। कलौकलुषचित्ताना वृथायुः प्रभृतीनि च। भवंति वर्णाश्रमि
णां नतु मच्छरणार्थिनां। कलावपिमसन्नोहं स्वपच्छामिमहेश्वर। काशीयेनप्रभुं चान्ते संसारादुःखसागरात। दयमेवपराभ
क्तिरिदमेवपरंतपः। इदमेवपरंज्ञानं काश्यं पापविवर्जनं। कलौकाशी सावधानैः संसेव्या नाजितेंद्रियैः। अजितेंद्रियामहापापाः
किंनकुर्वंतिपानकं। कलौकुले नैवयथाकर्मेण माझादिदोषेणस्वनिश्चितं स्मात। तपोनयप्राणनिरोधनादिदानंनयानांतीर्थनि
वासपरतः। सर्वसिरगैः पीरकल्मषनाम्नवंति रागादिसमुद्रपेलं। अतः कलौदानमेकं कृपयेविरकाशीस्तुतीर्थेषु समाश्रयेत। ना
मनटणत्वाविवशः स्मरन्नापु चेतलोकः खलुकाशिकांतां। नोचेत्स धर्मोऽश्रमकर्मवर्तनं दुर्गे कलौ कालमलेजितेंद्रियेः। त
स्मादुर्गेगाश्रमैः साधुवृत्तैः काशीसेव्या सावधानैः सुमध्येः। लाभस्थानं रक्षणीयं प्रयत्नात्सेव्याधर्मोऽत नसुखैः सदात्र। ये

ब्रह्म· ॥८२॥

काश्यांविहरंतिपुण्यपरमाःसच्छास्त्रनिष्ठाःसतांसंगात्प्राप्तसमस्तसौख्यनिचयाजीवन्मृताःशाश्वतंयेत्वन्याकुत्रचित्रदेह
विवशाःसत्संगमुक्ताःपरंतेषांकुत्रसुखंसुतनाःशिवपदंयासेवमोगास्तु॥ ॥इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेन्तर्गतापरविभागेत्रयोविंशोध्यायः॥
॥ऋषयऊचुः॥काशीकथांपुनःशंभुःकांपप्रच्छसमाधवं।तत्सर्वमधिगच्छामोमहाहर्षसनिषेवणात्॥सूतउवाच॥शृणुध्वंतुक्रमे
यःसर्वकथांसर्वांगमान्वितां।समापिपरमानंददायिनीदुःखनाशिनी।पुनःशिवेनसहरिःपृष्टःकाशीरहस्यवित्॥कथयामासतंहृष्टः
पुनःकाशिकथांहरः॥श्रीविष्णुरुवाच॥यःकाशिकांप्राप्यजनोनतुष्यतिश्रीमन्ममाज्ञापरिपालकःसः॥सुचुसयोमुखंतमोवृ
कःसपापराशिःखलुपामराणां।अहैक्षिवार्याविलशास्त्रजालेतुखस्यमोहस्यनिदानमेकं।प्रसन्नरूपःखलुवैरिणामिकाश्यां
स्थितिंमरणंपापमूर्खं।विभेतिपापिष्ठमुगारतीवपोमध्यमाविघ्नपजनंप्रवर्तयेन।बहिःसमीचीनतरंविधायधनेषुदारेषुवाजि
तेंद्रियायः।सकाशिकायांनिवसन्सजनःस्वधर्मावलंबःस्ततविघ्नरागः।सगुरुंस्तवंतःप्रतिसजपेनःसेवंतएवात्रपरत्रहर्षः।एदुक्त
वाचोविभवैःकलार्थाभवंतिलोकाःपरिहर्तुकामाः।नस्यैयुरुस्वात्मरहःप्रकाशंभजंतिभावैःसकलैर्मनुष्याः।नतच्छुभंकाचिक राम
रंभवत्सलेषुमूर्षवेरत्नमिवौषधंपरं।सर्वात्मनायेभजंतिसद्गुरुंनतेषुशास्त्रंविफलंकदाचित्।काश्यामेवंयेवसंतेमनुष्या ८२
स्तेवैकाश्याःप्रोक्तवंतेसुखस्थे।स्नानेदानेविष्णुपूर्वार्चनेचनित्यंभक्त्याकुर्वतांकुत्रवंधः।धर्मार्थिनंशास्त्रतुसारतोपकुर्वंत्यवश्य

DR. BHAU DAJI

श्रवणंरसेन।तेकाशिकायामपराधहीनाभवंतिनित्यंश्रवणप्रधानाः।गजस्यमत्तस्ययथांकुशोभवेत्तथाजनानांश्रवणंमार्ग
दाम्य।श्रुत्वापियेपापरतावराकास्तसाध्यपिंडेनहिकस्मैषधैः॥कृतेतपोभिर्व्रतदानजाप्यैःसमस्तदेहादिजयेरुपायैः।साध्यं
मनःस्थैर्यमहीनसत्त्वैर्नोचेच्छुभःस्याच्छुभमनोपहीनैः॥प्रियंयथायस्यमनःस्मरेतनतथाप्रवृत्तिःखलुतस्यपुंसः॥हरेहरौवाक
नकेरतौवाप्रीतिःश्रियेस्याज्जनिपापिकाश्रुतिः।पुण्यस्यपापस्यनिदानमेकंश्रुतंमुखरेवप्रवदामिसत्यं।मनुष्यदेहंपरमंसमाप्य
स्वात्मन्रतिर्वाविषयेभवेद्वा।ताउन्नंधनंस्त्रीहारिनाशनंरोगभोगपरिवर्जनानिच।विघ्नजातमितिनोभवसत्केकाशिकाविरह
एवविघ्नतः।देहादिविघ्नंसोढ्वातुपरिनिष्ठत्यतीतिभाक्ः।सनिर्विघ्नइतिप्रोक्तःसविघ्नःकाशिकांभजेत।विघ्नज्ञानेनयेपारिकथं
तेशास्त्रवित्तमाः॥श्रीमहादेवउवाच॥विघ्नज्ञानेमहोविष्णोकथंभवतिदेहिनां।केविघ्नाःकतिवाविघ्नाःकथंनिर्विघ्नताभवे
त्॥श्रीविष्णुरुवाच॥मनेःक्षोभोविघ्नरोगोविघ्नाःकामादयोमताः।विषयात्मनांनैवहर्षोभवत्यद्यहेतवः।अत्रप्रश्नस्यायनर्थे
पुनिर्विघ्नकाशिकास्थितिः।इत्यंतरैर्विघ्नजालैर्बहिर्विघ्नाभवंतिहि।बहिर्विघ्नैःकाशिवासोनिःफलःस्यात्सुदुर्मतेः॥अत्रमे
वपरोधर्मोयमेवोद्यमःपरः।यत्काश्यांविघ्नरहिताभवेत्सुकृतिनांस्थितिः॥अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंमहाद्भुतं।तंशृ
णुष्वमहादेवनिर्विघ्नपरिपाकदं।काश्यांकश्चिद्द्विजवरःसनातनइतिश्रुतः।वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःसर्वविद्याविशारदः।सत्र

ब्रह्म पौत्रप्रपौत्रादिकुटुंबसहितः सुखी। स सदा काशिमाहात्म्यश्रवणासक्तमानसः। निर्विघ्नकामः सततं काश्यां वाससुखेच्छहं। इष्ट
रोगातिकाश्यामहिमानमद्भुतं च दृष्ट्वा जन्मसंस्मरतीह काशी। करोम्यजस्रं प्रतितीर्थमज्जनं प्रदक्षिणं। तेनैवं सुखं करोति। तस्य पुत्रास्त्रयः
८३ पौत्रा नव सर्वे दुरन्वयाः। कलेरंशा तपापेरमंत्वेतं हिकप्रियाः। पातरं पितरं शुद्धं ताडयंति वहिः पुरवाः। वेश्यावेशनपापद्व्यसनेन
समन्विताः। ज्येष्ठः सनातनसुतः सिनिः सोम्याकृतिः खलः सोतिः शास्त्रं प्रकृत्यं सुगाः स्त्रीमोहनो वशी। एकदा तुः पुरस्त्रीगणाक
रोष परीक्षिता। लब्धा काचिद्राजपत्नी सिनिनासुंदरीरादि। स्वपसूच्यभिचरं दृष्ट्वा राज्ञा सुबाहुना भृतः पाशैर्दृढैर्बद्धः कल्मष
स्त्वतादितः नगरे सस्मिन्निर्दृशेन बद्धः पाशैर्दृढैः पुनः। बभूता दृसृता मेपुषा पाल्मा ब्रात्माग्यमः शैतुलोकाल्कमिलितास्ताडयंति व
घ्नकृष्टयकं। कश्चिद्दृशीतिराजेंद्रप्रियतामप्रकस्मका। कश्चिद्दृहमेन चौर्येणानीतं सर्वं दुरात्मना। कश्चिद्दृदृति भार्यामेनी ता। विक्रीय
वागतः। कश्चिद्दृति रथं पेरहंविक्रेयस्तु मम च। इत्यादिरोषजालं तु तस्मो क्त्वा नागरो जनः। देशान्निःसारणं तस्य प्रार्थयामास
भूपतिं। तस्मा कृतः पिता राज्ञा सनातननवराधीः। उपालभ्यो क्तवान् राजा पुत्रवानसि उत्तम। ब्राह्मणा त्वन्मया सक्तोगच्छ पुत्रैर्य राम
थासुखं। मम राज्ये तु पापाविप्रनस्थेयं पुत्रकापुक। ब्राह्मण उवाच। राजन्सुत्रोस्त्व जाम्यं घकाशीवासार्थमातुरः। ममचेरपराधः ८३
स्याज्जरावद महामते। राजोवाच। अपराध्यसि विप्रेंद्र पल्लं पुत्रपरायणः। पुत्रादिस्य यदागत्वसापपराधः पदे पदे। शुभाशुभं

त्वकृतं मत्याते चैवमानवैः। नापराधास्त दाकेपि स्नेहहीनस्य खेचरिनः। स्नेहादंधुनमापाति स्नेहाद्दुर्भविशास्यले। सच्छवं धकृतस्ने
होवंधः काश्या विमोचनः। महानंदमये क्षेत्रे भोगमोक्षादिसिद्धये। स्नेहः क्षवनपुत्रादौ कृतो वंधनकोवरिः। ब्राह्मण उवाच।
त्यक्ताम या पुत्रपौत्राः काशीवासाभिलाषिणा। तान्पृथेष्ट महाराज शिक्षस्व यथार्थतः। राजोवाच। गच्छ विप्र यथा न्याये
काश्यां तिष्ठ यथासुखं। पुत्रादिस्नेहिनां प्रसन्नं काश्यावासो नेदृशंरः। विष्णुरुवाच। एवमुक्तः स विप्राग्र्यो राज्ञा शिव सुबाहु
ना। पुत्रापराधेपि सचनापराध्यति कर्हिचित्। कदाचित्तस्य सुरभिर्भार्या कुलहंहारिणी। शपस्य विरतं लोका न च वियो वाला न
पिस्वतः। राज्ञा नेराजपुत्रीं श्चराजपत्न्यस्तु दुर्धुरसी। लोकैः सर्वैर्मिलित्वा सा राज्ञो ये विनिवेदिता। राजन्त्रच्छया शपस्ये षात्वा
मस्मान्नुनिरंतरं। निर्निमित्तं डाकिनीयं दृष्ट्वा तो शास्तामपि। राजोवाच। आनयंतु द्विजं शुद्धं सनातनमपि वै कथं वि काश्यां
दुःखं कुतः स्यात्प सेषाकर्कशा गृहे। विष्णुरुवाच। आनीतः किंकरैर्विप्रो राज्ञो येवि निवेदितः। दृष्ट्वा राज्ञा काश्यार्थी माह
राजानमातुरः। सनातन उवाच। पुत्राश्चयमतस्य का भार्या [illegible] पि विचारतः। स ज्ञानिना पराध्यामि शास्यतो
यदिरोचते। येनयेन भवेद्विघ्नः काश्यां वासस्य भूभुज। तन्तत्त्यजामि नचिरं न काशीकरुणामयी। राजोवाच। सनातन मु
ने गच्छ काश्यां तिष्ठ यथासुखं। अपराधिनस्त्वया सक्ता न काशी सर्वदुःखहृत्। विष्णुरुवाच। एवं विप्रः काशिकार्थी सर्वं

ब्रस॰ ८४

त्यजंति विघ्नकृत॥ धिक्कृतविषयांस्त्वं काशीं सर्वपरार्थदां। सेवंत इति शेषः। काशीप्रदेशात्मशपन्मतीर्थो नितांतिनिमशः। काशि
लिंगात्सर्वपतिकाशिनो माभूत्तं जपन्। एवं वसंतकाशिकायां भ्रातृभिः पुत्रबंधुभिः। वृद्धः सनातनमुनिर्धनार्थे धनवर्जितैः। धनंदे
हि धनंदेहि धनंदेहीति वारिभिः। विद्यावज्ञगरहेनित्यं सर्वे धवो वेक्षनप्रियाः। राज्ञा दृष्टाः किमर्थं विग्रहः पाशेयथापशुः। पृच्छतांसुत्य
तामेषकाश्यपर्थी नापराध्यति। तेऊचुः॥ अयमस्ति धनो राजन्नवयेधनविवर्जिताः। कथं जीवेम सर्वेषां विभज्यनरदारातिहि। पितृ
पैतामहं वित्तं सर्वेषां भागमर्हति। शठोयं नमतिः क्रूरः करयोर्निर्दयोक्षमः। क्षिप्यामहे महाराज विमस्य प्रदेशात्तुनः। धनेधान्ये
चयत्किंचित्सिन्तु पैतामहं वसु। राजोवाच॥ सनातनमुने वित्तं वर्त्तते नवसंन्निधौ॥ ह्रस्वपुत्रभ्रातृभ्यो पयाशाद्विविमशहि।
नोचेद्दर्हियास्वमिति त्वं काश्यपं मत्वैरितोध्यक्वत॥ सनातन उवाच॥ राजन्नरदासि सर्वसेनगरस्वामिच किं[illegible]चन। रक्तस्वकाश्यि
कायां मेस्सज्ञाप्सिसकलं वसु॥ इतितान्गृह्यमानीयरत्नासर्वस्वमप्युतांजगोगाथांशोनसमत्तः। काश्यपर्थी विन्नदुःखवित्।
सनातन उवाच॥ अहो मया वयस्तु खं समस्यं पोष्यकलत्रादिविवर्तनेन। गुरुर्महीयः सुमहापशात्स्वयं राज्ञासुवाइविं
षयाह्यवारयत्। अहो मया देहकृते निमेषणं कृतं महापापकृतं विकर्म। कलत्रपुत्रान्महधनादि सेवनं नसेवनं वि
श्वगुरोः कृतं हरेः। काश्यपा धार्ष्ट्येनेव कुर्यान्न कदाचिद्विद्याविनयध्यानयोगादिदानैः। सिद्धैः साध्योमोक्षधर्मादिरर्थः। को

एम॰ ८४

पंकाशीतद्धिदेवाद्यनेत्रा। दीनः काश्यपापोवसेद्विरवनाथं दीनानाथैः प्राप्यमाराधयेत। वाग्भिः कार्यैर्मानसैः संस्कृताद्यैः सोत्रानं
देवा समाप्नोति मोक्षं। ज्ञाभिमानो वक्रदुःखकारी द्वेषाद्यपोहानिकराहृषस्य। कामादयो नाशकराः सुखस्य रयोध्याकुल
यंति चित्तं। काशीकथामूलमिदं हि सर्वं कथामृतं संसरिज्ञापनेत्र। संतः सुसेव्याः सततं प्रयत्नात्तयेषांवचोभिः सुखदुःखहानिः।
काश्यपास्थितानामपराधस्यभवेत्सर्वस्वंगुरुवर्जितानां। गुरुर्गुरुः संस्थितेस्थितिं परां निवारयेद्यत्सुमहाघसेकदानं तीर्थपुरे
वेषुकृतोपराधो मोहाद्द्वशंसमनुजैर्महांधैः। गुरुर्गरीयानत्रमनुजस्य वशंपशास्त्रोपदेशात्सुमहानुभावः। गुरुं शिवं शास्त्रवतशास्त्र
विग्रहं योवज्ञयापश्यति रंगदृष्टिः। नश्यंति सर्वाप्युमहद्दृष्टपस्कृतस्याधमस्याधिसुतस्यानिसं। गुरुं विनातिष्ठति यो वराकस्त
स्याभिमानोहृदतामुपैति। निरंकुशाः पापरतागुरुद्रुहो भवंत्सर्वस्वंस्वबाणादिविच्युताः। पतंति घोरे नरके तिदारुणेयपैष्ट
कामादिरता विषादिनः। विष्णुरुवाच॥ इति गाथां गीयमानां श्रुत्वा लोकाः सुविस्मिताः। गुरुशास्त्रानुभाविनः श्रद्धः काशि
वासिनः। अतोयमेवशास्त्रार्थ अयमेवगुरुक्रमः। विसृज्य सर्वत्रेति काश्यपाः कुर्यात्तद्रखावहं। अनायासेनये चाहियोगक्षेमा
सकोपिहि। तेषां कार्येत्र जंतोनां धर्मज्ञाहो त्रपरूपाः। सकाकिंवाधनं पश्चात्तद्धि मे वशारसात्कृतं। सर्वेषां कृतार्थी नोते तत्रेप
लभागिनः। वारागास्यो सप्तुमाधवस्तु संस्कात्रिपेतपः। सकोपराजपार्श्वेनवद्धः प्राप्नोतिपातनं। प्रीतिं कुर्यात्काशिकायां

ब्रह्म.
८५

नधनेन गृहादिषु ॥ यत्र प्रीतिः फलं तस्य लभ्यते मानवैः स्फुटं । काशीं विहाय न धनेन पुत्रादौ विरोजनाः । कुर्वंति [illegible] कृतिनः स्ने
हं जन्मनाश विरोधतः ॥ ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे चतुर्विंशो ध्यायः ॥ सूत उवाच ॥ न लोकाः श्चितये से ते पापं काश्यां स
कृत्कृतं चिंतयंस्ते च विघ्नानि दुःखानि च पदे पदे । विना पराधं न च दुःखभारो भवनस्य च श्रेष्ठ कुर्वापि केषां । भवंति विघ्नाः खलु पापक
र्मणां काश्यां निवासे मरणे स्तुतीविते उक्तं च पापं वै वेतह्यो काश्यां त्यार्थम्भुक्तमं । भासो पि काश्या निः काश्यगंगा पारं गता रितः
काश्यां धन परायेच न ते काशिनिवासिनः । सिंहासनोपविष्टानां रैस्युं दुःखापकेवलं । सार्वभौमाभिपातु च स्वर्गं च गणकस्य वा
म[illegible]नोरथ सहस्रैल्क्ष्माथ्यपस्य व पापहृत् । मोक्षलक्ष्मीपदे त्वेते विषये पुरी रहता ॥ आकंठमग्नो गंगायां म्रियते स पि पापसंपा
। काश्यां मंत्र पे विसेत्सावधानः कश्चितत्स्वः साध्यपत्येव सर्वं । नो चेद्विघ्ना वारचातुर्य वितैः श्रीकालेश विचितं सम्भूतः । अहो
विचित्रा महती शिवस्य विभ्मो । परामोहकर्त्री तु माया । पापाविष्ठेत्म्भती कृतं स लोकाः स्तुविता त्मभूते शृकृह पे । कथं पकृदुः
। कुलो न धर्मो न ज्ञानं न वैराग्यं न केशवे ॥ भक्तिर्विश्वद्भुत्थ भगा न काश्यां तह्यता स्थितिः ॥ विचारतो न निर्वाणवार्त्तापि स्तुलभा
सतां । कथं संसारकूपानु निः काशः कामिनामिह ॥ सूत उवाच ॥ आसीत्पुरा कृतयुगे महापाशुपतः कृती । शिवपादाब्जसुहृत्
ज्जितेंद्रियमनोगुणः । धर्मेश्वरसमीपे तु विरक्तः स्वपरिग्रहः । महातपस्वी शिवनामतमे रोमहानुभावः परिहरणकामः । हि

राम
८५

रण्यगर्भः सकृदागिरत्र पर्हाभिमानात्स पिशाचवद्दुःखभाक् । जातः पिशाचः परमादरेण श्रीकालराजेन सुताड्यमानः ॥ असत्स
माजे न तथा प्रहस्याद्दुःखं पुनः प्राप पापुतत्रयं परं ॥ ऋषय ऊचुः ॥ असत्समागमात्सर्वं सुकृतं तस्य नाशितं । कथं कथं वा पैशाच्यं प्रा
प्तः काश्यां मृतोपि हि ॥ सूत उवाच ॥ धर्मेश्वरसमीपे तु मठिकांतस्य योगिनः । जितेंद्रियतपोनिष्ठो हद्याज्ञानेन शास्त्रतः । करा
चित्तस्य परमः प्रियः पाशुपत व्रती । आह्वानमकरोद्दिप्रा मुनिर्धर्मनिधिः प्रियः ॥ धर्मनिधिरुवाच । हिरण्यगर्भ सततं किं करोषि
महामते । काश्यां स्थितिः कथं ते च यस्त्वहेमाति पद्यते । हिरण्यगर्भ उवाच ॥ तपनं तमाश्रुद्धाविद्यापायोगयोग्यया । समाधिर्हान
मानाद्यैर्हरणीलिष्ठामि सर्वदा । ॥ धर्मनिधिरुवाच ॥ अहो पाशुपताचार्य कथमेवं प्रभाषसे । अभिमानस्पुतेवाक्यं व्यासाद्यैर्येन
चोच्यते । सर्वज्ञः शंकरो देवो नान्योस्ति भुवनत्रये । परमात्मा महेशानः कोन्यो जीवस्त्विदं वदेत् । हिरण्यगर्भ उवाच ॥ अहमेव शि
वः साक्षाच्छंकरो लोकशंकरः । नान्यद्धितीयं मन्नोन्यत्तुच्छं यत्प्रपंचते बुद्धे । धर्मनिधिरुवाच । त्वमेकः शिवसमासीवत्र सशिडागवर्जि
तः । हरणो हमिति जिम्नापि विषये भुक्थं सुतः । विषयस्ते हसंयुक्तो ब्रह्माहमिति यो वदेत् । गर्भवासमहस्रेषु पच्यते पापकृन्न
रः । विषयाक्रांतदेहस्य ब्रह्वणादि सुखावहं । सत्संगः श्रवणं विप्राः काश्यां वासः शिवार्चनं । भवसेवसतां संगात्सगं गः श्रे
वधिर्हरणं । हिरण्यगर्भ उवाच ॥ हरणीस्य किं कार्यालापैः सत्संगादिभिरण्यहो । पंचामृतं भुक्तमतः किं पिंडं न परित्रहैः ॥ धर्मनिधि

ब्रह्म. रुवाच । अहो धार्ष्ट्यं तव मूढ ब्रह्मज्ञानाभिमानिनः । रासरास्यारिपुक्रस्त्वं गोमती व्याहितं पुतः । धनधान्यादिसंयुक्तो हीनो रागी रतो
पुतः । तथापि तृपसेन त्वं वरस्व ब्रह्मेति निर्गुणं । हिरण्यगर्भ उवाच । धनधान्यप्रियः किं वि दृश्यते कलितं हितं । अभिप्रायो नेप
८६ रादृष्टिर्मम दृष्टा संनिसह । सूत उवाच । इत्युक्त्वा गच्छ पापे ति रुष्टः प्रोवाच तं मुनिं । मनुः प्रतिग्रहपरो हा सदा सौ पुत्रो निशां । लु
ब्धो वा धुष्टिकः शैवो वैष्णवो धनलोलुपः यस्मात्त्वं हि वेदाशिमिर निं हितः दूरः स्वकार्यं कुरु त्वं मा मिके मा यिकं मतः । किं वा पाप
कस्य पापपुण्यं वा कस्य पुण्यभाक् । कः स्वर्गो नरकः कस्य परमात्मन्यनामये । अयं तु पापिनि यो या मा यपाकलितो भ्रमः ॥ महा
पंचभूतरी पंचध नेत्रा सं श्रितो यथा । पंचात्मके शरीरे भिन्ना तिवर्णा क मोह या । ब्रह्मानंदरसे मग्नो न देहादिषु लक्ष्यते । ईश्वरो हम
मस्तात्मानियामको विनाकृतः । लीलया सर्वकार्येषु प्रवृत्तिर्मम नान्यथा । सूत उवाच । धनार्थी प्रदिपत्नेः करोति ब्राजमाने
सः । दासदासी गो महिषी संग्रहे ग्रहणे रतः । धनान्न हि परमः प्रतिष्ठा काम एव हि । करोति विकृतं सर्व हरस्य विकृते सदा प्र राम.
तिष्ठा काम एवासौ निरुध्यो त्रपमपच्छति । गच्छति वृत्तलोपेन ब्रह्मचर्या विशारदः । वेदस्य विरतब्रह्मस्मरस्य विरतं धनं । करो ८६
त्य विरतं कर्म नैष्कर्म्यं संप्रदर्शयन् । सर्वथा नास्तिकं मिथ्याकलितं विक्षुमापयासि स्वार्थकल्पनां प्रोति शांति संतानं वदन् ।
। अहो लोकस्य रौजन्यं कर्मं वदस्य पश्यत । शिव योगिजनो लोको दृतेनापयते सकृत । धनस्य

कार्यमेत द्धि यद्दिरिस्या क्रियते वै ॥ वंशो धनकृतो नॄणां धनं रत्वा विमुच्यते । धनमेव मनुष्याणां कारणं बंध
मोक्षयोः । धनमेव परं सौख्यमिति बुध्वा नुवंचकः । धनमीश्वरसात्कार्यमिति बुध्वा विमुच्यते । अपि करोति धर्मात्मा नत्व
नीचक्रनरी न हृतः । इत्याक्षपरिशंका श्यास वर्णस्य स्तु सर्वथा ॥ गच्छ त्वं सेवगच्छ दृष्ट्वा धर्मात्तु परिशा चहूः । ब्रह्मज्ञानं वद
नस्तात्तु धनिनो धनकाम्यया । कचिद्धि सूतिबंधलोलुदाङ्गु परिवेष्टितः । क्वचिद्धि स्वरूपेण प्रतारयति मानवान् । कचिच्छ
क्रः कचित्मौरः क्वचिद्गाणेश एव वा । कचित्तपस्वी शास्त्रार्थवक्ता भवति जापकः । इत्यादि धनलोभेन करोति बहुधा बुधः ।
दंभं प्रपंचयैस्त्रो कंशो कं सुनपुत्र । सौजितः ब्रैणसंबंधी वृषस्त्रा ग्रागारदूषकः । कुरा चिद्यमनं कुर्वन्तवा पुरुषागतो भवन्न
थ्या कुलस्त्रस्त जे प्राणा न विमुक्तेविमुक्तिदे । पातनाद्देह आवैरण्यं वः पापपुरुषं । पातयामास वक्षुधा पापसंस्माय पत्र
तुधा । त्रिंशद्वर्ष सहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि । यो पासमानो नरकं दुःखेरात्मानमित्य पि । यातनान्ते कालराजउवा चेज
गराजिहा । भैरव उवाच । हिरण्यकामधर्मो विभुः हापाशुपतः कृतः । वर्णाश्रमसमाचारः संप्र कल्पादितस्त्वया । किंव गोपा
मिदेवस्या विमुक्तस्य विचेष्टितं । अयुते त्रये किंचिद्धिकं कृतं येन महात्मना । पापानुसारतो नैव कृता निष्कृतिरादराततवेप।

ब्रस्त पश्य भोगमलं कस्मैरपि न सिध्यति । यत्र पापं काशिकायां चक्रे तत्पापं विजानता । ज्ञात्वा काश्यां यः कृत्वा पापं करोति हि नराधमः । न तस्य
८७ निष्कृतिर्वेद पुराणैः परिपठ्यते ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा भैरवो देवो महापातकनाशनः । दंडपाणिं समाहूय प्रोवाच भगवान्भवः ।
दंडपाणे न पश्येन्नं मोक्षरो पणिकर्णिका । तत्र विमुक्तं देवेशं विज्ञापय महाज्ञया । श्रीमो पाशुपतो देवो स्तु क्षः पाप्या त्कुरा स्नान ।
दृश्यतां सर्वतोभद्रं यत्र स्नात्वा रकं महत्वा । इति श्रुत्वा दंडपाणिं राज्ञां तां भैरवी श्रुमोंहि हिरण्यगर्भ निः पापं शंकरा पश्य वेश्यत । द
ष्ट्वा तं देवदेवेश उवाच प्रहसन्शनैः ॥ शंकर उवाच । अहो पाशुपत श्रेष्ठ सम्यक् काश्यां स्थितं त्वया । एवमेव सदा वर्यं प्रभु स
प्रिय यो धमः । धिक्कां पापसमाचारं दांभिकं धनलोलुपं । ब्राह्मणं मातुषे याश्य तत्रापि हि जपास्विन्नो । काश्यां च वा यो मूढः
क्लिश्य च हृत्कः स्पः सदैव मे । अहो जन्मसहस्राणां पापेपा नाश पेद्ववे । तो प्राप्य ये घनाघर्यं महन्नासेत्स्यति नः । ये पापे गंस
हस्राणि पापा पूर्वनिश्चितं । ते पिकाश्यां सा वधानास्ति छंति हि दिवानिशं । पशुका मनुजाः पापानि मे षोत्पत्तिनी विनश्यु
दे तिमतं ते पापं लभंते यातना शतं । अहोसहस्रमुद्यं न पश्यंत्वविबुधाः स्फुटं । दैवस्व भाग्य पाय क्वविचार विसुखाः कृत्ताः । रामः
। या काशी धर्मजननी या काशी मोक्षदायिनी । पापत्रय करी या च तां काशीं द्रुह्यते धमः । ईश्वरस्यु पकारस्य कैरातिम त्र ८७

DR. BHAU DAJI
डाक्टर भाऊदाजी ... स्मारकम्

न्न१

नेप्रिय । तस्य द्रोहात्कृतघ्नः स्यान्महानरकभाजनं । उपकारसहस्राणां जननी मुक्तिदा ततः । तां द्रोग्धुमिच्छेद्द के परे त्किं
दु स्यती तिपः । सूत उवाच । इत्युक्त्वा भगवान् शंभुर्दंडपाणिं प्रचोदयन् । अस्माल्लेकार विषयेरिक्षं वपुरूपे दृष्टि । दंडपाणि
रलं कृसते जो मपवपुर्धरं । दर्शयामास देवाय परीन्नानाथे कवंधवे । स चापि भगवान्देवः काशीनाथो महेश्वरः । व्याचष्टे नारकं
व्रस्य पञ्चवाव्रस्य तो व्रजेत । एवं हिरण्यगर्भः स पापं उधन तामरः । अनेकायुत्कालेस यातनां प्राप्य मुक्तिभाक् । अत एव
द्विजाः काश्यां धनेदेहपरायणाः ॥ पापसंग्रह मामाद्य पञ्चते यातनाग्निषु ॥ शिवविष्णुपरायेच येच दानरताः सदा । पा
पस्य संग्रहस्ये पांन भवेद्दति दारुणाः । स्वधर्मवद्ब्राह्मणानां पश्यन्नानेदकाचे । तस्य विष्णुः शिवो देवः प्रसन्नाः काशिका त
था । जीवितं तस्य तं ज्ञात्वा धैर्यमालंब्य शाश्वतः । ज्ञात्वोयपातनां देवाद्दीता लिष्ठति साधवः । विषयव्ययतो धर्मादपरा
धशतान्यपि । क्षमते शंकरः शांतः संग्रहादेव कुप्यति । तात श्रमितिकाश्यां नो यक्रव्यं मनुजैः क्वचित् । अहोरात्रमति
क्रम्यते दानं द्विगुणं भवेत् । नरश्चेत्तं रपर्वसु च शतं च स्यग्रहे भवेत् । सूर्यग्रहे सहस्रं तु मरणेनंतकं स्मृतं । तस्माद्दानं च
पि स्मकं देयमेवनचान्यथा । बुधैस्तदेव च कर्तव्यं दानं तेश्या मंपरेव हि । उक्तोन दीयते यद्धि यातनां वक्षमेव तत । दानमेवक

ब्रह्म·
८८

लोचनयोः शापच्छिन्नं न चेतरं। काश्यपामपि कृता रोषान्नश्यंतीति हि सुरा नतः। हातव्यमिति गोदानमुत्का धात्री प्रदीयतां॥ प्रतारप
तिपापात्मा तस्य दानफलं वृथा। तथा नोद्धविदानेषु प्रतिकल्पो न धर्मरश्मिनो कृपणानां च दानाभिकांक्षा दुरात्मनां। हातव्यमि
तियोऽत्र पापरहसा पुण्यमरः। नत्वेतद्व्रतं पुण्यनाशं पापंकरो भवि॥ ऋषय ऊचुः॥ सूतकृष्णो काशीकृत्वा काश्यपो नेव प्रिये
तयः। को गतिस्तस्य कश्यपत्रगणानेव ब्रूथ तो। सूत उवाच॥ काश्यपो कृतानां सर्वेषां मुक्तिरेवात्र संशयः। बुद्धि सर्वं कृतं पापं
दुःखायैव भवमज्जं। एवं सत्सु विविधार्थिकायां शुद्धिविधायिनी। यया धर्मः पापमीति रूसद्य नविचारतः। काश्यपमासी
त्सेरा चारो वारिकामाशिषः कृती। तस्य पुत्रद्वयं वासीत्सुखवे दितशोने अपकः काल्याणनामाभ्यो धनप्रियं उदाहृतः। धने वि
भस्य च पिता [illegible]
दत्वा काशीमपापहं। कल्याणः स्वधने भुंक्ते दराति वसुपावके। कालेन क्षीणविनो भूहराण्कृत्वा सजीवति। धनप्रियो हि तीय राम
स्तु पुत्रः पापमतिः शठः। पितृधनं विनाश्य पापुत्रगणां वृद्धचकार ह। वेश्यागृहं गमनरायानरतिः पापमतिः सदा। ऋणग्रहणदेही ८८
तात्मानेव रगतिमात्मनः। पुण्यपापसमाचारौ सृतौ काश्यां वाणिक्यत्तौ। मयौ मुक्तिं पातनं चाप्यायः सोऽयमृतं यथो। ऋषय

सं५

ऊचुः॥ ऋणं कृत्वा कल्याणः कथं मुक्तिमवान्। धनप्रियो पितृणकृत्वा कथं मोक्षस्य भाजनं। सूत उवाच धार्मिको ऋणभी
तोऽप्यत्रये तात्र प्रमाह नः। सत्यो मुक्तिमाप्नोति ऋणी तस्य च शंकरः॥ ऋणं वद्वगुणं तस्मै ददाति भगवान्हरः॥ धार्मिक
स्य मतिः प्रांते जायते ऋणभीतितः। विश्वेश प्रवणीत्वां तेनेन विश्वाधिपो ऋणी। स्वपमं गीकृत्य ऋणेन तारके शरि शमल।
तारक प्रवणाद्धियां विश्वेशस्तु रवनिः स्तताजायते व्यापकः साक्षात्तस्माद्धर्मो हि रक्षति। कल्याणः प्राप्य कल्याणं का
शीमरणमात्मनः। निस्तारयोऽदान वलतः काश्यां काशी कथाश्रयः। धनप्रियो धिकृत स्कालराजेन यातनाः। प्रापितो
मुतशः सर्वभोगार्थी ऋणं कृत्स्नं च। कुटुंब पोगकीमेथ्यं ऋणं कृत्वा विमुच्यते। स पापात्मा शुद्धंतत्तु यीतनाः पतिपद्यते॥
अतः सर्वेस्वरूपैर्हि ऋणशुद्धिः समीहिता॥ ॥इति श्रीब्रह्मवैवर्ते उत्तरीय विभागे पंचविंशतितमोऽध्यायः॥ ऋषय ऊचुः॥
महाज्ञानमयी सूत श्राविता काशि सत्कथा। त्वया महानुभावेन महाफलसमृद्धिदा। पुनः कांचित्स्थितिं ब्रूहि काश्यां नित्य
सतां सतां। यथा नु मानवोपातिपातनो कालभैरवी। सूत उवाच॥ सत्संगैः सद्गुणैः कीर्तनैश्च निंदा परद्वेषविवादवर्जनैः।
दानैर्व्रतैरिंद्रियनिग्रहैश्च प्रतिग्रहत्याग विवर्जनैश्च॥ एवं तिलोकाः सुखिनो विरागाकामादिसेवाद्वेषरागमुक्ताः॥ वि

ब्रह्म
८९

शेषतो निंदनवर्जिता जनार्दने सानुनयं प्रकुर्वते ।वक्ता परुषवाक्यानां मंतव्यो नरकागतः ।संदेहेन मुनिश्रेष्ठाः पुनर्यास्यति
यातनां ।परापवादी या पात्मा सर्वपापकरध्रुवः ।पच्यते नरके सोपि महापातकिभिः सह ।अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं
सद्यःफलप्रदानिंदाहर्षितां विष्णुशर्मणो ।पुत्रायस्तु विनीतेन मुनिना ।यज्ञशर्मणा ।विष्णुशर्मापितुर्वैराग्यं गोपनिषद्क
मात् ।अधीतसर्वशास्त्राणि पुराणानि च सर्वशः ।पप्रच्छ पितरं पुत्रो विष्णुशर्मा महाकविः ।अस्य घोरस्य निंदकस्यांतं ब्रूहि कृप
या पितः ।।यज्ञशर्मोवाच ।।शृणु तात महाविद्यां पुत्रस्यार्थफलप्रदां ।यामाश्रित्य नरः सर्वो ज्ञायते भोगमोक्षभाक् ।सर्वप्रा
णिषु विश्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ।संस्थितस्तस्य पीडां वा निंदां वापि करोति यः ।स याति नरकं घोरं विष्णुद्रोही शिवाज्ञया ।
ज्ञातं मुनिवरैः सर्वैस्तपोविद्याविशारदैः ।ततो नरकस्य चित्रे रापीडां वापि प्रकुर्वते ।विष्णुशर्मोवाच ।देहस्य निंदितः सर्वे
रात्मा निंद्यो न केन चित् ।पीडा तु निंदिता लोके निंदितानो सुहृश्यते ।गुरुरुवाच ।देहि देहि समायोगाद्भिमानो भवस्य लं
।तन्निंदनात्महदुःखं जायते नात्र संशयः ।तस्मान्न निंदाकर्तव्या निंदितस्य हेषार्थिना ।निंदन्नास्तिरमिभिः साकं नरकं याति
पच्यते ।समे निंदाश्री घ्रदुःखदा स्याद्वेतायां मासपक्षमात्रेण रघात ।मासाद्वींगद्वापरे दुःखदात्री तिष्ठेज्जाता सर्वदा दुःख

राम
८९

रूपा ।निंदकानां सुखं धर्मस्तपः संसेद्यामयं ।तीर्थव्रततपोदानविद्यादिच निरर्थकं ।आत्मानेमहतुरां मत्वा शाचरणसंमतो ।
।ततो मप्ककरोत्सत्तो निंदां निंदितस्य पः ।निंदया नहुषो राजा शतक्रतुसमो महान् ।पातितः स्वर्गतोप्यर्वाग्दृष्टाधर्मकर
प्यहो ।आत्मानं सर्वकुशलं मत्वैव परनिंदकः ।भवस्यवश्यं पापात्मा कुशलः स्वात्मघातकः ।यस्य कांक्षिप्रियो देवः शि
वोवा विष्णुरेव च ।स कथं निंदते जीवान् सर्वात्मा एष कोन सः ।प्रमादादपि यत्कर्मं कुर्वन्ति स्मृतिसम्मितं ।सर्वात्माप ग
वान्विष्णुः पतितं वा क्षमुत्तमे ।स कथं पामरः श्रुत्वा तत्तत्तन्मरुतस्तु च ।निंदां कारिष्यते मोहात्म परलोकदर्शिनं नरः ।अत एव
त्वया वत्स निंदा कस्यापि देहिनः ।न श्रोतव्या न कर्तव्या नस्येयं तत्र यत्नतः ।विष्णुशर्मोवाच ।।उपदेशः समीचीनः प्राप्तस्ता
त मया धुना ।काश्यपास्थितोपि संततं निंदन्त्य निवासिनः ।अभिमानमहाग्रस्तपर्यस्तानां पापकर्मणां ।तेषां देवहता
नां च का गतिस्तां वदस्व मे ।यज्ञशर्मोवाच ।।रुद्रावासे महाक्षेत्रे रुद्रस्थावरजंगमे ।स्थितानां प्राणिनां निंदां कुर्वन्त्यात्
धीमताः ।यथेश्वरो हृदयं जीवं प्रवर्त्यति देहकृत् ।तथा प्रवर्तते सोपि न स्वतंत्रः कश्चन ।स्वयं तथा विधोभूत्वा कथ
मन्यं विनिंदयेत् ।सर्वं तत्वं बुद्धिमतां धर्मिष्ठं तथा त्मनि ।निंदं ति पाप आरोप्य स्वस्मिल्लोकान्न पश्यति धातृ ।को पीश्च

परान्

ब्रह्म• ९० निंदनं पर मात्रेण काश्यपो मृता नपिहिया त्र पतेमहात्मा। श्री कालराजरति यः प्रथितः पुरेशः सोस्याव मन्य सकृतंप
रिशिक्षपेच्च। तस्मात्काश्यणं सर्वमते शुबुद्धिः कर्तव्या तेरुद्र रूपा सुरारे। पश्चात्स्मद्दमिं ज्ञानं स्वशक्त्या कर्तव्यं ते पुत्र कन्या
णाहेतोः॥ विस्नुशर्मोवाच। निंदा कृतो मद्दमा पं कृतमस्माभिरादरात्। मिथ्यानुवादिनो पापं श्रोतु मिच्छामि तत्वतः। पद्म
शर्मोवाच। मिथ्यावादा बहुविधाः संति पुत्र विद्यातकाः। न तेषु रमते प्राज्ञः सर्वथा निपुसर्वदा। विहाय विस्नुमव्यक्तम
न्यान्मिथ्यामप्यपचक्षते॥ वेदाः सर्वपुराणानि शास्त्राणि सज्जनास्तथा मिथ्या गाद स्वयं सुखो गर्भवास सहस्रः॥ स एंवि
हाय मिथ्या वाक्य पस्य वागिंद्रियं भजेत्। तेनाशयाति पापिष्ठं यावदाभूतसंप्लवं। लोकिकेषु चयः पापो मिथ्या वाग्जायते
नरः। तस्यापि निष्कृतिर्नास्ति मिथ्यावादानुसारतः। धनाद्यर्थं तु यो मूढो मिथ्यावादं करोति च। तस्यापि सुकृतं याति नरकं
च प्रपद्यते। देहाद्यर्थं प्रवदंति यो नरोनृतमवहि। स याति रौरवं पापो न पुनः संभवेत्। अनृतानां न चान्येषां स्त्रियानृतानां राम• ९०
च पुत्रक। वक्तुं न शक्यते तात तन्मा रतम्य मवांतरे। न वाच्यमनृतेनाततनवाचं वा स्वयेव वा। इति निश्चित्य विद्वरे नृतस्य भय
मप्यपि। जयपोराजन्नामयो वेश्याः शूद्रास्तथांत्यजाः॥ अमेपि रेवपन्नाघाः पतिताः अनृते नाहि। मनृतेन वदे स्माऽः

ध्यारोः कंठगतेरपि। कौलकेनापि द्विमहान्नौरहास्ये घपिक्वचित। अनृतेन सर्वपापानां पात्रं तस्मिन्नुमंचितः पापराशिः ससुमहा
न्तापते बर्द्धते पिच। बहुनात्र किमुक्तेन पापापुण्डिरनेनकः। दुःखमर्हो नो भवतिन्नानृतात्मानामकेपरं। पुराणे बहुयत्नेन ते नाना व्या
नेरने कृशः। अनृतं नैव वक्तव्यमनृतात्मकृतं नरेत। विस्नुशर्मोवाच॥ कति संति पुराणानि व्यासोक्तानि महांति च। श्रोतुमिच्छामि
पुराणानि संख्यानुरमे पितः। पद्मशर्मोवाच॥ ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं लिंगं सगारुडं। ततो भागवतं प्रोक्तं भविष्यं स्कंदनाम्न
नं। नारदीयं तथाग्नेयं मार्कंडेयं च कूर्मकं। मात्स्यं च ब्रह्मवैवर्तं तथा वाराहमेव च। स्कांदं वामनं वायवीयं च पुराणानि च तत्वविषट्
षट्कं ख्यातं नामानि मुख्यानि प्रथितानि हि। तन्त्राम्नातानि तानि विभक्तानि विशेषतः। सर्वाः कथाः सभागवा नेकी कृ सज
नारदेनः कृतसुहृदे। पापघ्नमुक्तो ह्यष्टादशमितानि सः। विस्नुशर्मो पितर्वक्ता पुत्रा निंदा शेषा फले। असत्तमभामांसस्त्रा पुराण
परमो भवते। अतो धर्मकथानि संक्षप्यवेति कथयंति च। महानुभावाः सततं मिथ्या निंदा निहन्त्रये। जयपऊचुः। एतानि
नि पुराणानि श्रुता स्मशरशे वतु। तेषां नामानि मे ब्रूहि कैः कृतानि मतिश्चका। सूत उवाच॥ आद्यं सनत्कुमारं च नारदी
यं द्वितीयकं। तृतीयं नारसिंहाख्यं शैवधर्मं चतुर्थकं। दौर्वासं पंचमं षष्ठं कापिलेयमतः परं। सप्तमं मानवं प्रोक्तं शौक्रमष्टम
मेव च। वारुणं नवमं साम्बं देवात्दशमं स्मृतं। कालीपुराणं ततनएकादशमसुच्यते। वासिष्ठं लैंगं द्वादशमं माहेश्वरं

ब्रह्म
९१

योरश्चो। सांवं च त्वरं शं शो क्रमो रंपं च रशं स्मृतं। पाराशर्यपो उपामं मारी चं त्ततनः पो॥ अथ अष्टदश … र्तकं।
श्रुत्वा स्तु पुराणानि सर्ववेदमयानि च॥ ऋषिभिः संप्रयुक्तानि पुरुषार्थफलानि च। वेदधर्माः शथक्त्रु मन्त्रायंते सर्वकोत्तिभिः
न पुराणं विना विप्राः पुरुषार्थः प्रवर्तते। पुरुषार्थं विना कश्चित्स्वर्गं सम्यग्गच्छते। अन्यथा नरकं याति श्रवणादिविवर्जितः।
शुभाशुभविवेकश्च श्रवणादेव जायते। पुराणेषु नामभेदेन काशी निश्चितं। प्राप्ता संयाति तामेव कालभेदेन कुत्रचित्। अथ
मेव पुराणार्थश्चापमेव परोक्षपः। इदमेव परं ज्ञानं परात्मा सुखं तेन भवात। तद्वयं न विना काशीप्राप्तिं नाविजहाति रे। विष्णो
रियं कृपा सुरक्ष्या शिवस्य परमा रपा। धर्मयोगादि सद्भत्न फलं काशीपराप्यते। काश्यां स्थित्वा हे व देवेश विष्णुवापे संपजंते
मनुष्याः। ते वै लक्ष्मीपार्वतीकांतभक्ता विज्ञेयाः स्त्रीकृपयुक्ताश्च तेंते। तथापि पापाः परमात्ति युक्ता दीनाः सहीनाः सुखधे
येवीर्यैः। दीना न भजंते निरयत्र पाक्किं भवेति नोध्यां तिभ्रान्तः सदैव॥ अध्यायः॥ ॥ सूत उवाच महाबुद्धे व्यास शिष्य हरि
य। पत्रयाका। शिमाहात्म्यं श्राविता ऋषयो मलाः। स्वधर्मदानव्रतधर्मसाधनैरमैश्च योगादिभिराप्यते यत्। पुण्यं दृढं
तेन भवेन्न मुक्तिः सतां काशीकथाश्रवणो मानवानां॥ सूत उवाच॥ इदं महाख्यानमशेषपापघ्नं विनाशनं काशिनिवास
सौख्यदं। शृण्वंति गायंति महानुभावाः परां सुदृश्याप्यपरेलमंते। श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा नित्यं काशिकथामृतं। पिबंति ये मह

चयेवै

ब्रह्म·
९१

ब्रह्म·
९२

भागास्तेषां भीतिर्न भैरवी। महापातकयुक्तोपि श्रवणाद्यघःकथाम पां। स युक्तो मुक्तिमाप्नोति पुण्यसंभारदुर्लभां। देवेभ्रुव पथा
विष्णुस्तीर्थसुखेषु काशिका। व्रतेष्वेकादशी मुख्या पुराणे
ब्रह्मेव सांख्यादिविदुषां क्षतिचक्रुषां। काशीकथा श्र
नतशो गादिभिः क्वचित्। सर्वं स विघ्नं मोक्षस्य सा
शी भोगस्य सत्त्वनिः। विष्णुविश्रामभूमिस्त्व
च विश्राम्यत क्रता। हरणी श्रीपरमेनेत्रपंचको।
सत्रेपापतः। पैस्यापैः कृत्वा काशी येः स्मृता कीर्तिता
॥ अध्याय … तियोगिनो देहं काशीरूपं विष्णु
सूत उवाच … काश्यां धर्ममार्गे … पापमा
यथ्य सर्वं तत्सर्वं मो। वेद…रीमहात्मा। …शे हं काशि

पुनयाति दं। … रिक्ष … काशी
वणतः श्रीकीर्तनतः स्मृतेः। यत्फलं नाप्यते चान्या
धनं काशिकां विना। काशी निर्विघ्नजननी का
शिवविश्रामभूमिका। अपयोरेव चर्यो च्युप
शान्तकेस्थले। अभरणीनां वराकाराणो रनिर
तथा। तएवं वेयाः सन्त्या श्रवकृताश्रो मुक्तिभाजिनः
क्तिरे। अंते देष्या महात्मानस्तत्कथं स तनंदन॥
गः काशिमाहात्म्य दृष्टिः। देहं गेहं वित्तपुत्रादि
को कर्तुमिच्छन्न कुर्यो देवैः तत्र चित्तं शरणं हि। देहः
…ओरेदरूपानन्य पोक्षायो विरक्तेः सदा स्तेनया पिमुनयो वश्चिपुत्या कृत्वान्तरं प्रियं। लिंगातीर्थान्यनेकानिय
…रीरकं। आश्चर्यं कादिमनन्तानारण्यानैस्तायोनरेः। स्थूलादपि स्थूलतराकाशीकृत्वस्वरूपिणे एवं तथा मनुष्यदेहस्मिन् … तेमाति विरक्तं तनं तथास्त्वे एवं धर्मात्स्वर्गं … मतः सर्ष
पादे … इति श्रीब्रह्मवैवर्ते तृतीयविभागे … काशीमाहात्म्ये … षड्विंशोध्यायः ॥२६॥ ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

वैवर्तिक
॥ग्र हलुशी णासमास्य॥

Dr. BHAU DAJI MEMORIAL
डाक्टर भाऊ दाजी स्मारक